

berg
for
hant

UNIV. BIBLIOTH.
* 1909 *
HELSINGFORS.

MÄNNISKOR SOM JAG KÄNT

AF

JAC. AHRENBERG.

SÖDERSTRÖM & CO
HELSINGFORS.

MANUSKRIPT
SOMTIDIGT

1 267
MÄNNISKOR SOM JAG KÄNT

PERSONLIGA MINNEN, UTDRAG
FRÅN BREF OCH ANTECKNINGAR

MÄNNISKOR SOM JAG KÄNT

—
ANDRA DELEN

ANDRA DELEN

HELSINGFORS 1907
SÖDERSTRÖM & CO FÖRLÄGARSÄMBLIG

MÄNNISKOR SOM JAG KÄNT

PERSONLIGA MINNEN, UTDRAG
UR BREF OCH ANTECKNINGAR

AF

JAC. AHRENBERG

ANDRA DELEN

HELSINGFORS 1907
SÖDERSTRÖM & Co FÖRLAGSAKTIEBOLAG

MÄNNISKOR SOM JAG KÄNT

PERSONLIGA MINNEN, UTDRAG
UR BREF OCH ANTECKNINGAR

JAC. ÅHRENBORG

ANDRA DELEN

HELSINGFORS 1907

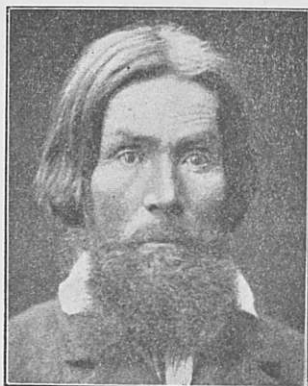
HUFVUDSTADSBLADETS

NYA TRYCKERI

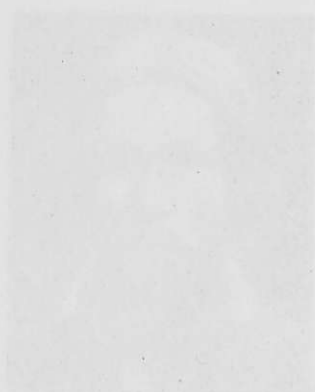
HELSINGFORS 1907

SÖDERSTRÖM & CO FÖRLÄGGARIT

IGNOI WORNANEN

IGNOI WORNANER

Ignoi Wornanen.

När kära far, inspektor för en hel del skolor i Viborg, fann någon bland lärarena alldeles omöjlig, hade han hittat på en utväg, en alldeles splitter ny utväg, och den vägen ledde till kyrkans sköte. „Huru vore det om bror skulle taga pastoralexamen“, var i hans mun ett fruktadt yttrande, ty det var ett *concilium abeundi*. Vålvilligt bestyrde han om nödig tjänstledighet, möjlighet till extra lektioner i hebräiska och grekiska, höll ännu vid domkapitlet sin hand öfver de i sina stycken svaga, tröstade dem som gjort en klen pastoralexamen med en stående vitz: „bror har fått skämmas en halftimme, men hvad gör det, bror har ära af det för hela sitt lif“. Många, som *invita Minerva* blifvit pedagoger, hade han hjälpt till kapellanstjänster, ja till och med prosterier, och ännu på gamla dagar höll han strängt på „att skolan gaf kyrkan dess bästa

element; af en klen opraktisk skolfux kunde ofta bli en god andans man och nästan alltid en duktig kanslikarl“.

Bland dessa hans vänner och protegéer var en den s. k. franska R; han läste på pastoral-examen flitigt och med framgång och han blef med tiden kyrkoherde i Sordavala. När herr prosten väl var installerad, bjöd han kära far och hela familjen till sitt ståtliga hem där uppe i den vackra nejden. Vi skulle dessutom få se det sköna Kirjavanlahti och därtill ännu höra en karelsk Homerus, den ryktbara runosångaren Ontrus (Andreas) Wanninen sjunga finska hjältesånger till ackompanjemang af kantele. Allt det där var godt och väl, men resan var lång, mellan 2 och 3 hundra kilometer, därtill kommo andra förhinder, så att den ena familjemedlemmen efter den andra drog sig för färden. Då någon emellertid måste resa dit upp till ödemarken för att hälsa på den gamla unghästen, blef det i familjerådet beslutet att jag skulle blifva offret, ty som ett offer på kära fars vänskapsaltare betraktade jag färden. Att bo hos en gammal, ensam unghäst, i en stor halftom våning, utan några jämnåriga och vänner, var icke frestande, och något synnerligt värde på Ontrus Wanninens sånger och kantelespel satte jag sannerligen icke heller.

Dock, det måste ske; en vacker junidag kort efter midsommar for jag med hundra mark, mest i kopparslantar —, den största summa jag dittills disponerat öfver —, först österut till Kexholm, sedan längs Ladogas strand uppåt, och blef för lifvet

betagen af dessa nejders skönhet, af dessa ödemarksmänniskors storartade gästfrihet och naturliga belevnenhet, en belevnenhet, som visserligen icke sammanfaller med allt hvad ordet enligt våra begrepp innebär, men som i alla fall är det rätta ordet för deras försynta höflighet och naturliga godhet. Och här, i deras rätta miljö, fingo tillochmed dessa i skolan så afskydda trallande Kalevala-runor lif och form, och de korta lyriska sångerna, i Kanteletar, jakt- och besvärjelserunorna, dessa sistnämnda med sin underliga tonart i dur, gjorde här i sin hembygd ett outplånligt intryck på mig.

Prosten-pedagogen fick icke någon synnerlig fröjd af sin unga gäst. Tid och kopparslantar hade jag, och engång fri for jag längre in i landet längs ödemarksvägar och öfver de så kallade pon-nukset (efter Pontus de la Gardies system utförda kafvelbroar) och kom, dels gående eller åkande, dels ridande eller roende omsider till Tolvajärvi by i Korpiselkä socken samt gjorde där min första bekantskap med representanten för Karelens blåaste blod, den berömda jägaren Ignoi Wornanen och hans familj. Senare gästade jag familjen flere gånger, särskildt under 80-talet, då jag som tjänsteman reste i dessa nejder, dels för att inspektera tullhus och kyrkobyggnader vid ryska gränsen, dels som kronans värderingsman och ombud vid donations-godsens. En gång har jag gått upp till Kolmikanta-rå, sett skogar, där människofot ej trampat, sett herrelösa små byar utan präst, länsman och skattekräfvare, gått genom olonetska landet ned till Onega och Svir, åtföljd af Ignoi Wornanen och en af hans söner.

Härliga land, sagans förlofvade bygd, där, i de dagar, om hvilka jag nu talar, Kalevala-hjältarnas primitiva sånger ännu ljödo snart sagdt i hvarje by, där kulturen stod på bronsåldersfolkets nivå, där vildrenen i hjordar drog fram öfver de vida moarna, där svanen, liksom svalan fridlyst af vildmarkens folk, häckade vid kärrsjöarnas stränder och sjöng sina om låtar påminnande starkt ljudande toner. Aldrig har någon nejd, någon ort gjort ett intryck, så starkt, så oförgätligt, som denna utöfvade på mitt sinne. Och hvilka vänliga, naturliga, naiva människor har jag ej lärt mig känna där! Deras själ var klar som insjöns vatten. Likasom man i dess blåa djup ser den vågiga sanden, de fina algernas och vattendjurens lif, ser ris och bråte, så ser man i vildmarksbons inre utan vidare hans känslors lif, hans lidelsers spel; det är en psykologisk vivisektion, låt vara föga komplicerad, men förunderlig att bevittna. Med Jean Jacques Rousseau var jag här böjd att gentemot judaismen i kristendomen hålla för att människan födes af naturen god.

Ignoi Wornanen var den stora höfdingenaturen, icke den som usurperat platsen, vare sig genom sin viljas obändiga kraft eller sin andes öfverlägsenhet, han var den legitima härskaren. Man lydde honom, ty utom att det som han fordrade var billigt, det som han befallde var klokt, var han den borna höfdingen, som af gångna generationer ärft sin myndighet och makt. Hans sinne var stort, hans själ var lugn, han tog sin dag likasom sina plikter mot familjen och den lilla byn med ro. Ignoi

Wornanen kunde naturligtvis hvarken läsa eller skriva, och då han var ortodox och hade fem mil till kyrka och präst, så var hans kristendomskunskap försummad. Hans kännedom om religionens grund-sanningar var absolut ingen; han rörde ihop begreppen om Gud, frälsaren, helgonen, skogsrån, vattennymfer, präster och trollkarlar i en enda stor röra, men hans kunskap om de ting, som ofvan-efter äro, var i alla fall i öfverensstämmelse med allt hvad vi med visshet veta om dessa ting, att den stora, mäktiga världsherren, öfverguden, som han tycktes kalla Ukko, fordrade af oss det som var billigt, befallde oss det som var förenligt med förståndets, med samvetets lagar, — och stort längre och djupare ha alla tiders filosofer icke heller kommit i denna fråga. Att han vid sidan af denna tro, urformationen i hans andliga lif, bedref all slags vidskepelse, såsom att korsa sig i vissa gifna situationer, att hålla en ständigt brinnande lampa framför den helige Ontrus' (Andreas, Kare lens skyddspatron) bild, frammumla urgamla böner i runoform till skogsguden Tapio, allt detta var bagateller. Vidskepelsen var poesin i hans lif, en lyrisk omskrifning för de personliga intryck af fruktan, hopp, glädje och sorg, som årets växlande tider, dagens skiftande timmar gånge och bjödo. De voro att anse som färgen, som ornamentet på arkitekturens verk, oväsentliga tillfälligheter och inkonsekvenser, bakom hvilka döljes det som är det väsentliga och bestående, konstruktionen, de sig ömsesidigt behärskande och sammanhållande krafternas spel. Det väsentliga hos honom var, att han på grund

af allt detta tog lifvet med ro, och då han visste att människan måste dö, tog han äfven döden med ro.

Af hans vidskepliga böner och tacksägelser har jag upptecknat några; den ena läste han upp på vägen till en jakt, den andra på återfärden. De lydde i svensk öfversättning ungefär som följer:

Bönen.

Tapio, skogens stora konung,
konung du med gyllne krona,
bringa bytet i min väg,
ifrån Lapplands fjärran nejder,
från den vida, blåa skogen
hämta det till mina hundar,
mina ullsvansprydda valpar.

Tacksägelsen.

Haf tack du skogens konung,
skogens gyllne konung,
skogens vänliga värdinna,
skogens sköna jungfru,
skogens lycka, skogens gunstling,
skogens hvita, vackra kalf,
skogens hela härskarläkt.

Om jag minnes rätt, hade Ignoi Wornanens farfar flytt undan bråkiga tjänstemän till öde-markerna vid Tolvajärvi sjö, och hade här uppfört den stora stuga med fähus i stenfoten, där sonsonen nu bodde. De kringliggande, för öfrigt få husen hade vuxit upp under årens lopp, efterhand uppförda af söner, svärsöner och släkt. Hela byns

befolkning var förbunden genom släktskap sig-emellan, det var en liten clan för sig, och clanhöfdingen var Ignoi Wornanen. Huru afsides det lilla samhället låg, framgår äfven däraf, att Ignoi som liten pilt vid sidan af sin fader skidat till popen vid olonetska guvernementets gräns för att döpas. Han antog att han vid begåendet af denna heliga akt var sex år. Sedan denna tid följde han med fadern på dennes jaktfärder, och hade vuxit upp till hvad han nu var, östra Finlands förnämsta yrkesjägare.

Att odla sandjorden här, där ett lass lera för att mura upp och bättra på eldstaden måste hämtas från Onega vattenbäcken, lönade icke mödan. Matjorden var på vida sträckor så mager, att hvarje tall behöfde trettio meter i kvadrat för att kunna lefva. Mellan moarna lågo kärrmarkerna och lockade icke heller de till jordbrukarelif. Det ena med det andra, omständigheternas tvång, medfödd lust och uppfostran hade gjort Ignoi till jägare. Och en stor jägare var han, hans jaktpark hette Finland. Viborgs län kände han som en borgare känner sin stad. Vid krig i dessa nejder, ända upp till Koida älf i norr och ned till Ladoga och hafvet, skulle han ensam ha vägt upp en hel generalstab med öfver- och underofficerare, med alla deras kartor och planchettblad. Inom denna omkrets kände han vilddjurens alla vägar och stigar och kunde lämna ytterst intressanta meddelanden om vildrenens stråtar, om ekorrens periodiska uppträdande, dess „drang nach Westen“, vildgässens vägar mot norden m. m. Lodjursjakten var hans

specialitet. Han jagade detta likasom alla pälsbärande djur endast om vintern, och för att icke skada det dyrbara skinnet, sköt han icke lon, han tröttade ut djuret genom att förfölja det på skidor och gaf, när lon omsider stupat, det dödande slaget med skidstafven. Wornanen sade sig ha dödat omkring 400 lodjur. Pälsverkets värde var enligt min mening ringa, i medeltal fick han omkring tjugo mark, således 8000 mark under en jaktperiod af fyratio år. Tavastland och Savolaks kände han väl, här jagade han, utom lo, räfven och förföljde ekorren på dess vandringar längs granskogarna på Salpausselkäs sluttningar mot norr och söder. Storjakten var och blef dock den på björn. Stridens eggelse och farans njutning gaf den sitt behag, frånsedt att den slog sig till penningar. En ringad björn var värd flere hundra mark.

En gång i mitt lif har jag varit på björnjakt, och detta just med Ignoi Wornanen. Se här ett litet utdrag ur min bok „Hemma“, där jag beskrifvit jakten, ehuru deltagarens namn af mig förändrats.

* *

— — — — —
 — — Nu gäller det för jägaren att i närheten af bytet välja en bra plats uppe i ett träd, samt att därpå tyst och ljudlös invänta illgärningsmannen. Det minsta buller jagar björnen ovillkorligen på flykten.

När vi närmat oss platsen för björnens mandat, började Wornanen att med största varsamhet, under ständigt iakttagande af vindens riktning, lofvera

fram emot en grupp af uråldriga och skyhöga granar, som mellan sina slokande, mossbelupna grenar erbjödo ett utmärkt gömsle för jägaren. Vi två klättrade upp i en af granarna, en tredje jaktkamrat i en annan, båda vid pass 60 fot från den plats där bytet låg. Tysta som gransångare, när höken kretsar öfver dem, hade vi suttit där några minuter, då jag hörde Wornanen långsamt frammumla den bön jag ofvan citerat. Han gjorde så en åtbörd som anbefalldes tystnad, och i nästa minut hördes endast vindens andetag, likt den sofvandes i natten.

Med armen om granens stam och hufvudet lutadt mot barken hade jag en förnimmelse, som om jag legat vid naturens bröst och lyssnat huru lifvet jäste, huru det i starka pulsslåg dref de dolda safter fram för att under nordens korta sommar hinna till blomning och frön.

Solen hade sjunkit, skuggorna, som om dagen lägrat sig vid trädens stammar, stego långsamt och smygande högre och högre. Kungsfågeln sisande hade slutat, till och med rödhakens elegiska aftonsång hade förklingat; mild, härlig och ljum föll sommarnatten öfver oss. Stjärnorna tindrade från himlens blå matt och vällustigt genom den ångande vårluften. Nattvinden bar underbara dofter som väckte lif, dofter, som ömsom berusade, ömsom mattade, än läto hjärtat slå högt af handlingskraft och mod, än buro själen bort i veka känslöstämningar på aningarnas och drömmarnas vågor. I det hemlighetsfulla mörkret lyste då och då några blixtar i fjärran och tecknade för en flyktig sekund granarnas spetsmönster mot den blånande fonden.

Då hördes några starka, melodiska ljud i den tysta natten. Först enstaka, så allt flere och flere, bildande en melodi af innerlig ljufhet. Med ens blir det tyst, så tyst i ödemarkens natt, men åter höjes sången och allt fulltonigare, allt mäktigare stiger sångarens eldiga röst, tills den i segerjublande slag flammar upp i kärlekens höga visa, för att nästa ögonblick låta tonerna dö bort i melodiska suckar, och under denna bröllopsång vid naturens stora biläger somnade jag in som fågeln på grenen, och hörde, redan till hälften i drömmarnas värld, talltrastens kärlekskväden.

Pang, ett skott och ett ilsket rytande, ännu ett skott, och yrvaken gnuggade jag mina ögon. Huru länge jag sofvit vet jag ej, i första ögonblicket kunde jag icke få klart för mig, hvarför i herrans namn jag satt uppe i ett träd i djupaste skogen.

Småningom återkom minnet. — Jag blickade nedåt, det var icke möjligt att vid de slocknande stjärnornas sken se något, och ännu i dag är det mig omöjligt att förstå, huru Wornanen kunnat se i detta mörker.

Dock, jag var hastigt nere från trädet. Wornanen och vår jaktkamrat lyckönskade mig och hvarandra till framgången, hvaruti jag för min del tyvärr icke hade någon del. Björnen hade enligt jaktkamratens utsago trängt sig igenom den dunge af granar, där vi voro i bakhåll. Antingen den vädrat kristet blod, som det heter i sagan, eller annat en olycka, alltnog den hade plötsligt rusat rakt fram, likasom för att undfly en fara, då Wor-

nanens kula sårat den. Vid skenet af gevärselden hade äfven kamraten fått korn på björnen och sträckt röfvaren till marken. Dagen hade vaknat. Gula flammor jagade öfver österns skyar och släckte de mattblinkande himlaljusen. Af de tvenne skotten hade skogens orkester väckts till lif. Jag kunde godt känna igen löfsångarens lilla, enkla visa, som genomandas af en älsklig naivité, gransångarens melankoliska toner och de lystrings-signaler, som rödstjärten med förvånansvärd styrka pressar fram ur sitt bröst, medan grundtonen i denna naturens morgonhymn bildades af rödhakens ljufva, elegiska kvitter, som väcker dagen till lif och åter lullar den till hvila. Många år ha förgått sedan den lilla episod jag här förtäljer tilldrog sig, men ännu vid minnet af denna morgon drager där en fläkt af vårens friskhet, af ödemarkens oändliga ljufhet genom min själ.

* * *

En dag på 80-talet öfverraskade jag min gamla vän Severin Falkman i en kinkig belägenhet på Siitola gästgifveri; hans svenskatalande ciceron hade fått förhinder och hade lämnat honom åt sitt öde. Stackars Falkman, fullkomligt okunnig i finska språket, och en smula oföretagsam, visste han icke, huru han skulle ställa för sig, då jag körde in på gästgifveriet, i hvars trädgård han orolig och obeslutsam vandrade af och an. „Följ med mig till Suojärvi, Salmis, Valamo och vidare längs Saimastranden, jag skall bli din ciceron

och impressario“. Efter någon tvekan beslöt han sig för färden. Vi kommo till Tolvajärvi, till Wornanens hus, och Falkman blef betagen. Han förälskade sig i nejden, i folket, i lifvet, i ödemarkens storhet och tystnad. Sjuk i sin själ, trött vid konstens hårda, ja grymma gudinna, som han i en människoålder tillbedt utan att hon velat lyssna till hans brinnande böner, sargad af kritiken, kännande att hans bästa år voro gångna, drogs han vid denna tid till den stora stillheten och tystnaden. „Här vill jag lefva mina sista år, här vill jag dö“, sade han gång på gång.

Rörd, glad och vek gick han omkring i den rymliga stugan och beundrade allt. Denna stora stuga, ett rökpörte, var i sanning beundransvärd. Den var ursprungligen uppförd utan att en spik användts. Allt hade timrats ihop konstruktivt riktigt utan järn. Dörren vände sig på tappar, taket bands konstrikt upp af med vidjeband omknutna sparrar. Pörtet var rymligt, där trifdes ej miasmer och flugor, de röktes ut, det var hygieniskt, ty luften omsattes flere gånger under dygnet. Den förskämda luften gick med röken ut genom det stora hålet i taket. Skorstens hade pörtet ej.

Falkman tecknade af hela familjen, Ignoi och mor och deras trenne raska söner, Petri, Ivana och Jyrki. När Wornanen själf, reslig, axelbred och klarögd, stod modell i sin egen stuga, klädd i skinande hvita linnekläder mot en fond af siena-bruna och glänsande svarta stockar, då var det i sanning en grann syn. Så ungefär tedde sig väl hjältarna i sången om grafven i Perho för Runebergs

tjusta blickar. Där var kraft och nobless i rasen och själfmedvetande i personligheten.

I likhet med dalabonden duar ödemarkskarelaren enhvar. När guvernören W. v. Daehn besökte Suojärvi, trädde en gammal man in i pörtet rakt fram till honom. Guvernören frågade mannen hvad han önskade. „Kah! tulin vaan sinua katsomaan, ja potra mies sie oletkin.“ (Kom blott för att se dig och en grann karl är du också).

„Miks sie maalaat ^{mies} ~~minun~~ kuva?“ frågade värden Falkman.

„Säg honom“, svarade Falkman, „därför att han är en så vacker man.“ Wornanen tycktes begrunda svaret. Plötsligen frågade han: „Olenko niin kaunis kuin Mulanter?“ Senator Molander, den energiska förfäktaren af donationsböndernas intressen, var befolkningens i dessa nejder idol. Sedan Pehr Brahes tid har icke en finsk statsman varit uppburen af menige man som han. Vid denna dyrkan af hans själs skönhet och hans sinnes renhet förbisåg mannen af folket, att all den skönhet senator Molander ägde fanns koncentrerad i hans varma, trofasta, ärliga blick.

Falkman, af naturen vek, till sinnet trofast, blef för lifvet en vän i Wornanenska huset. Tala med dess medlemmar kunde han ej, man fick öfversätta hvarje ord, men hans känslor lyste fram ur hans vackra drag och sorgsna ögon. När vi efter trenne dagar skildes från våra vänner, bjöd han dem till sig i Helsingfors och de — kommo, men därom senare.

Wornanen frågade mig en dag: „Oletko sinä

virkamies? (Är du tjänsteman). Jag bejakade frågan och förklarade för honom arten af mitt arbete. „Kah! ymmärrän kyll, sinä olet läänin karmi.“ (Jag förstår, du är länets karm). Min företrädare länearkitekten W. v. Karm hade i många tiotal år passerat Tolvajärvi på sina tjänsteresor och hade fått namnet utbytt mot yrket; alla arkitekter voro efter hans tid „läänin karmi“.

Det var mera än sorgligt, det var upprörande att se huru den finska saken vid denna tid bedrefs i dessa nejder. Länsmannen i Korpiselkä drack, själasörjaren, som färdades bland de tunnsådda luteranerna i denna nejd, drack likaså. Hållande sig till kyrkofadern Augustinus okristliga postulat „paganorum virtutes sunt splendida vitia“, föraktade han djupt hela den karelska rasen i dess hedendom och ortodoxi. Stort bättre var icke heller mängden af gästande västerlänningar. Då och då kommo Nimrods ätteläggar från västanlanden, de kommo med väldiga matkorgar och många slag af sprit och likörer. Där köptes ringad björn i sin lya, och sedan det yrvakna djuret drifvits ur sitt mossbäddade ide och hastigt och lustigt förpassats till en annan värld, dracks dess graföl i många dagar i öl, brännvin och rom.

Allt detta gaf den nyktra och sobra Wornanen en mindre god tanke om „umpruotschalaïset“. Därtill kom att han och hans folk hörde till den infödda och besuttna jordaristokratin i denna bygd. Fattiga, men glädtiga till lynnet, spartanska i sitt lefnadssätt, men lifliga, älskande sport och poesi, skilde de sig totalt från den under nödåren in-

vandrade befolkningen af olika finska typer, som slagit sig ned i Korpiselkä socken och dragits till dessa nejder vid de stora skogsaffärernas tid. Han stod oförstående gentemot dessa hänsynslösa nykomlingar med sina buttra miner och demokratiska gåpåarefasoner. Wornanen kände af rasinstinkt, att mellan det nya och det gamla elementet krig skulle uppstå och att i denna kamp hans ras skulle gå under. Kunskapens träd har både ond och god frukt, och man kan ej förmena Wornanen, att han tyckte att de tjänstemän och affärsidkare, som besökte hans landsdel, fått smaka mera af den förra än af den senare frukten. Det glädde mig därför när jag några år före Ignoi Wornanens död fann, att hans uppfattning om de finska finnarna och de svenska herrarna undergått en väl behöflig justering. Se här hvad som gaf Wornanen en bättre tanke om vårt lands herre- och tjänstemannaklass.

Utän tvifvel erinrar sig läsaren, att på åttiotalet södra delen af Åbo län plötsligt hemsöktes af en vargflock, som blef en fara för människorna. Det ena stackars barnet efter det andra blef ett offer för vilddjuren. Olyckans vidd, den oförsvarliga ynklighet, som detta vargarnas krig mot människorna blottade, väckte en storm af ovilja i landets press. Friherre Max af Schultén skref en ljungande artikel mot lojheten hos dessa människor, som ej drogo man ur huset för att försvara sig och sina barn mot ödemarkens odjur; det ena med det andra gjorde att jag kom att tänka på Ignoi Wornanen och hans söner. Jag gick upp till civilchefen i senaten, Nykopp, och framhöll lämpligheten af att

Wornanen vidtalades i saken, och mitt förslag motogs med välvilja. Regeringen hade visserligen allaredan vidtalat den om vårt jaktväsende så förtjänte Alex. Hintze och den ifriga jägaren, generalmajoren R. Thuring, men Wornanen tillkallades i alla fall och begaf sig med sina söner till Åbo. Wornanen lär inom kort ha kommit till den öfvertygelsen, att icke vargarna, utan lodjuren voro föröfvarena af barnarofven. Guvernören greve Creutz, som starkt intagits af Wornanens personlighet, höll nu kommunalstämmor i de sydfinska socknarna, och premierna för lo höjdes betydligt. Och nu blef där en lojakt som aldrig förr i Åbo län. På två månader nedlade Wornanen med sina söner öfver 20 loar. Denna lojakt var Wornanens största affär, han lär ha förtjänat på den omkring 5000 mark. Om denna jakt och om den makalösa guvernören i Åbo tröttnade han sedan aldrig att tala.

På resan till och från Åbo besökte Wornanen Helsingfors, där han var särskildt väl upptagen hos professor Julius Krohn, en likaså ifrig naturvän och jägare som litteraturforskare. Falkman, som också ville hedra sin nyförvärfvade vän, fick infallet att tillstålla en soiré för honom i sin stora, i en praktfull Makartsstil hållna atelier. Vi voro där ett tiotal personer, herrar och damer från hufvudstadens societet. Det var lustigt nog att iakttaga Ignoi Wornanen. Han gick omkring i atelieren som i sitt eget rökpörte i Tolvajärvi. *) Af dess

*) En Ignoi Wornanens anförvant, jägare också han, besökte ett par år senare Helsingfors. Här fördes han af några jägare

bilder intresserade honom mest en del häststudier och vyerna från Campagnan i Rom. Uppmanad af gästerna, talade han på ett stilla, anspråkslöst och trovärdigt sätt om sina jaktäventyr. Egentligen ordade han icke gärna om dem i större sällskap, men af medfödd naturlig takt förstod han, att här var reciten ur hans hembygds- och hans jägarlif en skyldig tribut till värden och sällskapet; han gjorde sitt bästa, men roligt hade han ej. Värst kände han sig till mods under supén, preschiuto macheroni var svår att tagas med, de långa, hala maccaronistängerna gjorde honom mycket besvär. Det glädde Falkman och mig, när Wornanen vid afskedet sade, att han nogsamnt märkte att „Suomenniemen herat ja kupernyörit“ nog voro ett annat slags folk än det han i sin hembygd sett prof på, och att han numera insåg att folkets väl låg dem varmt om hjärtat. När sällskapet skildes åt, gaf Falkman en alfenidkanna åt Wornanen och, ehuru det uttryckligen betonades att kannan ej var af silfver, väckte den ett oerhördt uppeende i öde-

ut till stadens finaste restauranger. Han tog saken lika lugnt som hans frände Ignoi. Är det icke ståtligt här, frågade en af värdarna, och högt till taket. Det var i festsalen i hotel Kämp. Åja, svarade jägaren, men när jag där hemma sitter på drifvan under fur och gran och passar på lo eller vildren, då är det ståtligt och högt till himlens stjärnor. En sak stukade honom. Räkningen! När han fick höra att sällskapet, tre man, ledigt på en afton spisat och druckit för 18 mark, då var han slagen. Han fick räkningen, spikade upp den på väggen i sin stuga och visade den för kommande och gående: „oltiin kerran Helsingissä herroilla“, och så pekade han på det ojäfviga vittnesbördet om hans herremanna lif — räkningen.

marken, ja jag är viss om att den gått igen i någon af de versifierade impromptu runor som karelaren har så lätt för. Wornanen och Falkman kysste hvarandra vid afskedet och skildes åt för att aldrig mer träffas. Hvardera dog år 1889. Wornanen var då omkring 60 år, Falkman 58.

När jag nu, efter allt hvad vi upplefvat under de sista åren, alla rån, mord, sammanslutningar i plundringssyfte, all förvildning och råhet, allt det klasshat och herrehat, som runnit öfver bräddarna i vårt land och gjort det finska namnet fruktadt och osympatiskt i den skandinaviska nordn, tänker på min gamla hederliga Ignoi Wornanen och hans älskvärda familj, då gör det mig godt i själen att kunna säga: vi voro vänner. Från skilda samhällsklasser, ja raser, med olika bildnings- och kunskapsgrad, kunde vi dock bortom allt det som skilde oss åt förstå och värdera människan hos hvarandra. Gåfvor och gengåfvor stärkte vår vänskap, han gaf mig en lefvande utterunge och en björnhundsvalp. Valpen var så späd, att den under den långa, besvärliga resan gömdes i en stor kantele, som jag köpt därborta, och hvars gafvelstycke Wornanen hade öppnat, och i dess kropp bäddades valpen in i mjuk mossa. Af mig fick han i gengåfvor stadsbons sedvanliga skänker.

När han var hos mig i Viborg eller Helsingfors, där han satt vid samma bord som jag, höfvisk, förbindlig och artig, väckte mycket i mitt hem hans undran och än mera hans intresse, intet hans förvåning eller häpnad; han var en gentleman. Men den tiden hade icke det af herr Valpas predikade sys-

temet med „de förgiftade orden“, icke heller „det (socialistiska) skapande hatet“ proklamerats mellan „herre och slaf“; vi voro människor rätt och slätt båda två.

*

Två gånger har det för mitt vidkommande på allvar varit fråga om att lämna det land där jag föddts, men när det sista afgörande ordet skulle sägas, då svek mig modet och viljan. Där var dock så mycket som talade för det nya landet, det ägde en lysande, rik forntid och framtid med större utkomstmöjligheter för den enskilde. Och dock! Gentemot allt detta — jag kunde ej. När jag gått ut på de stora djupen i denna sak och frågat mig själf: Hvarför? Hvad är det som binder mig vid denna jord och denna bygd? Hvad är det grundväsentliga i den enskildes patriotism, icke den patriotism som går „i flock och farnöte“, som följer andras fanfarer och lystringsrop — så har det varit svårt att komma till ett fullt exakt svar på frågan. Men det har tyckts mig som om där bakom minnena från fädernehemmet, minnena från unga år skymtade fram något som var starkare än allt detta. Sommarmorgnar i guldgult ljus, rosiga vårkvällar, djupa skogar i vintermörker, vida vatten, belysta af ljusterflammor, ljumma sammetsmjuka sommarnätter ute på torra, solvarma åsar under glesa grågröna tallar, mystiska band mellan mänskan och naturen, starkare än allt detta andra som gömmes bakom de stora och mycket fordrande orden:

ansvar, plikt, folk och nation. Att aldrig mera få se de blånande åsarna, känna doften af den jord, som, än mo, än hed, än äng, än åker, smyger sig in mellan haf och sjö. Allt detta hade jag icke kunnat undvara, icke byta ut mot hvad helst det varit. Runeberg har i sin härliga dikt Svanen tolkat denna känsla i fyra strofer:

Hvad mer, om än din lefnadsdröm
 Ej sekler tälja får?
 Du älskat har på nordens ström
 Och sjungit i dess vår.

Att lifvet uppå nordens ström och i dess ljufva vår blifvit allt det, som det varit för mig, därför har jag att tacka, det tycker jag mig känna klarare för hvarje år, det enkla, allvarliga folket i de öde bygderna därborta i det land, där den finska sången för ännu en generation tillbaka ljud i pörten och på lekvallar. Ignoi Wornanen har fört mig i den finska naturen, in i de hemlighetsfulla skogarnas sköte, hans båt har burit mig öfver ödemarks-sjöarnas blanka spegel och ned för skummande forsar. Att det land, som var min födelsebygd, den nejd, där jag skådat dagens ljus, spunnit så starka trådar i mitt jag, det har jag Ignoi Wornanen i väsentlig mån att tacka för. Enkel och helgjuten i sin personlighet, oförgätlig i sin miljö, hör han till de människor, som jag tidigt lärt mig att känna och som jag sent skall glömma.

ERIK JOHAN BÄCK

När Peter den store intagit Viborg och var
på östra Finland, förbjöd han åt sina under-
och överste löjtnanter, icke att komma i den
sällskapsliga stånd af att äta, som gjordes med
den värd utan att stanna, vare sig för durs-
konsterna, för påkostade eller för enklare,
han till tillgodt den sällsamt stånd af sig
partens intresser vändes betrakta. I händelse
de sjukade och dögade an vid kända-
ta, kända, ständiga och oföränd-
liga medel utan dess för sig något liknande
resultat. Följande af den, att intressen om hurs
dågt kända till ständigt sig, även på den
konsterna, ständigt gick till hurs hurs
och ständigt spår, som och ständigt till
till till. Den enda ständigt ständigt till
ständigt ständigt och ständigt ständigt.

Erik Johan Bäck.

När Peter den store intagit Viborg och eröbrat östra Finland, började han åt sina fältherrar och stormän donera gods, ja hela socknar i den nyförvärfvade delen af sitt rike. Han gjorde det dess värre utan att därförinnan, vare sig för donationsinnehafvaren, för bönderna eller för sig själf, ha fullt klargjort den rättsliga ställning de tre parterna intogo gentemot hvarandra. I hundra år diskuterades och disputerades nu vid häradsrätter, katedralhof, kretsdomstolar och offentligt sammankallade möten denna fråga utan något faktiskt resultat. Följden blef den, att frågan om huru långt kronans rätt sträckte sig, hvar, gränsen för donationsägarens fordringar gick, och hvad bonden sist och slutligen ägde, åter och åter måste tagas till tals. Dessa eviga stridigheter undergräfvade totalt böndernas ekonomiska och moraliska ställning. För-

hållanden, snarlika dem, som på 1860 talet gjorde Irland så sorgligt ryktbart, rådde under loppet af trenne generationer i hela Viborgs län. Östra Finland hade i sekel, allt sedan Novgorods glanstid, fått känna krigets förbannelse, och nu visade det sig, att fredens välsignelser under den ryska spiran voro ännu svårare att fördraga, ty under den förra perioden funnos dock intervaller af lugn och ro, under den senare endast ett jämnt, allt förintande förtryck. När situationen till slut blef alldeles outhärdlig, togs frågan upp af tre män, som aldrig skola glömmas i denna del af vårt land, grefve David Alopæus, grefve Gustaf Mauritz Armfelt och kejsar Alexander I.

Bland de många memorial, som grefve Armfelt författat i denna fråga, finnes ett till kejsaren, i hvilket det heter: „illviljan och okunnigheten hos dem, hvilka sedan många år tillbaka styrt denna provins, hafver bragt alla institutioner, människorna lika väl som förhållandena, på förfall“, och till den nya landshöfdingen Carl Stjernvall skrifer han: „till det med det öfriga Finland återförenade Viborgs län böra skaffas nya menniskor från vestra Finland“, ty, „sådana gökar som Grönqvist i Kexholm och de som vikariera för Kruskopf skulle absolut i fan i våld, och däruti får Ni sätta all möjel: fart“. Carl Stjernvall följde Armfelts råd, drog in nytt folk från olika delar af vårt land, och många af de familjer, som nu utgöra östra Finlands prydnad, stamma från nämnda immigranter, nyinkallade lärare, präster, domare och tjänstemän i länets kansli. Bland dessa inkallade var äfven Erik Johan Bäck.

Född i Nykarleby den 15 november 1792, var

han, då han kom till Viborg, tjugo år gammal. Hans barndoms och ungdoms lefnadsöden äro för mig höljda i legendens mystiska och rosiga dunkel. Visst är att han berömligt tog del i den stora epopé, som Runeberg besjungit, ehuru på ett anspråkslösare område. På honom kunde i sin mån också tillämpas frågan: „Kan ej den vapenlöse hälsas stark och visa hjältemod?“

Han förde som sextonårig bud mellan Adlercreutz och hans krigskamrater, och en gång hade han hämtat en betydande penningesumma från ränteriet i Vasa till Sandels, som stod i sin berömda position norr om Kuopio. I vårt hem fanns en gammal gråblå kista med en lönnlåda, i den kistan skulle unge Bäck en gång i tiden ha forslat fram de medel Adlercreutz anförtrott åt hans redbarhet och tur. Ingendera svek honom; den färden blef unge Bäckes lyckoresa. Han blef observerad. När Carl Stjernvall utnämndes till Viborgs läns första guvernör under den nya ærans tid, skref han till sina forna krigskamrater och bad om uppgift på hederligt och arbetsamt folk, för att enligt Armfelts råd „skaffa nya menniskor“ till östra Finland; då nämndes äfven unge Bäck. Han kom med intyg af fältkamreraren och kronofogden i Kronoby F. Basilier och häradsskrifvaren Gabr. Palmqvist „att han förhållit sig redeligen“, och den 16 maj 1812 får han sitt första konstitutorial med följande pompösa inledning, präntad i tusch med slängar och krumelurer: „Hans Kejsrerliga Majestäts min allernådigaste Kejsares och Herres Alexander den förstes, Själfherskares öfver alla Ryssar och Storfurste af Finland Troman, Landshöfdinge öfver

Wiborgs län, jag Carl Stjernvall, Riddare af kungl. Svenska svärds orden, gör veterligt etc. etc. constituera Erik Bäck att vara ordinarie Lands Contorist vid denna Landshöfdinge stohl“, etc.

Energisk och arbetsam, tog Bäck uti med länets räkenskaper och med sina egna studier. Fem år senare kommer han med ett på latin präntadt sirligt bref, undertecknad af devotissimus C. G. Ottelin, till Åbo akademi, och „adolescens bonae spei Ericus Bäck“ blir student den 1 okt. 1817 och aflägger redan den 11 december samma år sin kameralexamen. I och med utnämningen till landskontorist vid Viborgs länestyrelse var Erik Johan Bäck inne i sitt lifs stora strid, striden mot „donatarierna“. Obehärskad, stridslysten till sin natur och rättänkande, gaf han sig helt in i den stora kampen för donationsbönderna och detta med en häftighet och bitterhet, som gjorde honom svår handterlig icke blott för motståndare, utan äfven för hans öfverordnade. Stridens bitterhet ökades ytterligare till följd af det gränslösa och oresonliga hat unge Bäck hyste för allt hvad ryska tjänstemän hette. Han hade varit med, då den illa beryktade Emine brände och plundrade Vasa stad, och det glömde han aldrig. Nu kom han här i Viborg i ständig beröring med Emines handtlangare och kolleger och detta gaf hans själ ingen ro.

Bäck erhöll 1814 i uppdrag att ordna Kexholms och några andra härads räkenskaper; han kom därigenom att på nära håll se den orättfärdighet som bedrefs af en Grönqvist, Söderhjelm och Kruskopf, och nu var han ej att häjdas. Till und-

vikande af strid och processer befordrades han 1818 till vice landskamrerare, men med föga framgång. När han nu tog sig till att resa omkring i länet för att egga upp bönderna i striden mot donationsherrarna och i frågan om kontrakten uppmanade de underlydande att icke under något villkor underskrifva handlingarna i fråga, blef han omöjlig. Och oakadt, „jag Wilhelm Klinckowström verklig Kammar-Herre, Riddare af S:t Johannis af Jerusalem orden gör veterligt att J. Bäck förhållit sig redeligt och verkat nitiskt“ måste E. J. Bäck lägga in om afsked, hvilket beviljades 1831. Nu blef han advokat och därmed var han på sitt rätta dominium. Att ha rätt och få rätt, det var hans lifs stora passion. I detta afseende var han en själsförvant till den odödlige fältskären Bäck, hvars berättelser tjugat hela nordens ungdom. Med prototypen till denna fältskär Bäck var han för öfrigt, likasom äfven med Zachris Topelius förbunden genom släktskapsband. Topelius kallade honom onkel. Landskamrer Bäck gifte sig med dottern till en rådmann i Viborg Elfström. Hans hustru dog kort efter det hon skänkt lifvet åt en dotter, Mathilda Maria. En dotters födelse var för landskamrer Bäck, som hoppats på en son, en desillusion. Han ville att börja med trotsa naturen, flickan skulle gå i pojkläder och fostras upp som en gosse, läsa latin, geometri och matematik, men intet hjälpte, naturen tog snart ut sin rätt. Vid sjutton års ålder gifte sig Mathilda Bäck med magister C. W. Ahrenberg, och ett antal år senare blef landskamrern Bäck morfar till

en skara pojkar och flickor, bland hvilka den som skrifver dessa rader var den tredje i ordningen.

Blifven änkring och „ensörjare“ inlät han sig senare i en förbindelse, i hvilken föddes tvenne söner, som sedan fostrades upp i systemens hem. Jag har farit vida omkring, sett människor af många slag, men en originellare, en mera kuriös människa än morfar såg jag ej. Ondt som godt voro hos honom sammanblandade på ett sätt, som var i högsta grad egendomligt. Morfar var österbottning till börd, frihetsälskande af uppfostran, uppbrusande och häftig till temperamentet, gudfruktig af nervositet. Så långt jag minnes honom, var hans lif för hvarje dag en kamp mellan hans obundna, arga österbottniska sinne och hans varma medvetande om nödvändigheten af kristligt saktmod, med andra ord mellan den frihetsälskande gamla Adam och den nya människan — som dock, så vidt jag vet, var gammal ren till åren, också den. Storslagenhet och småsinthet, mildhet och uppbrusande vrede bodde i hans hjärta vägg om vägg, och den väggen var tunn. De aktiva och de hämmande nerverna i hans konstitution fungerade godtyckligt, trasslade ihop sig, kommo i kontakt med hvarandra och ställde till spektakel. Lojal, trofast i sin vänskap, var han dispytsjuk, nästan trätgirig i umgänget med sina bästa vänner. Mån om att samla penningar, tycktes han finna dessa penningar fullkomligt värdelösa; han gaf ut dem med fulla händer och utan urskiljning. Obunden, hänsynslös frihet var hans ideal; demokratiskt anlagd, nästan tillhörande den nu rådande socialist-typen, talte han

ej fäderneärfda företrädesrättigheter och var just beträffande detta spörsmål i ständig fäjd med min fader, som höll på att de dyrbaraste gåfvorna i lifvet voro de nedärfda. Vid sidan af det nedärfda var det förvärfvade af ringa värde, det nedärfda tog generationer i anspråk, det förvärfvade kunde i lifvets lotterispel vinnas och förloras när som helst.

Morfar hatade aristokrati, afskydde byråkratin och följde med världens och individens frihetssträfvanden på ett sätt, som om allt detta rört honom personligen, och det rörde honom äfven personligen, ty han led däraf, likasom han gladdes däråt. Han hade med hvarje fiber i sitt hjärta följt med 1830 — 48 och 59 års revolutioner och frihetsstrider. Cavour, Langiewicz, Garibaldi, Bakunin voro hans hjältar. Kära fars rum i biskopsgården i Viborg var medels en låg skärm afbalkadt i tvenne delar; den ena, den mindre delen, beboddes af mig. Hur ofta har jag ej där bakom skärmen lyssnat till den gamla. Hade polackerna, italienarna eller engelsmännen vunnit en seger, då var han glad och belåten, och i korta passionerade ordalag utlät han sig om saken.

Dessvärre hade han ej ordet i sitt våld, något som tycktes plåga honom i hög grad.

Tystlåten, inåtvänd som han var, kommo uttrycken för hans jubel, hans afsky och hans sorg fram i korta, nervösa fraser och utrop. Motsades han, brusade han upp, ty bevisen, orden voro så långt borta, talet var så svårt. Ingen annan än kära far vågade vid sådana tillfällen motsäga honom på allvar. Bättre än hans korta, stapplande tal tydde

hans vackra svarta ögon vid slika tillfällen hans tankars värld. Sorgmodiga och liflösa annars, fingo de eld och lif i dispyter och läto enhvar förstå, hvad han hade velat ha utsagdt i ord, om han det kunnat.

Morfar gick, stod, klädde sig, sof och åt när han behagade, fullkomligt oberoende af sedvanorna i det samhälle där han lefde. Denna originalitet tryckte sin prägel på hans hem. Detta var fullt ut lika originellt som han själf. Han ville ha allt sitt omkring sig. Böcker, tidningar, pipor, strumpor, cigarrer och linnekläder, allt låg inom räckhåll för honom. Själf satt han för det mesta i en kuriös stol, dess främre ben voro som hos en vanlig stol, de bakre endast ett par tum, ryggstödet högt och stoppadt. Klädd i en gammal nattrock, en rikt broderad sidenväst, rökmössa och tofflor, halfåg morfar i stolen och läste sin Hamburger Nachrichten eller Amsterdamsches Handelsblatt, som han, långsynt som han var, höll så långt aflägsna som möjligt. Han tålte icke städning, blef fysiskt sjuk af skurning och hade så där + 20 grader Reaumur i rummet. Huru väl jag minnes detta rum med de underliga saker, som i brokigt pêle-mêle hopats inom dess grå väggar. För mig och mina små syskon var detta rum en helgedom. Där fanns en uppstoppad, maläten uggle, med stora gula ögon af glas. Genom någon förborgad mekanism kunde ugglans hufvud fås i rörelse och de stora ögonen tycktes då förfölja en. Det gjorde på mig ett så outplånligt intryck, att jag ser dessa ögon än, då jag någongång har feber. På den långa „leschankan“

(en liggande ugn), stod ett väldigt tekök, väl en meter högt och i massivt silfver, dyrbara böhmiska och venetianska glas, gammaldags kuriösa kärl af porslin och Wedgewoods fajans, och i en låg refflad silfverskål alltid något godt, bröstsocker, jungfruskinn eller lakrits „pour la bonne bouche“. Borta i ett hörn af rummet fanns en besynnerlig hög bent sekretär med otaliga lackröda små lådor, allt öppet. I lådorna funnos dyrbara ringar, medaljer, knappar, lack, band och medicinalier af alla slag. På sekretärens klaff stod så långt jag minnes en hög älgskinnns påse fylld med slantar; det stod oss barn fritt att lyfta påsen ned på golvet, tömma dess innehåll på mattan och taga ur densamma alla de blanka slantarna. För att sådana aldrig skulle saknas hade betjänten fått befallning att tillse, att ett lämpligt antal mynt höllos glänsande. Vår penningeskörd kunde stundom gå upp till flere rubel.

På den ofvannämnda sekretären lågo därtill väl ett dussin guldklockor, som samma mångbetrodde tjänare måste draga upp hvarje morgon. Morfar själf använde, som engång Carl V af Spanien, en betydande tid för att få klockorna att gå jämnt. Där var ett evigt ställande och ruckande med dessa klockor, som skulle gå lika med det stora Liverpool uret i salongen, hvilket hvarje kvarttimme spelade upp en enkel melodi och påminte om „fugit irreparabile tempus“. Morfars skatter och klockor voro trefliga att fingrera på, hans sylter och frukter, ty sådana saknades aldrig, voro söta och goda, men hvad som i hans hus mest slagit an på mig, var hans märkvärdiga och stora bokskåp. Där fanns

alla vitterhetens mästerverk och skillingstryck. Allt stod öppet, dessvärre, ty vi voro fruktansvärda barbarer. Vi kolorerade sällsynta kopparstick, hjälpte upp bilderna i en ytterst dyrbar upplaga af Anacharsis resa „imprimé par Didot jeune avec les caractères polymotypes de Henri Didot son frère“, förbättrade bilderna i ett verk öfver Roms antikviteter, och den store konstnären spionen och breftjuften Piranesis monumentala verk var för oss bara bosch. Här började jag mina litterära studier. Hos kära far var bokskåpet en helgedom, ett „tabu“, dit ingen kom in. Gud nåde den, som vågade ställa om hans väl inbundna och klassificerade böcker. Här åter läste man hvad som helst. I det stora, soliga förmaket kunde jag ligga framstupa i timal på den blommiga brysselmannan, med fingrarna i öronen för att icke störas af buller, och sluka Cola di Rienzi, „Pompeji sista dagar“, Shakespeares „En vintersaga“, Held och Corvins historia, och, hvad som gjorde ett starkt intryck på mig, botanisten, klockaren Nils Liljas obetydliga, men vid denna tid oerhördt utskrikna bok „Människan“. Ännu i dag förstår jag ej, huru ingen i hemmet, där den strängaste bokcensur utöfvades, tog någon som helst notis om hvad jag i bokväg slukade hos morfar. Dessa timmar i morfars rum voro min barndoms lyckligaste, och så starkt var intrycket af hvad jag läste vid dessa år, att jag än i dag minnes det väsentligaste af innehållet i de många skönlitterära och historiska arbeten jag här gjort bekantskap med.

Emellanåt hände det, att morfar kom in i rummet, där jag läste, med en silfverbeslagen sjöskumspipa i

munnen — han ägde en hel armé af dyrbara sjöskumspipor, en var ett formligt kuriosum, stor som ett barnhufvud —, han satte sig i den breda gungstolen och var det tyst, började han att prata för sig själf. Han förde hela dialoger och dispyter med någon osedd, mot hvilken han framslungade kraftiga och stundom saftiga repliker. Hostade man till eller rörde sig bullersamt, tystnade den gamle genast för att om en stund åter taga vid med sina riposter. Han måste ha haft ett starkt utveckladt fantasilif, man märkte att han såg framför sig hela den scen, i hvilken han ensam spelade alla rollerna. Så vidt jag minnes, gällde hans exklamationer Polens förtryckare och många hans speciella vänner.

Vid medlet af det sista seklet genombäfvades vårt samhälle af en stark andlig rörelse. I en varm, mäktig våg böljade den genom själar och samveten i vårt land. Tack vare hans dotters brinnande ifver och outtröttliga bemödanden, vanns morfar delvis för denna rörelse, det var pietismen. Någon fullt hängifven kristendomsbroder blef han aldrig; helt gaf han sig ej. Han gick hvarje söndag i kyrkan, men innan bönen för kejsar Nikolaus lästes, gick han ut, den bönen kunde han ej vara med om. Därtill var han för frihetsälskande, för själfständig. Men när de heligas samfund behöfde stöd af hans frikostighet, så vädjade de åtminstone i detta afseende aldrig förgäves till honom. Vunnen för samfundet, lade han sig till med andlig litteratur i samma stora skala som med klockor. Han höll sig missionstidningar och tidningen „Väktaren“, som han fann så förträfflig att han höll den i tio exemplar. Hela morfars tambur var

från golf till tak fylld med biblar och testamenten som hos en bokförläggare. Där var knappast rum för ytterkläderna, gästerna lade dessa oftast på stolar och bord i salongen. Stundom när kära mor kom till den gamle, togs där böcker upp ur högen, och då gud nåde oss! Då blef det en svår dag. Dessa böcker, hvilkas minne än i dag framkallar i min själ hågkomster af ändlösa pinande timmar, timmar, som drogo förbi mitt trötta sinne, fyllda med teologiska spetsfundigheter, huller om buller med hotelser om straff, om död, Sarons liljor, skökan i Babel och allt det andra, de voro min leda . . .

*

Se här ett minne från morfars hem, som står för mig oförgätligt upplefvadt. Morfar hade köpt en egendom i den viborgska skärgården, ett gods med anor från Katarina den II:s tid. Dess namn var Hapenensaari, en gammal, präktig egendom belägen på sju stora och många små öar, med ett rödmåladt gammaldags corps de logis på högsta krönet af den största af dessa öar. Det var ett trefligt envånings hus under brutet tak, uppfördt i skygd af en väldig ek, en ek, som i skönhet och massa i mitt minne lefver som ett af sagornas mäktiga urträd. Byggnaden påminte så lifligt om svenska herrgårdar, att man varit frestad tro, att huset stod kvar sen tiden före freden i Nystad, om icke alla, t. o. m. barnen, så väl vetat, att från den svenska tiden fanns intet annat kvar i östra Finland än luterdomen, 1734 års lag och Viborgs slott, alla tre därtill illa ramponerade.

Hus med brutna, svenska tak älskar jag. Hus med brutna tak ha gudomliga vindar, tillhåll för den lilla, gråhvita ugglan, flädermöss, hemska spöken, sagor och troll, minnen om brott, kärlek, hat och död. Just sådan var morfars vind. Det taltes om en ung grefve Anselte, som under Katarinas tid nått lyckans svindlande höjd, sedan plötsligt störtats ned, och en dag funnits död häruppe på vinden, hängande i en af de massiva hanbjälkarna. Vinden med sitt hemlighetsfulla mörker, sina färgrika sagor och legender rufvade öfver oss. Sägner, som vi under dagens lopp förgäto i de ljusa rummen, men som när skymningen föll på och brasan tändes väcktes till lif, stego, då höststormarna hveno kring skorstenspiporna och dunkade på takplåtar och tegelpannor, ned för den gistna trappan och bemäktigade sig barnens oroliga, vidt famnande fantasi och tjänstefolkets för allt sorgligt och hemskt städse vakna sinnen.

Härliga, höga vind, huru ofta steg jag ej med klappande hjärta upp för dina knarrande trappsteg, öppnade den gissna dörren och blickade in i din sagovärld, full af de underbaraste, märkvärdigaste gammaldags saker. Aldrig vågade jag mig längre än just innanför dörren till den starkt solbelysta dammgömma, där jag i lådorna till samma gamla bord, vid hvilket jag nu skrifer, gömde min största skatt, böckernas bok för mig —, „Guda- och hjältesagor“, sagan om „Hector och Achilles“, Tors och Lokes strider och bragder. Min gamla kära vind; när morfar var som mest okristlig, nervös, frihetsälskande och argsint, när han svor öfver de sjufaldt

fördömda österrikarena — Ungerns och Italiens ovänner, då flydde jag i god tid, ty jag visste att ångerns och ruelsens timme skulle komma för honom med postilla, psalmsånger, draken i Babel och allt det där andra. Jag flydde som vesslan i ett stenrös kvickt och hastigt upp till det soliga stället i det dammiga mörkret, där en råttas pip och en katts tassande kunde skrämna en, så hjärtat slutade upp att bulta, så det slog röda gnistrande spiraler för ögonen och lät en serie af köldförnimmelser löpa genom min kropp. Men ack, hellre det, än Arndt, Schartau och Pontoppidan.

En dag, när sakerna stodo illa för ungrare och italienare, gick morfar i bärsärkagång och släppte sin gamla, frihetsälskande Adam lös som aldrig förr.

Ack, hvilken lättnad att veta sig fri, i sagornas värld på min höga, dammiga vind. Men plötsligt hör jag någon ropa efter mig. Jag hörde trappan knarra bakom mig. Nej, hände hvad som helst! Och för första gången vågade jag mig in i djupet, in i den mörka vindens undervärld. Jag kröp mellan packlårar, väfskedar, korgar, kistor och gamla underliga möbler in i det skyddande mörkret, satte mig i skydd af något stort, fyrkantigt föremål och lät faran gå öfver.

Jag var räddad. Jag andades åter fritt. Men då inträffade plötsligt något förfärligt; min skyddande fyrkant vacklade, rörde sig med buller och brak. Det var som om Hector och Achilles kastat sig öfver Aukator och Loke. Allt ramlade öfver ända, dragande i fallet med sig skyar af damm, flyende möss, en vettskrämd pojke och ett skriande

par svalor. Med dunkande pulsar och ångestsvett i pannan låg jag där under hela härligheten.

Så blef allt tyst. Nu kommer det, tänkte jag, men nej, trappan knarrade ej, vindsdörren gnisslade icke. Rogifvande tystnad, stillhet och lugn. Hjärtat slutade dunka. Dammolnen lade sig. Lifvet log igen, och när jag kröp ur mitt bråte, stod framför mig en kvinna. Hon stod i „Lebensgrösse“, i glansen af sin förledande skönhet, sträckte ut sin lilla, hvita, knubbiga hand och såg huldrikt på mig. Jag böjde mig ned för att se på namnplåten. Tvenne rikt skulpterade förgyllda björnar höllo densamma och i skumrasket läste jag „Katarina II Rossiar. imp.“ Det var hon själf, och allt hvad jag af godsets torpare, af fiskare, af tjänsetefolket hört om „ryssens tid“, om honom, den unge greffen, som nått lyckans svindlande höjd och sedan funnits här uppe död för egen hand, alla sagor om forna donationsherrar, drogo blixtnabbt förbi mig. Jag var ju på ett donationsgods med dess minnen från tider af våld och list, af krig och hat mellan herre och dräng. Jag var född och uppfostrad i andra förhållanden och betraktade denna tid med ovilja — och dock, huru skön var hon ej, huru huldrikt log hon ej mot mig

Två dagar därefter, när allt var frid och fred och försoning, när de sjufaldt förbannade österrikarna voro slagna, ty Solferinos jubeldag hade runnit upp, när Kossuth var räddad i Turin och Myhrberg i säkerhet i Stockholm, när himlen var full af lärkor och jorden af solsken och ljus, och ingen tänkte på Scrivers „Själaskatt“ och Schartau, då förtrodde

jag åt morfar mitt fynd af bilden, som log så nådigt, som sträckte fram den hvita knubbiga handen.

Men det borde jag icke ha gjort, ty henne, det fick jag senare veta, omfattade morfar med ett oblidkeligt hat. Själfva namnet Katarina var honom af alldeles speciella skäl förhatligt. Morfar tog sitt spanska rör, kallade på betjanten Mikael Härkänen och gick följd af denne och fem halvilda pojkar upp för de knarrande trapporna till vinden. Vi togo ned porträttet af Katarina Imp., hon log så nedlåtande emot oss, där hon stod i den svartnade och af fukt skadade ramen. Taflan bars ut och ställdes emot en vägg på yttre gården. „Skjut på henne pojkar!“ lydde ordern. Än i dag svider det i min själ, då jag minnes huru vi behandlade det sköna konterfejet af „Rysslands stolta fru“. Kort om godt, vi sköto till måls på henne.

* * *

En person med så starka idiosynkrasier, känslor för och känslor mot, som morfar, måste naturligtvis otaliga gånger komma i konflikt med institutioner, seder och människor. Många äro anekdoterna om gamla Bäckén i just dessa afseenden. Han hade ett särskildt horn i sidan till formalismen vid den nyinrättade kejsrerliga hofrätten och dess högmögende och kalla chef, grefve Mannerheim. En dag hade han kommit upp till hofrätten med en hel del viktiga handlingar. Då han var klädd i bonjour, gjorde vaktmästaren honom uppmärksam på denna oegentlighet och vägrade „på högre befallning“ att släppa

honom in i det allra heligaste. Förgäfves gjorde Bäckén vaktmästaren uppmärksam på att, „en bonde Pietari Mansikka, som var klädd t. o. m. i endast kort kavaj och med byxorna i stöfvelskaften, fått företräde, medan hans fina buteljgröna bonjour nu icke befanns högtidlig nog“. Intet hjälpte. Bäckén begärde då att få låna en papperssax, gick ut i vestibylen, klädde af sig bonjouren och klippte ut två stora fyrkantiga stycken ur den, så att den „visserligen till karaktärens inre värde var en rock, men till rang och yttre värdighet en frack“, samt seglade så in i hofrättens stora sal. Vare sig att han icke ville fördärfva ännu en bonjour, eller hvad som var troligare, kände sig stridslysten, alltnog, han gick någon tid därpå åter upp till hofrätten klädd i bonjour, men blef härför pliktfälld, till femtio daler — 24 rubel. Han förnyade emellertid ytterligare sitt fel och pliktfälldes än engång, såsom det hette i utslaget, „emedan landskamrern varit klädd emot allmänt vedertaget skick och bruk“. Bäckén besvarade sig till senaten och anhöll därvid jämväl om rätt att trycka alla handlingar i målet.

I sin försvarsskrift säger han: „Jag var klädd i en nästan ny rock eller s. k. bonjour af tämligen fint svartgrönt kläde, svarta benkläder och stöflar som denna gång voro blankade. Min kännedom i toaletten går icke längre än att jag håller en sådan klädsel enligt med närvarande tids bruk, åtminstone i Europa. Nu vet jag sannerligen icke, huru jag skall kläda mig, då lagen därom intet säger. Hofrätten yttrar sig endast i allmänna ord, samt modejour-

nalerna äro föränderliga och inkonsekventa“. Bäck erkände bl. a. på att skraddareäldermannen Fagerlund och hofrättspresidenten greve Mannerheim skulle höras som vittnen i frågan om hans dräkt. Intet hjälpte, Bäckens besvär förkastades, men glädjen att få utgifva „Rättegångs handlingarna i tvenne mål angående vice Landskamreren E. J. Bäck's bötfällande för klädsel inför Höglofliga kejsrerliga Hofrätten i Viborg“ förunnades honom likväl. Broschyren, ett af de få lifstecknen till opposition mot byråkratiska former i vårt land, väckte på denna fridfulla och oppositionsfattiga tid en osedvanlig uppmärksamhet.

*

Landskamreren Bäck hade tididare varit en ifrig kortspelare. På äldre dagar, som väckt, ville han vänja sig af från denna osed. Han underlät därför äfven själf att spela, men kunde likväl icke neka sig nöjet att se de gamla vännerna, spelorrarna, draga sin spader. Han gick förty med på spelpartierna, där han oafvändt vandrade kring spelbordet, tittade i de spelandes kort och, intresserad af spelet, liflig och het som han var, icke kunde afhålla sig från en stilla inblandning, då ett enligt hans åsikt oriktigt kort utspelades. „Ne-ne-ne, inte det bror Judén, stick öfver bror Clouberg, mera klöfver bror Tichanoff och Weber“, kom det ur honom vid slika tillfällen. Resultatet blef, att bröderna blefvo nervösa och otidiga. Sist och slutligen tog en dag tålmodet slut hos den bekanta finska poeten och filosofen J. J. Judén, och det

så det smällde till — morfar fick en örfil. Dagen därpå, när kotteriet vid sedvanlig promenadtid var ute och tog frisk luft på Viborgs långa bro, mötte de landskamreraren. Judén viker då, generad öfver den utdelade örfilen, af på en tvärbro, som leder till det gamla slottet, men morfar ropar fryntligt till honom: „Bror Judén, genera dig icke, det var ju jag, som fick örfilen, och icke du.“ Judén vände om och vänskapen var återställd.

*

Landskamreraren hade lånat ut penningar åt en af sina bekanta. Då emellertid hvarken räntor eller kapitalet inbetalades, blef han förargad och tog bysättningsutslag på den försumlige. Nu fick den arma gäldenären hett om öronen. Han sprang hos alla sina vänner och bekanta, men ingen af dessa var i stånd att hjälpa honom. „Gå till Bäckén“, rådde honom slutligen en af vännerna, „men se lugn ut bara.“ Ja, där var ju egentligen allt att vinna och ingenting att förlora, man kunde ju riskera ett försök. Gäldenären gick alltså till Bäckén, där han framställde sitt ärende i följande ordalag: „Någon f—n har fått bysättningsutslag på mig, jag behöfver ovillkorligen en större summa penningar; kan jag få låna den af landskamrern?“ Gamla Bäckén hade endast mumlat ett. „Någon f—n, hm! hvarför inte, men se till att räntorna betalas ordentligt.“

När Bäckén sedan skrattande talade om historien för sina vänner, hade han yttrat: „Ja, oförskämtd var det, men det var roligt ändå.“

*

Guvernören i Viborgs län, den egenmäktige C. v Kothen, hade pålagt lotsarna i Viborg någon afgift, som dessa ansågo obillig. De beklagade sig inför guvernören och sade, att därest någon ändring icke beviljades, de komme att vända sig till Bäckén, för att genom honom anföra besvär i saken på högre ort. „Hälsa då Bäckén att han lotsar er i säcken“, hade guvernören svarat. Bäck fick hälsningen och besvarade den med ett: „Hälsa guvernören och säg att jag skall befria er från träcken.“ (Kothe = smuts, träck.) Härmed voro Bäckéns advokatinstinkter väckta. Han satte hela svenska lotsstyrelsen i rörelse, reste till Sverige och fann om-sider den uråldriga förordning, som befriade lotsarna i Bottniska och Finska vikarna från afgiften i fråga. Han gjorde allt detta gratis, af många skäl, bland hvilka rätthafveri och oppositionslystnad icke voro uteslutna. Under våra seglatser på dessa vatten, där Gustaf den tredje slagits och morfar segrat, voro vi barn „Bäckéns barnabarn“ och kunde alltid räkna — tack vare den gamle — på lotsarnas oomkullrunneliga välvilja och på deras gästfrihet.

*

En gång såg jag honom i en imponerande situation, som jag aldrig kunnat förgäta. Under kriget 1854—55 hade den engelska flottan sökt sig in i viborgska viken. Här besköt den Trångsund och sköt hela det väldiga brädlagret i denna Viborgs yttre hamn i brand. Morfars egendom låg i Trångsunds omedelbara närhet. „Kom med pojkar, skall

ni få se krig“, sade han till oss och vi foro tre man högt i båt till en större holme, hörande till hans gods. (Denna holme blef senare inlöst af ryska kronan, är numera befästad och har fått ett ryskt namn.) Från en höjd på den för öfrigt låga holmen sågo vi rakt framför oss Trångsunds redd, de brinnande brädstaplarna och flyende människor; de engelska krigsfartygen syntes endast otydligt i fonden. Vi sågo dock huru kanongluggarna sprutade ut röda flammor och svart rök, huru kulorna slog ned i brädgården eller i vattnet, som då stänkte upp skyhögt, fräsande skum. Vi hörde skriket och larmet från dem som flydde undan förödelsen; det var en fruktansvärdt skön tafla. Medan vi stodo på höjden, susade en kanonkula öfver våra hufvuden och lufftrycket var så starkt, att vi pojkar trycktes ned i gräset däraf. Vi rullade oss nu ned för branten och sökte skydd bakom en väldig gråsten, men morfar stod oberörd kvar på sin post. Han stod så i timmar och vi fingo helt vackert vänta tills aktionen var slut och morfar behagade låta ro sig hem. Tyst och tigande satt han därvid i båten, men vi trodde oss veta, hvad han tänkte. Han var angloman, och hade så engelsmännen bränt och sköflat hans egen gård, så hade han funnit sådant vara på sin plats. Västerlandets seger, den idén gick hos honom framför allt, ty den bar friheten med sig.

* * *

Landskamreraren Bäck tog med sina rika ekonomiska resurser ifrigt del i tidens fosterländska

och andliga sträfvanden och det lär ha varit kära far, som dirigerade därvidlag. Han tog jämväl del i grundandet af Viborgs sparbank och utöfvade en, till och med enligt mina vid denna tid barnsliga begrepp, omåttlig och oförnuftig välgörenhet.

Han dog nyårstiden 1859 och blef begrafven med mycken pomp och ståt under många gammaldags ceremonier. Rummen kläddes i hvitt, endast herrar voro bjudna på begrafningen, gästerna regalerades opulent med kringlor, sötsaker och pastejer. Innan liket bars ut ur våningen, bjöds af marskalkar åt gästerna hvitt moselvin med socker ur stora geléskålar. I hvarje skål låg en försvarlig kanelstång, med hvilken man rörde om sockrét på botten af skålen, innan man i tur och ordning drack direkte ur densamma. Medan liket i långsam takt fördes genom staden, presterade kommerseråden Clouberg och Tichanoff framför sorgetåget. Efter begrafningen var stor bjudning i stadens societetshus, där vänner, bekanta och officianter rundligen bespisades på sterbhusets konto och där, om jag känner tiden och andan rätt, det gick nog så fuktigt till.

HEINRICH SCHLIEMANN

Heinrich Schliemann.

Vid Viborgs lyceum hade jag i tiden en lärare i grekiska, om hvilken kära far — lyceets rektor — plögade säga. „Han är ett sprucket geni“. Han svarfvade, slöjdade, riggade båtar åt oss gossar, riktiga segelbåtar, spelade fiol och piano, deklamerade „Die Glocke“ och Byrons episka dikter, kunde hundratals verser ur Iliaden, var särskildt hemma i hebreiska språket, på hvilket han till vår stora ortodoxa glädje disputerade på „narinken“ med den judiska rowen (d. ä. prästen), kunde med ett ord allt, utom en sak: behärska sig själf och alla dessa andens håfvor. Hade denna mångkunniga man, som därtill ägde ett synnerligen vackert yttre och ett vinnande sätt, ur högen af de andliga håfvor han besatt, tagit ut en, lefvat för och i den gåfvan, så hade han bort kunna blifva något märkeligt, men han gjorde det inte. Därtill var han alltför indolent.

Han slattrade bort mesta delen af sin tid i onyttiga drömmier och fantasier. När han någon gång ryckte upp sig, ja då gnistrade det om honom, och arbetet gick med sjudande fart.

Med denne älskvärde preceptor satt jag en solig vårdag på sextitalet i lyceets ståtliga bibliotek; han skulle läsa grekiska med mig. Då han var lika öfverseende som jag var lat, hade vi kommit öfverens, i all tysthet förstås, att icke genera hvarandra. Han ödde bort tiden med att läsa hvad som föll honom i händerna, allt medan han rökte kära fars cigarrer; de stodo hela världen till buds. Jag åter njöt af förbjuden frukt, Heldt och Corwins kuriösa världshistoria, en bok, som strängeligen förbjuden i hemmet här piggade upp mig med farans behag och sina otaliga, skabrösa anekdoters pikanteri. Vårt så behagliga dolce far niente afbröts af vaktmästaren, betjänten Härkänen — af oss kallad Oxmickel, som kom in med en högst kuriös herre, „yksi amerikalainen“.

Mr Henry Schliemann. Det var en mycket meddelsam, orolig och högljudd herre. Han gjorde intryck af en tysk borgare, sådana jag sett dem i tyska komedier, som den Nielitzska teatertruppen uppförde på min fädernestads anspråkslösa teater. Liflig, rörlig, mager och slätrakad gick han af och an i rummet, bläddrande i böckerna, allt medan han talade om sig själf. Under samtalets gång kom det fram att han var „datschnik“, det är villabo i Viborgs omnejd; ja vi voro t. o. m. grannar på landet. Han äflades, kanske rättare yfdes öfver att tala alla Europas förnämsta språk och kom nu för

att göra sig bekant med bibliotekets förråd af grekiska och finska läroböcker och lexika. Då han hörde att min preceptor var lärare i grekiska och talade finska, ville han strax taga lektioner för honom; ja helst ville han — till min stora ledsnad — taga preceptorn från oss, föra honom med sig till sin villa och läsa med honom dagen lång. Jag hade just velat se min preceptor under en sådan lärdomens parforcejakt, nej, då var jag en lämpligare och angenämare elev för honom.

Under samtalets lopp nämndes namnet Mezzofanti. Nu var detta namn ett föremål för familjens stolthet, ty kära far hade en gång talat svenska med den vidunderligt språkkunniga kardinal Mezzofanti och många gånger berättat för oss, att Mezzofanti talade alla andra språk i ett vanligt röst- och tonläge, men svenska med en ansträngd, pipande hög tenorstämma, beroende därpå att han trott sig böra efterhärma sin lärare i språket, en svensk legationssekreterare, som talade i den högstämnda ton man ofta hör i Sverige. Jag var icke sen att för den lustiga amerikanaren till familjens berömmelse komma fram med denna min lilla insats i samtalet.

Nu blef där lif i främlingen. Han skulle blifva en annan Mezzofanti, han talade redan det och det språket, ja t. o. m. finska, som han studerat för den finska pastorn i S:t Petersburg Ehrström och för sedermera hofrådet Karl Alexander Slöör, vid denna tid anställd vid finska församlingens i S:t Petersburg skola, — för öfrigt viborgsbo och en ofta sedd gäst i vårt hem.

Huru det hela aflöpte har jag förgätit. Jag

minns blott, att jag fick behålla min lärare för sommaren, att jag i slutet af augusti ofta träffade Schliemann hos min preceptor i hans lilla trånga kammar, och att jag mer än en gång kom att sitta med den sedan så celebre mannen på vår lärares sängkant. Det var nämligen stor brist på möbler i hans smala krypin i lyceets karcer, som, aldrig använd under min fars tid, lämnats åt lektorn i grekiska till fritt begagnande. Här hörde jag Schliemann utbilda sig till en ny Mezzofanti. Han reciterade högljudt långa stycken af Iliadens rapsodier, dem han kunde utantill, utan att, så vidt jag vill minnas, förstå innehållet. En gång var han uppe hos vår lärare med en grekisk prästgesäll och där diskuterades väldeligen om grekiska språkegendomligheter. Många år efteråt fick jag veta att den sistnämnda, hvars bana sedan varit minst lika brokig som Schliemanns, hette Vimpos, att han studerat i S:t Petersburg, delvis på Schliemanns bekostnad och antagligen varit dennes förste och förnämste lärare i det klassiska tungomålet, samt att han slutade såsom ärkebiskop i Athén.

Så förgingo åren. Schliemann försvann från min horisont och fortlefde tillsvidare blott i min hågkomst såsom en lustig fantast, en komisk gammal herre, som „mannen som skulle blifva Mezzofanti“.

Men sju eller åtta år därefter började i tidningarna dyka upp notiser om en lärd tysk, Heinrich Schliemann, en amatör-arkeolog, som manade ut de lärdes löje genom sin naivité, sin blinda tro på de homeriska sägnernas historiska vederhäftighet. Den stora striden om skalden Homeros, likasom

den om upphofvet till Ossians sånger, var just vid denna tid förd till ett visst slut; man tyckte sig ha kommit till ett resultat. De lärde brydde sig ej om att åter taga itu med frågan, den var lämnad på sidan af forskningarnas stora kungsväg, och de olärde, de som alltid begära färdiga resultat, hade fattat position i saken; ref någon nu igen upp frågan, måste han falla offer för plebsens retlighet och de lärdes löje. Och detta kom Schliemann rundligt till del, i synnerhet då han efter de första fynden på Ithaka trodde sig ha funnit Odysseus' forna palats.

Måne det kan vara samma man som vår „Mezzofanti“, frågade jag mig själf mera än en gång vid denna tid. Den omständigheten att vår Schliemann var amerikanare, men denne „bara tysk“, som vi sade i Sverige på 70-talet, blandade bort saken för mig, — frånsedt att vår Schliemann skulle blifva en Mezzofanti och icke en Niebuhr eller Nilson.

Egendomligt var att observera det motstånd, som den lärda världen gjorde mot Schliemanns hypoteser. Visserligen hade en engelsk diplomat genom tydliga uppgräfningar och obestriddliga mätningar visat oss, att den gamla Diodorus berättelse om att Khorsabads murar voro 24 meter breda var riktig, visserligen hade en annan engelsk diplomat bevisat, att Herodotus uppgifter om Egypten och Assyrien icke voro endast fria fantasier, utan baserade på verklig observation, men att den homeriska diktens beskrifningar om Ilions borg, om lifvet under bronsålders tiden skulle tagas på allvar och

haft en verklighet bakom sig, — nej, det gick inte på den tiden. „Vi tro lika gärna på Offenbachs sköna Helena som på Schliemanns Troja“, hette det 1874 i en wiener tidning, då Schliemanns lärospån som arkeolog „Trojanische Alterthümer“ utkommo. Arbetets ovetenskaplighet och löshet hade manat ut de lärda tyska fackmännen, och för de tekniska missgreppen fick det geniala uppslaget och det sällsynt lyckosamma i fynden lida. Men fynden kunde man icke förneka, de funnos där, och det blef en väldig uppståndelse af i den lärda världen. Dessa fynd höjde med ens sin upphofsman till det främsta planet bland arkeologerna, och nu följde i pressen den ena uppgiften efter den andra om mannen för dagen. Nu] gick det upp för mig att han, som skulle blifva en Mezzofanti, var just densamma som blifvit en världsberömd arkeolog.

Också hans amerikanska nationalitet blef nu förklarad. Han var i verkligheten tysk, som han också alltid i hela sitt lif såg ut att vara, t. o. m. då när han presenterade sig i forngrekisk dräkt. Född i Neu Buckow i Mecklenburg (1822), befann han sig den 9 sept. 1850 händelsevis i Kalifornien, d. v. s. just den dag då landsändan fick en stjärna i „the Star sprangled banner“, hvarmed följde att alla, som vid denna tid vistades i staden, *eo ipso* blefvo amerikanska undersåtar; något som, enligt Schliemanns eget uttalande, för honom varit af den allra största betydelse i hans många och stora handelsaffärer på Amerika. Hans specialitet var

indigo från Florida, New Orleans och det spanska Cuba.

Första gången jag efter pojkåren åter sammanträffade med Heinrich Schliemann var 1873 eller 1874. Han hade ett arbete under tryckning i Leipzig och passade nu på att besöka Pommern, där han i Danzig studerade bernstensfyndigheter. Bernstenen var i den grekiska forntiden en stor dyrbarhet och utgör en viktig beståndsdel i de grekiska arkeologiska fynden. Jag reste som tolk med en svensk byggmästare för att köpa formade bländtegel och begagnade mig af tillfället att se de präktiga stora porträtten af de svenska konungarne i Stralsunds rådhus, där jag träffade Schliemann. Det var det svenska spåket som förde oss samman; han talade nämligen svenska jämförelsevis flytande. Vi påminte hvarandra om Hietala, Lavola, Trångsund, alla de vackra ställena i Viborgs omnejd, om lektionerna i grekiska och vår gamla lärare.

„Aber warten Sie mahl“, säger han, „Sie sind ja nicht Schwede“. Han strök öfver pannan och den kala hjässan, och så kom det: „Hyvä päivä, miten vanha rehtori jaksaa“? Han hade inte helt glömt sin finska.

Två dagar voro vi tillsammans här i det pommerska landet. Meddelsam som han var, fick jag del af långa stycken af hans lefnadssaga, och den var i sanning brokig.

Gästfri på sätt och vis — jag menar på tyskt vis — bad han mig, då vi skiljdes, att gästa honom i Athén, om jag någon gång kom dit. Vid tillfället syntes mig anbudets frikostighet visserligen rätt

billig, jag vågade ju icke ens drömma om en sådan resa. Och likväl, — det outgrundliga skedde, jag kom några år senare till Athén.

På nedresan vistades jag några dagar i det härliga Taormina. Där såg jag att Enrico Chlieman var sysselsatt med arkeologiska gräfningsar någonstades i Syracusas omnejd. När jag så via cap Matapan kom till Athén, blef jag i hög grad förvånad öfver att en afton hos arkitekten Zillner råka Schliemann, som jag trodde vara på Sicilien. Han tog emot mig som hemma hos sig, med mycket lif och litet bång, sade något på ett af de sexton språk han behärskade, tog sig gång på gång öfver pannan och hjässan, och så kom det igen: „Hyvä (ä icke e) päivä, miten vanha rehtori jaksaa“? Han mindes ännu sin finska och det gladdade honom otroligt.

„Ah voila“, ljöd det kring oss, „monsieur Chliman parle finnois“. Mig inbragte de finska orden en massa vänner. Kan läsaren gissa hvarför? Jo, grekerna vid denna tid, och hela Levanten i dag som är, samlar frimärken med passion, och i frågan om dessa efterlängtnade kuriosa var jag mannen för dagen.

Schliemann hade i Athén ett eget hus, uppfördt efter ritningar af den ofvannämnda arkitekten Zillner, en visserligen icke genialisk, men hvad tyskarna kalla „tüchtiger“ arkitekt. Med ett visst koketteri kallade Schliemann sitt hus „hyddan Ilion“. (Ἰλίον Μελαθρον), koketteri säger jag, ty hans hus var ett palats af hvit marmor och därtill ett af den grekiska hufvudstadens vackraste hus i med-

let af 70-talet. Bronsålderns spiralornament, dess hakkors, Athéns ugglor, den koögda Junos emblem, hela den rika grekiska ornamentsymboliken i dess prehistoriska form gick igen i denna praktfulla byggnad. Men icke blott ornamentiken, utan ock sagans stora namn lefde upp i dess pelarhallar. Tjänaren Bellerophon öppnade gallergrinden, lakejen Telamon eller betjänten Oedipus bar upp visitkortet. Hela Europa, och i synnerhet Amerika, umgicks i detta hus. Hans förtjusande barn Agamenon och Andromache tumlade om i dess magnifika trappor, lekte forngrekiska lekar på gården och reciterade Iliaden under lekarna. Guvernanten hette Danaë (hon var hemma från Sachsen). I första våningen tog Sophia själf — icke Agia-Sophia, men Schliemanns älskvärda maka, född Gastromenos, af en athenisk ämbetsmannafamilj — emot i förmaket, ett härligt förmak med homeriska verser i listverken. Äkta antikviteter från Ilion och Ithaka fyllde atheniennerna. Hon var lika entusiastisk för sin mans verk och Hellas historia, som någonsin han själf. Steg man högre upp till öfversta våningen med dess härliga breida-blickar öfver Athén, Akropolis, den Saroniska bukten och Salamis' blånande berg, så kom man till biblioteket, där husfadern satt i forngrekisk dräkt, och — det gör mig ondt att säga det — skämde bort totalintrycket, ty han var den enda som inte gick ihop med stilen, han var och förblef herr Schliemann från Neu Buckow i Mecklenburg. Ingen grekisk chiton, inga sandaler, ingen chlamys kunde dölja den saken. Och om den också inte hade behöft döljas, så tålde den

å andra sidan inte heller att framhäfvas i denna omgifning. Infattningen var för praktfull. Hellas fornvärld omgaf honom, Athén låg för hans fötter, det enda som stod ungefär i jämnhöjd med honom var — Akropolis.

Vi kommo i hast in medias res. Han höll på med förarbetet till sina framtida gräfningar i Mykene. Han hade låtit uppgöra högst intressanta specialkartor af det gamla örnnästet däruppe, där atridernas herde- och röfvare-konungar lefvat, regerat och spelat sin väldiga släkt- och folktragedi. Med sin Pausanias, forntidens — ack så bristfälliga, — Baedeker, i hand, bevisade han att om Atreus och hans söner, om Agamemnons och Klytemnestras, om alla de stora hjältarnas grafvar, som Pausanias såg här för 1600 år sedan, verkligen funnos i och utanför Mykenes ruiner, så är det att förmoda, att de än i dag måste kunna letas fram under askan, och då borde det vara det unga Greklands stolta mission att genom forskning sprida ljus öfver fädernas grafvar.

Hvarken Zillner än mindre jag och ej heller någon annan visste vid denna tid, att Schliemann själf skulle gripa verket an, men jag märkte nog det förstulna smålöje hans sangviniska drömmar att återfinna Atridernas grafvar framlockade inom hans omgifning. Då jag endast vill objektivt skildra hvad jag sett och hört, icke måla idealporträtt, måste jag sanningsenligt säga, att man vid denna tid höll Schliemann rent ut för en stor humbug. Inom mindre än ett år hade han kommit sina belackare på skam. Hans hängifna tro på Homeros hade

fört honom till seger. Den 1 juli 1876 började han sina gräfningar i Mykene. I augusti hade han funnit fem grafställan, och kort därpå, i medlet af oktober, gjordes det stora grafyndet, hvars penningvärde ensamt det kan jämföras blott med guldfyndet i Sverige och på Krim.

* * *

Jag hade gästade hans hus i Athén och sett de dyrbara minnen af primitiv bronsålders kultur det inneslöt; jag hade hört honom med tysk vidlyftighet och nästan med en norrman ihärdighet tala om denna prehistoriska trojanska och mykeniska period. Jag nödgas dock medge, att allt detta då gjorde föga intryck på mig. Jag var led på Troja. Man kan ej smälta allt på en gång. Den klassiska hellenismens storverk togo allt det intresse jag var mäktig af i anspråk. Från morgon till kväll ströfvade jag med min danska kollega omkring, tecknade och mätte grafgårdar och tempelruiner. Huru skulle den, som första gången i lifvet ser Erechteion, Parthenon, Lysikratesmonumentet, dessa formsköna och genomtänkta konstruktioner, aldrig uppnådda i enkelhet, skönhet, originalitet, och som dagligdags fyller sin själ med bilderna af monumentala landskapsvyer, hinna syssla med dessa spillror och skärfvor af forn-hellenisk konst. Därtill kom att Schliemann vid denna tid var ytterst förbittrad på sina kära landsmän och därvid blottade en nästan naivt småsint kälkborgerlighet, som väl aldrig gick ur honom, men nu under hans polemik mot de

tyska lärda framträdde på mindre trefligt sätt. Han hade fått tag i en fras, som han hela denna höst vände och svängde på som en landtpräst på ingångsorden i sin predikan: „Krukskärfvorna äro den arkeologiska vishetens ymnighetshorn, de äro den grekiska kulturens kronologiska codex“. Frasen, som lär innehålla mycken sanning, är tyvärr hvarken ny eller spirituell, och brukad i tid och otid kan den göra en människa nervös. Den blef än mera besvärlig, då den oafslåtligt brukades såsom försvars- och anfallsvapen mot någon Leipziger-professor, som jag inte kände ens till namnet.

Schliemann hade all rätt att tänka stort om sin lifsgärning. En underbar framgång hade följt honom; han liknade sig själf vid konung Polycrates och sade sig „i hvarje moment frukta lyckans omslag“, hans ihärdighet, slughet, oförskräckthet och entusiastiska tro på sin sak gaf honom rätt att hålla sin gärning högt för hela världen; men han gick väl långt i pockandet på erkännande. I sin själfbiografi skrifver han: „Ända in i de senaste tider skola resande komma till Greklands hufvudstad från alla delar af världen, för att i dess Mykene-museum beundra och studera resultaten af mina oegennyttiga sträfvanden.“ Detta låter ju ännu säga sig; men att höra honom *tala* om saken, ja det var svårt. Han var en underlig sammansättning af förslagenhet, kall beräkning, barnslig naivitet och i grunden sann entusiasm, som dock, då han exalterade upp sig med stora och lifliga åthäfvor, kunde få oformliga dimensioner. Därtill kom momentant en genial intuition, då det gällde

affärer, arkeologi och språk. I korthet sagdt: en sammanfattning af kalkborgerlighet och hög ideal uppfattning, af beräkning och genialitet.

Jag hade som yngling sett i honom en Mezzofantist efterföljare. Och sanningen att säga, när jag nu åter fann honom, var det mera språkmänniskan än arkeologen som väckte mitt intresse och min förvåning. I breven till hemmet skref jag: „Tröttnade jag mer än lofligt snart på att åhöra hans utläggningar om brons- och terrakottapjeser, — och det var väl helt och hållet mitt fel — så voro däremot hans tankar om studiet af gamla och moderna språk originella och fängslande. I dessa frågor yttrade han sig med den auktoritet, som en själf förvärfvad fenomenal kunskap gaf honom, och därtill på ett vinnande lustigt och lefvande sätt.“ Det kom nu igen öfver honom något af en gemytlig tysk komedionkel, en sådan där komedionkel, som verkligen har något att säga. Att obehindradt tala och skriva utom modersmålet fem språk är icke allom gifvet. Schliemann förde sina handelsböcker i många år på holländska och sin handelskorrespondens på engelska och — då det gällde Cuba — på spanska (han ägde och bebodde tidtals i Havanna ett stort hus). Italienska och franska talade han visserligen med brytning, men flytande. Gift första gången med en ryska, som han skiljde sig (andra sade: rymde) från, talade han också ryska, ehuru med stark „Karl-Karlovitsch-accent“, och kunde, hvad som var rent af storartadt, utan vidare slå om från det dagliga språket till ryska. Allt detta utan letande efter ord och uttryck, i en

enda fortsättning, så att man knappast märkte omslaget. I förbigående sagdt, Ryssland, eller, som han konsekvent sade, Sibirien, där han samlat sin väldiga förmögenhet, afskydde han ur djupet af sin själ. „Damals als ich mit den Tschinowniken in Sibirien war, ach Gott! war das auch ein Leben!“ hörde jag honom mer än en gång säga.

Schliemann hade tidigare, som redan nämnt, läst finska för sedermera hofrådet Slöör, som några år före sin död på tal om denne sin celebre elev sade: „Nog kunde han mer finska än Helsingförs herrarna och Borgåbarnen“. Då jag på sjuttio-talet återfann Schliemann i Athén hade han glömt den finska han kunnat. Kunskapen inskränkte sig nu till en del stereotypa fraser, mest dem, som jag ofvan nämnt. Men en gång, det var 1878 i Paris, öfverraskade han mig på världsutställningen med en ovanligt rik och fyllig finsk fraseologi. Han hade varit i London och där träffat en finne, med hvilken han samtalat på finska. Jag har senare undrat, om det icke mände varit Antti Matilainen från Lintuniemi i Kristina socken, som i unga år kom till England och blef kammartjänare¹⁾ hos Schliemanns vän Gladstone. Hvem den finska språkläraren än var, befanns Schliemann nu laddad med en sådan mängd finska frågor och svar, att min finska kollega vid utställningen förklarade sig rent stukad: „Gubben kan mycket mera finska än jag.“

¹⁾ Matilainen var senare vaktmästare vid landskontoret i S:t Michel, där han högt aktad af länets höfdingar och rikt medaljerad dog år 1900 vid 80 års ålder.

Men så hörde min kollega också till dem, som Slöör kallade „Helsingfors-herrar och Borgå-barn“. Snart nog måste dock Schliemanns fraser igen hafva förflyktigats, ty professor O. E. Tudeer, som träffade honom senare (1881—82), sade att hans finska var högst bristfällig. I alla fall, språket var honom icke alldeles obekant. Svenska läste Schliemann däremot ofta; Sveriges rika arkeologiska litteratur följde han noga med, och hade han i några timmar språkat svenska, tinade talet så att säga upp och flöt mer än hjälpligt. Läger jag till ofvanstående, att han i „Schliemanopolis“ — så kallades barackstaden vid Troja, där hans arbetare bodde — dagligen var tvungen att tala turkiska, arabiska och en syrisk munart, så måste det medges, att hans språkkunskap var öfverväldigande. Han kunde nämligen dessutom latin, grekiska och nygrekiska. Om hans kunskap i sistnämnda språk kan jag ej yttra mig, men hade den varit bristfällig, så skulle man nog fått veta det, ty Schliemann var utsatt för en stark, föga vänlig och icke rättvis kritik i Athén, hvad helst han gjorde eller sade.

Hans älskvärda hustru sade, att Schliemann bildat sig ett nytt språk af homeriska ord och fraser, dem han använde med en förvånande säkerhet. Andra, som i detta afseende voro mindre öfverseende, — jag nämner Kyros (herre) Eustratiades, Rizas, Rossi, Hagios Petros m. fl., sade att Schliemann kunde Iliaden utantill, innan han lärde sig nygrekiska, och nu på löjligt vis blandade ihop homeriska verser och nyateniensiskt slangspråk. En grekisk diplomat — för öfrigt kusin till målaren

Georg v. Rosen¹⁾ — kände sig ytterst chockerad öfver Schliemanns nygrekiska, som han fann opas-sande. Om sina studier i gammalgrekiska säger Schliemann i en självbiografi: „Medan jag, oafsedt otaliga viktiga affärsföretag, på två år lärde mig att tala och skrifva gammalgrekiska som ett lefvande språk, har jag funnit studenter ja specialister i grekiska, docenter och professorer, som endast med möda kunnat finna ord på detta språk för sina tankar. Jag skrifer det flytande, talar det utan svårighet i hvad sak och ämne som helst, och är förtrogen med alla grammatikens regler, om jag också icke vet huru de lyda.“

Ett faktum är att han talade och skref sex af Europas förnämsta språk och kom till rätta med ytterligare ett dussin af asiatiskt och europeiskt ursprung. Detta gaf honom rätt att kritisera vår moderna språkundervisning, och han begagnade sig af den rätten med skärpa och humor. Så vidt jag uppfattade honom, var grundtemat i hans metod: „Först skall man tala ett språk, sedan skall man lära dess grammatik; ett språk skall höras förrän det ses.“ I Amerika hade han sett svenska arbetare, som på tre månader lärde sig engelska för sitt lifs behof och som efter ett år redde sig väl på detta språk, medan otaliga elever i lärda skolor, hemmastadda i alla den engelska grammatikens regler, på fem, ja åtta år icke lärt sig så mycket som behöfdes för att besvara de enklaste frågor i det dagliga lifvet, om de också kunde behjälpligt på

¹⁾ Grefve v. Rosens mor var grekinna, Rhangabé.

engelska skrifva om höga dygder och konungsliga personersgöranden och låtanden. Språk är visserligen en minnets sak, men minnet skall ständigt påverkas af örat och icke genom ögat, likaså visst som örat stöder minnet vida kraftigare än ögat. Det 18:de seklets språkmästare lära om språkstudier ha använt en liknelse: „Den som vill lära sig att simma måste hoppa i sjön, med fara att drunkna, den som vill lära sig ett språk måste tala, med fara att säga dumheter“. För att öfverhufvudtaget kunna säga något, måste man likasom barnet först lära sig ett antal ord, han antog omkring hundra å hundrafemtio (för de romaniska språken sextio å sjuttio) och hjälpverbets första fem tempus, sedan följde högljudd utanläsning och först därefter kunde det komma i fråga att börja ge akt på detaljer, rättelser af konstruktiva fel, språkliga finesser, estetiska kraf m. m. Med andra ord, man skall förfara med hvarje nytt språk som barnen med modersmålet, som emigranterna i deras respektive nya fädernesland. Med den metoden tillämpad på de döda språken lärde sig skolastikerna latinet och grekiskan, och encyclopedisternas språk, franska, lärdes af den ungdom i Europa, som beundrade Rousseau, Diderot och Voltaire på samma sätt. Den var icke alltid korrekt, denna upplysningstidehvarfvets franska utom Galliens gränser, må vara, men den innebar i alla fall ett mått af språkkunskap, vida större än hvad vår tids ungdom inhämtar under år af studier. Och huru många af denna ungdom, som behöfver ett gifvet språk, skola väl blifva filologer i detta språk, d. v. s.

vetenskapsmän? Medan ett språk är och förblir ett medel för tusenden, men ett mål för tio, undervisas de tusende som de tio. Schliemann påstod att han, följande sin egen metod, efter tre månaders grekiska studier förstod Homeros, och efter två år talade han dennes språk. Under dessa år hade han af grammatiken lärt sig blott deklinationerna, de regelbundna och de oregelbundna verben. Ett språk kunde inläras, det höll han starkt på, inom loppet af ett år, och praktiken visade att hans teori var riktig, då det gällde honom själf, och i de flesta fall då det gällde emigranter t. o. m. på en jämförelsevis låg bildningsgrad.

Allt detta torde emellertid hafva full tillämplighet blott på en undantagsbegåfning som Schliemanns, hvarförutom — och det erkände Schliemann själf — hans metod knappast kan genomföras i en modern skola med 40—60 elever per klass. Därtill fordrade metoden, för att drivas med framgång, att man sysselsatte sig med ett enda språk i gången och i en följd under månader, och icke, som i vår tids skolor, några veckotimmar, med långa ferier och samtidigt studium af tre à fyra andra språk.

Schliemanns lefnadslopp var egendomligt, och själf tycktes han vara den, som mest förvånade sig öfver kurvornas djup och höjd. Detta var också orsaken till att han i denna fråga var så ytterst meddelsam. Kontrasten mellan hans ungdoms armod och hans ålderdoms lysande ekonomiska ställning, det sätt på hvilket han blifvit tillhudad („zuge-schnautzt“) i sin ungdom och nu på äldre dagar

hädd och beled af sina f. d. landsmän, medan Gladstone och de engelska arkeologerna behandlat honom med en égard, som tjusat honom för alltid, gaf honom ständiga uppslag till nya paralleller och exklamationer. Mångfaldiga gånger har jag hört honom berätta episoder ur sitt lif. I korthet sammanställt gestaltade sig detta lif som följer: Fadern, en klassiskt bildad präst, plögade under de långa vinterkvällarna berätta för honom sagor om de grekiska hjältarna och om striden kring Troja. Dessa sägner intresserade gossen till den grad och växte så fast i hans minne, att de totalt behärskade hans fantasilif under uppväxtåren och redan då ingåfvo honom beslutet — „Autós efa“ som han sade — att visa världen hvad Troja var. Vid elfva års ålder kom han till lyceet i Neu Strelitz, men redan vid fjorton år måste han för fattigdoms skull lämna skolan och taga plats i en krambod, där han dock vantrifdes svårligen. För att vinna oberoende och möjlighet till studier, grep han till vandringsstafven och begaf sig till Hamburg, tog där plats som jungman på ett fartyg till Venezuela, led skeppsbrott och hamnade efter många vedervärdigheter i Amsterdam. Utblottad på allt, skref han i djupet af sitt elände till en rik skeppsmäklare Wendt och skildrade sin nöd. Den godhjärtade mannen, som fick brevet vid en glad festmåltid, beslöt hjälpa gossen. Nu tog Schliemanns öde en lycklig vändning. Han fick en anspråkslös plats på ett handelskontor och började med ifver studera språk. Då firman behöfde en rysk korrespondent, „hyrde Schliemann sig en fattig rysk jude“, fick

tag i en rysk öfversättning af „Paul och Virginie“ och började att för sin lärare, juden, studera språket efter sin egen, här ofvan angifna metod. Efter två års studier är han klar att resa till S:t Petersburg för att hjälpa sin principal i linne- och lärft-affären, den ännu existerande Engebrecht'ska. I Ryssland, vid denna tid de stora möjligheternas land, gick det honom väl. Han blef snart sin egen, började med bomulls- och indigo-affärer och blef vid tiden för det orientaliska kriget, tack vare kloka spekulationer och en gränslös tur, en rik man. Han gjorde affärer i allt, som kan köpas och säljas, i olja, i indigo, i krigsmaterial, i te och bomull och förtjänade vissa år endast på indigo 250,000 finska mark. Om sommaren bodde han i Finland (en sommar i Hietala, senare vid Saima kanal) och fattade för landet en varm sympati.

När vi en vinterkväll i Athén sutto på Parthenon templets stylobat, sade han: „Jag kan aldrig glömma de ljusa, ljumma sommarkvällarna på Karens åsar, det tysta allvarliga folket vid de blanka sjöarna där borta i Finland“.

Då freden slöts i Paris 1856, reste Schliemann öfver Finland till Sverige, där hans arkeologiska intressen väcktes till lif, vidare via Tyskland till Kairo och Jerusalem, där han under fem månader studerade arabiska. Nu ansåg han sig mogen för de arkeologiska studierna, dem han under åren 1860—63 bedref i Paris med samma intensitet och energi som han hittills användt på affärerna. Sina gräfnigar började han 1868 i Ithaka. Ifrig och fantasifull som han var, trodde han sig genast

ha funnit Odysseus och Penelopes bostad, ja deras aska. Utom mycket hån och smälek vann han för sin afhandling, „Ithaka, der Pelopenesus und Troja“, doktorsgraden i Rostock.

Hittills hade man alltid antagit, att det forna Troja låg vid Bunarbaschi. Schliemann förlade det till Hissarlik, och begynte här 1871 sina gräfningar. Han hade förbundit sig att lämna en stor del af de fynd han komme att göra till sultanens museum. När han var i Hissarlik, eller om man så vill Troja, och fann en dyrbar skatt, vaser i guld och koppar, gyllne smycken, diadem, ringar och knappar, 8700 stycken små pjeser i guld, en skatt, ovärderlig ur arkeologisk synpunkt och i penningvärde uppgående till omkring 200,000 finska mark, drog han, lyckligt nog för vetenskapen, sultanen vid näsan. Med tillhjälp af sin hustru plockade han, medan arbetarena höllo sin siesta, upp dyrbarheterna och bar „konung Priamos skatt“ ned till sin bostad. Man kan förstå att de turkiska myndigheterna blefvo ursinniga. Ännu fyra år efteråt, ehuru Schliemann senare bekvämat sig att till den turkiska statskassan sända en rundlig summa penningar, fingo min reskamrat och jag höra den sedan så bekante Fuad pascha, höfligt och kallt som en turk ägnar och anstår, uttala sin djupa indignation öfver mr Chlieman. Glädjen öfver denna exempellösa framgång förbittrades, som redan nämnts, af de polemiker, som under flere år följde angående än den ena, än den andra detaljen i hans arbete och hans arbetssätt. Vid denna tid gjorde han bekantskap med en ung tysk arkitekt och arkeolog Wilhelm Dörpfeld, som

1877—81 tagit del i utgrävningarna i Olympia och några år senare blef anställd vid tyska arkeologiska institutet i Athén. Denne blef så att säga Schliemanns kompanjon. Dörpfelds skolade och metodiska arbetssätt lade en välbehöflig kapson på dilettanteriet och chauvinismen i Schliemanns verksamhet, utan att på något sätt stäcka hans ifver och hålla hans entusiasm tillbaka. Från och med denna tid fingo Schliemanns arbeten en reda och ett vetenskapligt värde, som stå i jämnhöjd med den underbara lyckosamheten i alla hans företag. Fynden i Mykene och Tiryns, epokgörande för studiet af både Greklands och många andra lands forntid, omgäfvade hans namn med oanad glans och gäfvade honom omsider den efterlängtade platsen bland Europas lärde. Han var rik, oberoende och lyckligt gift, och hans lif hade lupit in i den händelselösa lyckans monotoni om hans oroliga ande öfverhufvudtaget älskat ro, om hans rastlösa energi icke ständigt hade drifvit honom på jakt efter nya eggelser och nya sensationer. Likasom han efter fynden i Troja kom i delo med den turkiska, fick han efter fynden i Mykene ett obehagligt mellanhafvande med den grekiska regeringen. I ett pompöst franskt bref hade han erbjudit Grekland frukterna af sitt arbete i Mykene, men detta tog den grekiska regeringen högst illa upp. Han hade i själfva verket intet att erbjuda, ty kontraktsenligt hade han förbundits till att allt hvad han möjligen fann i Atridernas borg skulle höra Grekland till. Detta lät man honom oförblommeradt veta, och då han icke nöjdes där-

med, uppkommo slitningar, hvarvid obehaget träffade Schliemann ensam. De sista åren af sitt lif lefde han i Europa. Han var ständigt i farten vid kongresser i olika delar af vår världsdel, hos föreläggare i Leipzig och London, ja han lär t. o. m. ha återtagit någon af sina forna affärsfunktioner.

På gamla dagar hade han blifvit lomhörd, läkarena tillrådde en operation, till hvilken han aldrig fick tid. Omsider, då det onda försämrades, måste han dock taga sig tid, och den 12 nov. 1890 blef han opererad i Wien. Trotsande sina läkares förbud for han redan en månad senare till Leipzig och Berlin. Den 15 december var han i Paris, därifrån for han till Neapel, för att taga några nya fynd i Pompej i skärskådande, ådrog sig där en hjärn-inflammation och dog ensam på ett hotell i Neapel. Under stora ärebetygelser fördes hans stoft till Athén och han begrofs i en af honom själf, efter Zillners ritningar uppförd graf, en praktfull mausolé af parisk marmor i tempelform. Grafven står på en vacker höjd, från hvilken man ser den Saroniska golfen med Argolis blånande bergskedja i fonden.

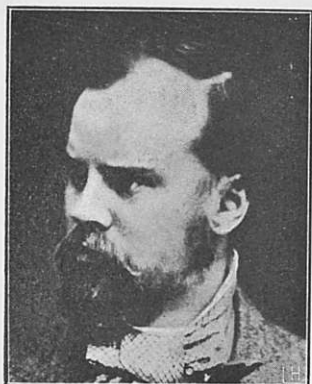
Schliemanns fornyfynd — så föreskref hans testamente — skulle tillfalla den nation han älskat mest; „och det var nog icke säkert, att han härvid tänkte på Tyskland“, säger hans hustru. Det förefaller som om han helst velat lämna dem åt England. Gladstone hade hyllat honom varmt, ja entusiastiskt, på 70-talet hade Schliemann skrivit sina böcker på engelska, och det påstods att han redan före sin död i fråga om sina trojanska fynd gifvit England bindande löften. Med sina sista landsmän, grekerna, stod

han ej på god fot, och amerikanarna hade annat än fornminnen att tänka på. Schliemanns testamente visade sig vara i samma stil som de gammalgrekiska orakelsvaren och de delphiska spådomarna.

För att hans skatter trots allt tillfölo Berlins museum har Tyskland särskildt att tacka kejsar Wilhelms courtoisie mot den gamla gravören och främst Rudolf Virchow's upplysta människokänedom. Virchow såg bort från Schliemanns många svagheter och fel, bedömde honom som en temperamentniska, hvars nervsystem till följd af barn- och ynglingårens lidande rubbats. Han såg resultatet af Schliemanns lefnadsarbete och okufliga energi, det geniala i de nya uppslag han gifvit, hans entusiasm och hans, oakadt allt, ideala syn på tingen. Virchow stod Schliemann bi som en trofast vän; och att det dyrbara arvet, konung Priamos skatt, nu finnes i rikshufvudstaden vid Spree, är dessa upplysta andars förtjänst.

Resultaten af Schliemanns verksamhet har han själf formulerat ungefär som följer: „Spetshackan och spaden äro blifna den lärdes vapen. Ut ur de nakna rummen! Forskarena måste gå ut i det lefvande lifvet!“ Man kunde med andra ord säga: han har infört realismen, vår tids djupaste andliga rörelse, i den klassiska arkeologins forskningsmetoder.

WLADIMIR SWERTSCHKOFF.

En af de i mediet af socialistiske bøger jeg
i Udenlands, det jeg end fremfor Lucas var det
Leydens portræt af den spanske arbejdsforfatter
en anden betydelig man under titlen gæster på
højtidelig fest-overset. Udgivet af det svenske samfund
den hollandske kunstners bevidsthed i forbindelse
med den italienske. Man kan sige dette
på en visse måde er et stort og lykkelig bryd-
ning men med et værdi, en hel del i forholdet
en overbevisning som ganske appropos at han var en
sværtigt kunstnerisk bevidsthed. Det som jeg
til mig at hans anseelse var det første bevidsthed
at han var, bevidst om det end var det første
han. Jeg tror det var det første bevidsthed
sværtigt og var det første bevidst bevidst om
de forskellige bevidst om det første bevidst om
at jeg var det første bevidst om det første bevidst om
en overbevisning som ganske appropos at han var en

Wladimir Swertschkoff.

En söndag i medlet af sjuttioalet hörde jag i Uffizierna, där jag stod framför Lucas van der Leydens porträtt af den spanska infanten Ferdinand, en nästan hvithårig man under lifliga gester på högljudd finsk-svenska lägga ut för tvenne damer den holländska konstens öfverlägsenhet i jämförelse med den italienska. Mannen gjorde detta på ett visserligen bristfälligt språk, med tysk brytning, men med en värme, en insikt i facket och en öfvertygelse, som genast angåfvo att han var en ovanligt kunskapsrik konstnär. Det som gaf ett plus åt hans andragande, var den breda underström af humor, hvarmed allt hvad han sade osökt bars fram. Jag hade icke sedan flere månader hört svenska och var redan därför lifligt intresserad att få göra hans bekantskap. Då han tycktes stå på en synnerligen förtrolig fot med museibetjäningen,

med hvilken han talade en flytande italienska, vände jag mig till custoden och anhöll om upplysningar om mannen, men det enda denne visste var, att det var „un pittore russo illustro e ricco“, med stora fabriker i Fiesole och Florens.

Då jag vid denna tid af min lefnad af en ödets underbara nyck lyftats upp på det florentinska samhällets höjder, bodde helt ensam i ett präktigt palats, Palazzo Bobrinski vid den lysande via Ceretani, hade hästar och vagn, kusk, betjänt och intendent, lät jag spänna för min phaëton och begaf mig ännu samma dag ut till Fiesole för att söka upp min illustra ryss. Förgäfves.

I det praktfulla, men ödsliga och kanske litet försummade palats, som så oväntadt blifvit mitt hem i Florens, hade jag i en af de stora, svala salarna inrättat ett litet hörn till min bostad. Här i denna tjugonde part af det stora rummet bodde och lefde jag i skyddet af några rikt skulpterade renässansskärmar och en högkarmad, purpurbeklädd och förgylld soffa. Inom denna vagnborg hade jag mitt läger, mitt ritbord och mina böcker, bland dem Viollet le Ducs odödliga „Dictionnaire raisonné de l'architecture française“, från hvilken jag vid denna tid aldrig skiljde mig. Ingen skriftställare har någonsin på något tungomål skrivit i frågan om byggnadskonsten, dess formvärld och dess historia i ett språk, så behagfullt, så strålande klart, så betagande, som Viollet le Duc. Hans beläsenhet och lärdom äro omfattande, så stora och så insmälta i hans allmänna vetandes skatt samt använda med ett omdöme, så sundt och förfinadt, att hela deras

tyngd förflyktigats. Denna lärdom omger oss i hans böckers värld som lysande luft och låter oss, medan vi läsa och så länge vi läsa, tro att allt det där är oss bekant, så enkelt och själfallet tyckes det oss vara.

Fri från den indigesta moles, som besvärar de tyska författarena Gurlitt, Piper, Lübke m. fl., offerar han icke heller åt en Ruskins bländande metaforer och utciselerade språk; manlig och klar som den konst han tjänat under ett långt lif, är enkelheten hans stils skönaste prydnad, den logiska bindkraften dess styrka. Jag ber läsaren om ursäkt för denna utvikning från ämnet, men är den såsom senare skall framgå nödvändig.

En varm dag hade jag studerat min *Viollet le Duc*, hade lämnat boken uppslagen med många kruxar och märken på bladet och med ett „kommer strax“ till portvakten gifvit mig ut på en kort promenad. När jag vände åter, satt där en hvithårig herre på min plats och studerade min *Viollet le Duc*. Det var min eftersökte pittore russo. Med lifliga åtbörder och på ett högljudt språk tog han emot mig med många hjärtligt menade svordomar och ursäkter hemma hos mig själf.

Vi voro barn af samma land. Han var född i Lovisa, hans mor var Katarina Jænisch, af den viborgska familjen. Han kände min släkt, vi skulle bli bekanta. Men frånsedt allt detta, en människa som läste *Viollet le Duc* så samvetsgrannt, att han satte kruxar i marginalen, den ville han vara vän med hela lifvet igenom. Hans eget konstnärliga vetande var byggdt på *Viollet le Duc*, han beundrade den

stora konstnären så, „att han enkom för att skaka hand med honom rest till Lausanne“, där Viollet le Duc framlefde sina sista lefnadsår.

I Paris hade han följt mästarens restauration af Nôtre Dame kyrkan med lefvande intresse, och de principer, som tillämpats vid denna doms återställande i dess ursprungliga skick, hade han lagt till grund för det likartade arbete han nu höll på med i Åbo domkyrka. Då han med Viollet le Duc talat om sina glasmålningar, hade mästaren hänvisat honom till Nôtre Dame i Paris, där det ofvan triforierna ännu fans trenne fönster från 13:de århundradet fullkomligt oskadade, osynliga från kyrkans inre. Dessa fönster utgjorde den Archimedes-punkt, från hvilken Viollet le Duc vid restauration af glasmålningarna i S:t Chapelle utgick. Swertschkoff hade för dessa fönster rest till Paris, klättrat upp till domens inre, och här hade han sett en purpurfärg, som icke gaf rubinen efter i djup och glans, och ett blått, djupt som safirens, de färgerna hade han försökt att återge i sin Katarina Månsdotters bild i Åbo domkyrka. Det långa talet slutade med ett: „Kalla mig hvad f—n du vill, jag säger du åt dig“.

Från den dagen voro vi som om vi känt hvarandra i tiotal år. Jag besökte hans vackra hus vid Lungo il Mungone 5 (Mungone är en biflod till Arno), en rik mans bostad ordnad med smak och sinne för prakt och framför allt färg. I ateliern fans ett vackert minne från Finland; bland de dekorativa bilderna sågs en personifikation af Aura å vid sidan af bilder återgifvande Arno, Neva och Tiber. På lediga stunder besökte vi kyrkor, museer

och atelierer, bland andra hans goda vän Arnold Böcklins, den sedan så berömda schweiziska konstnärens. Den bittraste bland olyckor band de två konstnärerna samman, deras söner hörde till Florens gyllne ungdom, den ungdom som ej älskade arbetet; dagdrifvare på fåfångans marknad, släpade de sina fäders nobla namn i smutsen, ja ända till fängelsets tröskel. Richard Muther uppdagade och beskyllde Carl Böcklin offentligt att ha använt sin faders namn å taflor, dem han själf målat.

Vid denna tid var Swertschkoff full af jäsande kraft och planer om stora, konstnärligt utförda ruminredningar samt förslag till förbättrande af undervisningen i konstindustri, icke blott hos oss, utan ock i Ryssland, men främst i Italien, hvars moderna konst och konstindustri han föraktade djupt och med rätta. Vid denna tid var den italienska konsten förfallen till en olidlig turist-industri, som fyllde hotellens vestibyler och krambodarna vid storstädernas främsta gator med sina skickligt gjorda efterbildningar af ting, som en gång i tiden utförts i anda och sanning. Stor entreprenör och arbetsgivare inom olika branscher af konstindustri som Swertschkoff var, hade italienarenas arbetsskicklighet och förnöjsamhet lockat honom hit ned. Huru han blifvit den fabrikant och konsthandlande han nu var, ja därom berättade han en bedröflig saga, som var hans lifs vällust och dess smärta. Dock, för att läsaren må förstå honom, måste jag först tala om den tiden han var en människa som jag icke känd.

Swertschkoffs fader Dimitri Feodorowitsch, brigadchef och generalmajor, en begåfvad och lärd

militär, som själf sysslade med målning, var som de flesta ryssar en despotiskt anlagd man. Om honom berättade sonen, att han icke ville höra talas om att denne skulle blifva konstnär. Då det emellertid i Åbo, där familjen bodde i många år, tack vare R. W. Ekman vid denna tid var modernt att intressera sig för konst, fick han främst genom förmedling af sin kära goda moder lära sig teckna och måla. Swertschkoffs första lärare var den i Trondhjem födde Legler. Denne hade utbildat sig i Stockholm, vistats en tid i S:t Petersburg och beklädde nu ritmästareplatsen i många skolor i Åbo. Den unge Swertschkoff skulle bli officer, och trots sonens starka vilja, dref fadern sin igenom.

Vid denna tid var Swertschkoff en bildskön ung man, hvars blomstrande fägring och eleganta manér jag hört högt prisas af nu snart åttioåriga samtida män och kvinnor. Full af ungdomligt öfvermod, uppåtåg och odygder som han var, blef den för honom äfven eljes förhatliga militärtjänsten en börda, och vid tjugo års ålder lämnade han den med skandal. Som fänrik fick han nämligen vid en utmarsch bära regementets fana, han tog sig för att med fanstången peta i fönstren hos vänner och bekanta; en del rutor torde därvid inslagits. Slutresultatet blef högvakt, och kort därpå — rymde han till Sverige. I Stockholm fick han lof att pantsätta sitt dyrbara ur för att kunna likvidera sin biljett till Lübeck. Genom halfva Tyskland fick han vandra till fots, lifnärande sig med att måla skyltar. Så kom han till Cornelius och Kaulbachs stad, München, den tidens Paris för allt hvad konstnärer hette.

Nu trädde fadern emellan, hvad som passerat fick genom inflytelserika anförvanter strykas öfver. „Valli“ var blifven konstnär vid akademien i S:t Petersburg. „Han trufdes inte i denna förbannade räfkula“, som han kallade akademien, och begaf sig till Rom, där han vistades åren 1844—46 som elev af en nu förgåten bataljmålare von Moller. I Rom kom han i en häftig strid med den i sitt hemland ryktbara ryska målaren Alexander Ivanoff. ¹⁾ Han skilde sig nu helt från den ryska kolonin och umgicks mest med de skandinaviska konstnärerna; bland dessa nämnde han Stäck, Wahlbom, Egron ²⁾ Lundgren och Palm.

Ryktet om Peter Hess (icke von Hess) i fresko utförda målningar från frihetsstriderna i Grekland drog honom bort från den eviga staden, och öfver Wien kom han till München, där han var bosatt i tvenne år (1847—1848). Vid denna period inträffade en händelse, som hade ett stort inflytande på hela hans lif. En dag, då han satt i kafé Probst, hörde han en tysk student uttala sig på ett försmädligt sätt om den ryska

¹⁾ Född 1806, död i kolera i S:t Petersburg 1858. Ivanoff är en i den ryska konsthistorien omständligt behandlad konstnär. N. Sobko egnar honom 30 sidor i stor octav i Ryskt konstnärslexikon. För icke ryssar är han knappast njutbar. Så vidt jag förstår hans ställning i den ryska konsten, är han betydelsefull emedan han vill italianisera det ryska bildmåleriet. Bland finska konstnärer kan han hvad färgen beträffar jämföras lämpligast med Severin Falkman.

²⁾ Egron läst baklänges ger Norge. Lundgrens fader var vid tiden för unionens ingående en entusiastisk vän till norr-männen.

arméns förmodade intåg i Ungern och om kejsar Nikolaus. Detta gaf anledning till ett gräl, som slutade med örfilar, och följden blef en duell. När Swertschkoff berättade om huru Janne (C. J. Boklund), hans ena sekundant, prydlig och elegant som en fransk öfverste, mätte ut stridsplatsen, huru han kommenderade sitt „jetzt los“, och icke nöjande sig med de vanliga skraporna i en tysk duell, höll på fullständig satisfaktion, var det en på medfödd humor beroende konstfärdighet i hans framställningssätt, som kom hans auditorium att kikka af skratt. Emellertid inberättades duellen, anledningen till den och utgången af densamma officiellt till högsta ort, och från denna tid blef Swertschkoff en personä grata hos den stränga kejsar Nikolaus. Han erhöll flere beställningar och kommenderades att som tecknare följa med i det år 1854 utbrutna kriget.

Han bereste i detta syfte vida sträckor af den finska kusten, målade tvenne bataljtaflor från Finland och två porträtt, bonden Kaukonen och kommerserådet A. Donner, hvilka som känt utmärkt sig vid försvaret af den österbottniska kusten. Alla dessa taflor finnas nu i det kejsarliga palatset i Helsingfors. Vidare utgaf han ett häfte litografier med rysk och svensk text, „Skizzer ur kriget i Finland 1854“. Att akademins stora guldmedalj tillföll honom vid denna tid, kan väl i viss mån äfven tillskrifvas duellen, ty hans täflingsstycke i och för sig är icke vidare mästertligt, det återger en interiör från dogepalatset i Venedig.

Med guldmedaljen följde en af staten bekostad

sexårig vistelse i utlandet. Att börja med hängaf sig den unga stipendiaten med den honom egna lidelsen åt att kopiera Rembrandt (Dresden) och Kassel. Ingen konstnär har mig veterligt kopierat den stora holländaren såsom Swertschkoff. Med en hängifvenhet, som trotsade alla svårigheter, gaf han sig helt åt detta arbete, hvilket för åratal dämpade hans egen skaparelust, förde honom från naturstudiet till ateliermåleriet till den grad, att han på långa tider miste sin förmåga att själf se och återgifva det sedda sådant det tedde sig i dagens friska ljus. Ett slående bevis därpå är porträttet af hans hustru; om detta skall Kaulbach ha sagt åt honom, att „det var en förfalskad Rembrandt“. Porträttet finnes nu i Åbo museum.

Frigjord från denna kostsamma Rembrandts mani, slår han sig på allvar ned i München, och här (1856—73) upplefver han sitt lifs egentliga högsommar. Genom direktören för Münchenerakademien Heinrich Maria von Hess, broder till hans lärare bataljmålaren Peter Hess, den förra en af sin tids största konstnärer inom glasmåleriet, kom han i beröring med Moritz von Schwind, Wilhelm Kaulbach, Anton och Rudolf Seitz och Carl Hess. Ur samma konstnärliga kretsar hade hans hustru Josefina Kraft utgått.

Münchener skolan upplefde vid denna tid sin andra renässans under Ludvig II:s byggnadsvurmande tid. De praktfulla borgarna Hochenschwangau, Berg och Lindenhof gafvo sysselsättning åt en väldig skara dekorativa arbetare och konstnärer. Så starkt var detta dekorativa skapande, att vi ända

bort till Ultima Thule i Åbo åldriga domkyrka finna en återglans af dess kärlek till starka färger och guld, till ädelt material, brons och marmor, till den prakt som är utmärkande för Ludvig II:s konsthandtverkare. Af denna Münchener skola är Swertschkoff på det starkaste påverkad. Man kan tydligt skönja inverkan af Moritz von Schwinds sagobilder (Askungen, Melusina, De sju korparna mfl.) i Swertschkoffs egen färgdiktning. Jag hänvisar till hans glasmålningar i konstflitsföreningens museum i Ateneum.

Denna min åsikt bestyrkes af ett faktum, som jag vill nämna i detta sammanhang, ehuru det kronologiskt taget borde skjutas längre fram i denna essay. Vid det besök Swertschkoff år 1876 gjorde i Finland blef han vid en af Otto Schauman arrangerad utfärd till Turholm bekant med Rafael Hertzberg, som vid denna tid hade börjat med sina förträffliga rimmade transscriptioner öfver Kalevala. Hertzberg läste upp delar af Aino sagan, Swertschkoff blef förtjust och ville själf bekosta tryckningen af Hertzbergs dikt, „det blir en ny Melusina, bättre än den gamla som Morits Schwind illustrerat“. Flere gånger begärde han senare i bref till mig och Schauman Hertzbergs öfversättning. När han omsider fick den, hade han åt en Schaumans korrespondent sagt: „just så går det till i Finland, hvad man behöfver 1876 får man 1884. Tiden har intet värde därborta; 1876 skulle jag ännu kunnat göra något af den i Moritz Schwinds stil, nu är allt slut“.

Talade man med Swertschkoff själf om den

ställning han som konstnär intog, var han af en annan mening än den jag här uttalat. Han ville anses och ansåg sig själf som en adept af den gamla franska skolan. Han hade studerat (samtidigt med Becker) i Couture's atelier, „där hade han lärt sig det väsentliga af allt hvad han kunde“. ¹⁾

För min personliga del vore jag böjd att säga, att han i glasmålningens teknik omsatte hvad Moritz Schwind utförde i sina målningar, i en lätt om akvareller påminnande färg, och i ett fritt vignettartadt manér. Också hans glasmålning var ett direkt arf af Heinrich Maria von Hess. Denne, som utfört glasmålningarna till Kölner domkyrkan, till den praktfulla Aukyrkan m. fl. storartade nybyggnader hade — jag skulle tro genom Swertschkoff — emottagit stora beställningar till Ryssland (akademins kupolsal), men sjuknade och afled 1863, innan arbetena blefvo färdiga. Swertschkoff öfvertog nu småningom dessa arbeten, anlade för deras utförande 1867 en atelier i Schleissheim, och här utfördes en mängd konstverk efter kartonger af ryska konstnärer för den stora vatinokyrkan i Moskva, samt med biträde af August och Heinrich Spiess, G. Seeberg, R. Seitz mfl. för praktbyggnader i och utom Tyskland. Flere af v. Hess arbetare flyttade öfver till Swertschkoffs atelier i Schleissheim, en liten köping en half timmes järnvägsfärd norr-ut från München.

¹⁾ Falkman skref 1851 från Paris, att Swertschkoff för sommarmånaderna upplåtit sin stora ståtliga atelier åt Winge Malmström och Falkman.

I Schleissheim byggde han åt sig en utomordentligt vacker villa, i hvars belle étage han hade en väldig atelier. Icke långt från ateliern uppförde han sina glasbränningsugnar och några vackra arbetarebostäder. Kring det hela anlade han en park i engelsk stil. I Schleissheim ha nästan alla af Swertschkoff skänkta glasmålningar i Åbo domkyrka blifvit brända. För såväl Otto Schauman som mig framhöll Swertschkoff uttryckligt, att han väl kunde låta andra teckna kartongerna till sina målningar, men bränningen af dessa utförde han alltid själf, utan någon hjälp, ehuru detta ofta, då ugnarna engång voro upphettade, måste ske dag och natt i en följd. Detta faktum framhöll han med eftertryck, emedan det vid världsutställningen i Wien af jurymännen påståtts, att han icke själf tagit tillbörlig del i arbetet på de glasmålningar han utställde.

Jag nämnde här ofvan, att Swertschkoff var gift med en dam från München. Detta äktenskap ingicks under omständigheter i hög grad karaktäristiska för den lidelsefulla konstnären. Redan efter sin första escapade från fädernehemmet, hade han på en konstnärsmaskerad i München sett en skönhet af hvad jag skulle kalla slavisk-judisk typ, häftigt förälskat sig i henne, friat och fått ja. Så kallades han plötsligt hem. Fästeparet träffades icke mera än den enda gången, bekantskapen underhölls det första året genom bref, till slut tynade korrespondensen af, och hela episoden tycktes stanna vid ett kort maskeradäventyr, en öfvergående förälskelse. Flere år efteråt, 1850 eller 1851,

då Swertschkoff en sommardag befinner sig hos sina föräldrar i Kotka, där familjen hade ett ståtligt hus, infinner sig fästmon, meine jüdische Fürstin, som han kallade henne, i det Swertschkoffska huset, och några dagar därefter blir det vigsel och bröllop af. I detta så egendomligt ingångna äktenskap föddes en son Alexander. Redan 1858 dog modern, som att döma af de många porträtt som finnas af henne, målade af olika konstnärer, bland andra af Kaulbach, var tuberkulöst anlagd. Döende tog modern ett löfte af sin make, att då denne som konstnär var en klen pedagog, som människa het och uppbrusande, han skulle lämna sonen att uppfostras åt en hennes väninna, en fröken Heimberger¹⁾, en mycket rik barndomsväninna till Josefina Kraft och ägare af stora jordlägenheter i Schleissheim.

Swertschkoff höll till sin olycka sitt ord. Fröken Heimberger, ännu mindre lämpad till pedagog än fadern, afgudade det vackra barnet och skämde bort det till ytterlighet. När fadern såg hvilken riktning denna uppfostran tog, ville han under de korta tider sonen besökte honom följa en annan metod i pedagogiken, men under kampen om dessa metoder gick föremålet för desamma totalt under²⁾. I detta sammanhang må nämnas, att påståendet,

1) Besläktad med familjen af samma namn i Helsingfors och August Strindbergs andra hustru.

2) Den unge mannen, som gift sig med en dansös och förslösat en stor del af sin adoptivmoders förmögenhet, har numera sett sig tvungen att byta ut sitt fäderneärfda namn mot ett mindre remarkabelt med tysk klang.

att hans hustru medförde betydande hemgift i boet, icke öfverensstämmer med verkligheten. Den lyckliga ekonomiska ställning, i hvilken Swertschkoff lefde, hade han skapat sig själf, delvis genom hjälp af sina trofasta vänner, medlemmar af bankiren baron Stieglitz familj.

Från Swertschkoffs Schleissheims-tid finnes en lustig episod att omtala. Swertschkoff, hvars tankar ofta sysslade med de finska minnena och som gärna emottog finska konstnärer, ville en vår fira en Johannedag på finskt sätt med kokkoeldar. För detta ändamål lät han samla alla torra träd och kvistar från sin park på en öppen plan, och när mörkret föll på tände han sin Johanneeld, afsköt gevärsskott och bjöd sina arbetare till dans vid gigans och felans toner, så som vi pläga det här hemma. När flammorna slog upp och röken ringlade sig mot natthimlen och medan glädjen stod högt, kommo Münchens och Schleissheims brandkårer körande i pinkarriär, och där blef en oerhörd skandal, med ty åtföljande hotelser om stämning, plikt och fängelse. För att stilla stormen och släcka vreden kommanderade Swertschkoff fram stora fastager Münchener bräu och andra ädla biersorter, och der finnische Feuerfest lefde sedan länge i tacksamma brandkåristers hjärtan. Men en dyr kokko blef det, sade Swertschkoff, då han skakande på sitt lurviga hvita hufvud berättade om denna Johannennatt.

Dock, idyllen på Schleissheim fick ett slut, ett ängsligt slut. Konstnärskretsen i München sprängdes. Swertschkoffs vän och forna lärare Peter Hess dog 1871, Moritz von Schwind samma år, Karl Hess 1874.

Med den nya direktorn vid akademien hade Swertschkoff kommit på en mindre god fot, och då därtill kom en svår lungkatarr, som han ådragit sig i Bajerns hårda kalla luft, genom att ofta i timal stå vid de starkt upphettade glasbränningsugnarna, beslöt han sig för att öfverflytta till Florens.

Därtill bidrog äfven den socialistiska rörelsen i Tyskland i sin mån. Swertschkoff hade nämligen vid en tid, då få tänkte på sociala förbättringar, gjort mycket för sina arbetare, uppfört bostäder åt dem, anskaffat läkare för dem och bekostat skolundervisning åt ett tjugotal af arbetarens barn. Oaktadt all denna, verkligen osjälfviska arbetarevänlighet, blef han kränkt af socialistiska agitatorer, och då arbetarne icke obetvingadt ställde sig på hans sida, stängde han sin fabrik.

För min personliga del skulle jag dock tro, att denna flyttning närmast föranleddes af det konstnärliga nederlag han led vid världsutställningen i Wien. Hit hade han kommit med stora förhoppningar, hade nedlagt betydande kostnader på sin utställning, allt utan någon som helst framgång. Ännu 1885, då han var förbittrad på prisjuryn i Helsingfors, hvarom senare, kunde han icke med lugn och sans tala om denna motgång, som han tillskref Wiener fabrikanternas och särskildt de böhmiska glasfabrikernas intriger och afundsamhet. Jag har ett dunkelt minne af att svenska generalkommissarien Juhlin-Dannfelt, hvars bekantskap jag gjorde vid denna utställning, nämnt om för mig att „jurymännen saknade själfständighet i hans konstnärliga produktion.“ Vare sig jag minnes rätt

eller orätt, men mitt eget omdöme om hans glasmålningar är beträffande allt hvad jag sett i det närmaste just detta. Efter motgången i Wien emottog han icke mera några beställningar på glasmålningar. De senast utförda fönstermålningarna för domkyrkan i Åbo beställde han i München. Visst är att han med de bittraste känslor lämnade Tyskland, när han 1873 drog ned till Florens, dit hans vän Böcklin flyttat före honom. I bitterheten mot Tyskland hade han i den ofta nämnda Arnold Böcklin en medbroder. Böcklin var visserligen att anse som en tystlåten man vid sidan af den impulsive Swertschkoff, men när han någon gång i min närvaro öppnade sin mun och uttalade sig om tyska förhållanden, utformade han sarkasmer, hvassa som i tiden Heinrich Heines, öfver det land hvars tungomål han talade och af hvilket han dock, ehuru schweizisk undersåte, var en son. Hvad Tyskland och tyskarne förbrutit sig mot de tvenne konstnärerna, har jag för min del aldrig riktigt kommit underfund med; jag tillskrifver det hela främst ett öfverkänsligt nervsystem och de frestelser en slagfärdig tunga städse medför.

Från ock med denna tid hör Swertschkoff till de människor som jag känt.

* * *

Jag minnes mycket väl, att det som till först slog mig vid vår bekantskap, var hans säkerhet, hans absoluta väsen och isynnerhet för en ryss ovanliga aktivitet, samt vid närmare bekantskap, hans ihär-

dighet i arbetet och i fullföljandet af sina intentioner, något som sannerligen ej hör det slaviska temperamentet till. Och lika fullt behöfdes icke mycken människokänedom för att snart nog komma under fund med att detta allt var ett förhänge. Med undantag af aktiviteten och ihärdigheten fanns där föga af det absoluta och säkra. I sitt inre var han en söndersliten man, en rotlös människa, och detta ville han dölja, och dolde äfven för det mesta bakom ett imperativt väsen och en bred underström af en medfödd naturlig humor, en humor som stundom fick en anstrykning af „galgenhumor“. Han led af bristen på ett fädernesland, en bestämd nationalitet. Tack vare det slaviska lynnets permanenta lätrörlighet hade han kommit i strid med sina adoptivmedborgare i Tyskland och Italien, mot hvilka han obarmhärtigt slungade sina starka sarkasmer. Huru han haft det hemma i Ryssland, stack han aldrig under stol med.

Redan i unga år hade han i München blifvit bekant med den kända bankiren Stieglitz i S:t Petersburg. I dennes hus var han blifven en trofast vän. En sommardag hade den barnlösa familjen Stieglitz i en blomsterrabatt i trädgården till deras vackra villa på Kamennoeostrow funnit en korg, i hvilken låg ett litet flickebarn; den lilla upptogs som eget barn i huset, och då detta hände i juli månad fick barnet namnet Julia. Swertschkoff blef denna Julias lärare och spelade i huset scener af Romeos roll. Detta var den verkliga orsaken till dröjsmålet med giftermålet med Josefina Kraft.

I varm trofast lifslång vänskap bevarade han alla medlemmar i detta hus. När den vackra Julia gifte sig med rikssekreteraren Polowtsoff, inneslöt han äfven detta hus i sin vänskap, och härmed sluta hans förbindelser med det heliga Ryssland, allt det andra var honom likgiltigt, där det ej var förhatligt. Af hans bref framgick, att Ryssland var honom outhärdligt. Dess andliga mörker, autokratins förbannelse och brännvinet gjorde honom ursinnig. Det ena med det andra gjorde, att han kom i strid med sina landsmän, både konstnärer och icke konstnärer. Redan 1878 hade jag i Paris varit i tillfälle att observera detta, men i än högre grad 1882 i Moskwa, vid förberedelserna till den stora panslaviska utställningen.

Här hade Finland lofvats en egen afdelning. Swertschkoff, som kommit till Moskwa för att förbereda sin utställning, ville nödvändigt utställa i den finska sektionen, ty, sade han, „jag är måhända en rysk man, men jag är i alla fall en europeisk konstnär.“ Då utrymmet emellertid var knappt tillmätt och hans utställning stor, lät sig detta ej göra. Den ryska kommissarien Nikolai Sobko, en medgörlig och något konfys kammarlörd, i det senare afseendet påminnande om Otto Schauman, ville tillmötesgå Swertschkoff, genom att gifva åt den finska afdelningen ytterligare plats i ett bredvid liggande galleri. Detta behagade ej en liten argsint och ovårdad rysse, klädd a la Maxim Gorki, men icke så snygg. Denne, som hört på våra förhandlingar, började nu opåkallad att fara ut mot den finska separatismen på det mest ohöfviska sätt.

Mannen var den nyligen aflidne världsberömde kemisten Mendelejeff, en fullblods nationalist af Katkoffs typ. Swertschkoff ville svara, men fick genast höra att en ryss, som talade sitt modersmål som han, icke hade något att göra på en utställning i Moskwa. Där blef ett rasande upptråde, jag trodde att det hela skulle sluta med slagsmål.

Kort därpå kom Swertschkoff i delo med Sobko. Dennes ögonsten var den här ofvannämnda Alexander Ivanoff, Swertschkoffs ovän sedan bortåt fyratio år. Medan Sobko för mig på franska redogjorde för Ivanoffs betydelse och storhet, allt under det han utpekade dennes främsta verk, gick Swertschkoff på min andra sida och ref på svenska ned konstnären, därvid användande om honom bland annat orden skojare och humbug. Men nu blef den beskedlige Sobko ond och ville att, Swertschkoff skulle taga tillbaka det sista ordet, men det var omöjligt. För min personliga del tror jag att Swertschkoff hade rätt, af allt hvad jag inhämtat om mannen att döma.

I November samma år fick jag af Swertschkoff ett bref från Florens, i hvilket han skrifver: „Ich gratuliere dich von hertzen das du von Moskow und den lieben Russen befreit bist. Ich bewundere — — — — das du mit dem — — — — so geduldig gewesen bist. Meine verbindungen sind mit den russisches Faterland auf gelöst, ich will meine alte tage in ruhe als Künstler so gut ich es kann vollenden.“¹⁾

1) Ortografen är hans egen.

I den vackra minnesrunan öfver Swertschkoff, som Otto Schauman 1889 införde i Helsingfors Dagblad, säger han med sin ideala åskådning af vännen Swertschkoff, att dennes hjärta „klappade högt för det större fäderneslandet Ryssland“ och dess härskare. Detta var ju vackert, men enligt min åsikt icke riktigt. Swertschkoffs här ofvan anförda egna ord, otaliga uttalanden i fråga om hans förhållande till Ryssland och särskildt hans uttalanden om den medlem af kejserliga huset, som var konstakademins i S:t Petersburg höge beskyddare, jäfva Schaumans omdöme. Swertschkoff hatade den ryska konstakademien och särskildt dess sekreterare och torde nog ha haft skäl därtill, ty mannen blef sedermera för underslef och rofferier förvisad till Sibirien, han ensam! Ryssland var nog det land han likasom så många af hans sig frivilligt expatrierande landsmän sist ville lefva och bo i. Jag har känt tiotal af dem.

Hans dröm om ett konstnärsskap, fritt från all nationalitet, är ohållbar. Konsten, så fri den är, är bunden af samma band som allt annat i världen. Den är bunden af breddgrad, eskimåernas och negrernas dans äro olika till form och rytm, ehuru uttryck för samma känsla. Ett renässanspalats i Sudan' eller Hindostan verkar löjligt, påstår den ädle Gordon pascha, ty stilen hör det tempererade klimatet till, kärlekens sötma och dödens bitterhet är densamma' för alla folk och raser, men där de kläda sig i t. o. m. den mest universella af alla konstens former, i musikens toner, ljuda dessa toner himmelsvidt olika hos solens barn och hos de

våra, hyperboreerna. Ordet och begreppet *vår*, som ensamt det fyller hela Zachris Topelius lyriska diktning, väcker nog andra känslor till lif hos oss, där vintern är ett lidande, än hos de eviga vårarnas lyckobarn, för hvilka vintern är ett kortvarigt obehag. Den konst, som icke i konstnärens väsentligaste verk bär sitt lands, sitt folks, sin breddgrads särmarke, är dödsdömd. Det har funnits en konstnär, stor i sin underbara formella skicklighet och sin idévärlds allmänlighet, Thorvaldsen; mera europé än dansk, som han var, är det, som var hans storhet i lifvet, hans ryktes död, hans namn förgätets, hans museum förfaller år för år, det besökes mest af folk med Baedeker i fickan.

När himlen var hög och blå, när sorger, kränkningar, bekymmer höllo sig på afstånd, när hälsan stod bi, då njöt Swertschkoff af sin frihet, från alla land, alla band och alla folk, han var världsborgare, den nietzscheanska öfvermänniskan, för hvilken den kollektiva heliga egoism, som kallas patriotism, icke fanns, detta var hans själs vällust. Men när åldern kom med årens tyngd, när lifvets fröjder, ärans lockelser och arbetets narkos försvunno, och han stod där sonlös; med ett stormigt förgånget, med ett lifsarbete, som skulle förrinna i främmande länders väldiga konstproduktion, som en liten obemärkt och snart förgäten bäck, då grep sorgen hans själ, pressade samman hans hjärta. Jag har sett honom i dessa stunder af förtviflan, då den hemliga kraft, som håller fiskarnas stim i oceanen samman, som tvingar flyttfåglar och steppens hjordar att följas åt, ansatte honom och högt fordrade

ett fädernesland, ett modersmål, en medborgaranda. Då tvang ångesten och oron den gamla mannen att vid sextio år bryta med allt. Han skulle draga igen till sitt land, han skulle blifva förvaltare hos vännerna, baron Stieglitz familj, på deras gods Fominkin i Wladimirska guvernementet. Han skulle införa ordning och reda i dess försummade skogar, lefva och känna med de sina. Han försökte det en gång, reste till Fominkin och fann att det som han främst behöfde här var folk, som han kunde lita på. För detta ändamål kom han midt i den bistraste vinterköld år 1881 i januari till Finland för att engagera såg- och skogs-arbetare och bildade forstmän.

Med min hjälp förde han folk dit ned och försökte få reda i det stora augiasstallet. Patriotismens tillväxt, likasom dess förfall går i jämbredd med frihetens; för honom, skrifver han, var det psykiskt omöjligt att blifva en rysk patriot, ty friheten var död i Ryssland. „Att försvara det tillstånd, i hvilket samhället sjunkit där nere, det tillåter mitt samvete ej, att kämpa däremot tillåta mina krafter ej, och att dag ut och dag in se detta helvete, tillåta mina ögon ej, jag far igen till Florens för att åter bli en ensam konstnär.“ Han kunde med skäl säga med Hjalmar Söderberg, „jag tror på själens obotliga ensamhet.“

Man kan godt förstå att han, som ofta kände sig ensam och öfvergifven, en och annan gång kom på den förflugna tanken att återvända till Finland. Den vackra utställningssommaren 1876 talade han mera än en gång om den saken. Här

lefde hans syster professorskan Ahlstubbe och hennes dotter, här hade han anförvandter i familjerna Ignatius (den viborgska), Frenckell, von Willebrand, Jaenisch samt vänner, B. O. Schauman, Heimbürger, Weckman m. fl., fränsedt att han för C. G. Estlander hyste en vänskap och visade en respekt som han i allmänhet icke lät komma många människor till del.

„Mitt hjärta har vuxit fast vid Finland under arbetet för Åbo domkyrka“ skrifver han till sin väninna fröken A. Gyllich i Åbo. „Ack, om klimatet där borta hos Er vore bättre, men med sina kalla vindar är det omöjligt för mig“, heter det i hans bref till mig.

Orsaken till sina olyckor och motgångar bar han mera än andra inom sig själf. Betingad af hans lidelsefulla och våldsamma natur var härsklystnaden hans skötesynd, likasom alla andra rysars, dem jag närmare känt. Att ett folk på hundra millioner i århundraden håller sig med en så låg och brutal statsform som autokratin, kan förklaras endast genom denna alla ryssar behärskande passion. Hvar och en, från ispravniken till ministern, ville vara herre öfver sin stackare. Denna lidelse förbittrade hela Swertschkoffs lif. Den kom också till synes i hans konstnärliga förhållanden, ty i konstfrågor dekreterade han sina åsikter som en imperator i andens värld, hvilket han dock icke var, enär han saknade originalitet i högre bemärkelse, just därför, att han icke hade någon utpräglad nationalitet i sin konst. Han var i likhet med större delen af hans tidevarf och som hans beundrade

mästare Viollet le Duc en eklektiker, men en af de främste, de mest specialiserade jag sett och hört, en kännare af den tyska högrenässansen och den noblaste florentinska konsten som ingen ann jag sett. Han kände dem ej som den lärde kammar-teoretikern, utan som handtverkaren-konstnären. Huru guld, järn eller brons götos och smiddes i de olika skolorna, huru marmor och sandsten skulle behandlas, huru en sockelsten skulle huggas, behandlas och läggas, därom och om mycket annat i den vägen kunde han ge besked. I möbel-kännedom och i fråga om valnötsträdets och ekens behandling var han ensam lika god som ålderman-nen, bisittare och gesäller i ett helt medeltida skrå.

Af alla finska konstnärer jag känt ha endast få, Edelfelt, Falkman och ett par andra inom sig ägt den lefvande känslan af att all konst ursprung-ligen är dekorativ, den flyter ut, som det repeterats till leda, ur alla konstens moder, arkitekturen. För Swertschkoff är emellertid arkitekturen den fasta botten, på hvilken han bygger upp sin hela bild-värld. Hvad detta ville säga framgår bäst ur ett negativt exempel. Axel Gallén har målat sin Kul-lervo-fresk i Studenthuset utan en tanke på den rumomgifning den har. Han har icke velat under-kasta sig nödvändighetens hårda, men friska, häl-sosamma lag, den första betingelsen för att lyckas i ett fall som detta, nämligen den att hans verk har till mål att fylla ut och pryda en på förhand gifven plats. När hans verk blir färdigt, passar det så illa i stycket, att kornicher, pilastrar, dörrar och fönster måste rifvas ned och byggas om. Och

oaktadt detta helgerån mot ett helgjutet arkitektoniskt verk är kompositionen snedt insatt i en strängt slutet arkitektonisk skapelse. Denna sångsal blir aldrig mer något helt och harmoniskt. Hvarför? Konstnären brister i respekt för arkitekturens grundlinjer. Detta målarekonstens inre och djupa sammanhang med arkitekturen ligger förborgadt, latent i dess väsen också i verk, där den ytlige betraktaren knappast anar det. Löst, hållningslöst, ytligt är det konstverk, där denna inre lag icke gör sig gällande. Hos Swertschkoff går denna lag som en röd tråd genom allt hvad han gör, t. o. m. sina Rembrandts kopior gör han med tanke på en viss gifven, stilfull omramning och belysning.

Mot den finska konsten öfverhufvudtaget och de finska konstnärerna var han sträng. Om den förra sade han „att den saknar all stil“, och om de senare (bland annat åt professor J. Tikkanen) att de borde lärt sig krypa, innan de kunde gå. Det oaktadt var han, hvarhelst han såg denna konst i utlandet, „förvånad öfver ensemblen“. Den finska skulpturen var hans bête noire. I flere tiotal bref till mig har han uttalat skarpa omdömen om ännu levande konstnärer. En dag år 1881 kom han upp till mig. „Kan du säga mig“, frågar han, „hvem tillhör ett bref, afsändaren eller emottagaren?“ På denna fråga kunde jag ej svara. „Jo,“ säger han, „en italiensk domstol har fällt ett utslag, som torde blifva ett prejudikat i internationella processer. De meddelanden ett bref öfverför från afsändaren till mottagaren, tillhöra den senare, men det materiella brevet tillhör afsändaren. Ergo,

gif mig igen alla mina bref, där jag talar om finsk konst och finska konstnärer, jag vill stå väl med konstnärerna och med Gud; „ty, es ist geschrieben, wer aber ärgert dieser geringsten dem wäre besser — — — — dass er ersäuft wurde im Meere“ — — — — och han plockade noggrannt ut en hel mängd af sina bref, dem jag vid denna tid, i förbigående sagdt, endast sällan bevarade. Om hans förhållanden till de finska konstnärerna måste för öfrigt ovillkorligen tilläggas, att när och var han kom i beröring med dem, visade han sig städse ytterst tillmötesgående, ofta furstligt gästfri. Därom vittna bref af A. Liljelund, F. Churberg, J. Löfgren, M. v. Wright m. fl. Också den olyckliga O. E. Stenberg, som i det längsta frestade hans tålmod, må nämnas i detta sammanhang. Af konstflitföreningen var han en outtröttlig gynnare. Det lyckades mig år 1882 att utverka ett anslag af ettusen mk. för inköp af italienska saker till föreningens museum. Medlen sändes till Swertschkoff och denne blef förtjust, „ich will deinen Auftragen und Willen folgen“, sade han, och vårdade sig varmt om saken.

*

Wladimir Swertschkoffs namn är i vårt lands kulturhistoria förbundet vid tvenne offentliga uppdrag, till hvilkas lösande han i väsentligaste mån bidragit. Det ena var återgifvandet i bild af tilldragelserna i 1854—55 års krig så vidt de berörde vårt land. Bilderna finnas som ofvan nämnts i det kejserliga palatset i Helsingfors och äro undermåliga. Detta

gäller i så hög grad de tvenne porträtten, att man vore böjd för att fränkänna den som utfört dem all möjlighet till vidare konstnärligt utveckling. När Swertschkoff såg dem efter trettio år, höll han händerna för ögonen och sade: „Jag skäms, jag skäms öfver att de äro så dåliga; det trodde jag då ej.“ Bataljmålningarna, utförda under Peter Hess ledning, vittna icke heller vidare godt om den då snart fyratioåriga konstnärens färgsinne.

Det andra uppdraget var restaurationen af Åbo domkyrkas fornminnen. Dr Henrik Pinello var det som (1865 den 16 jan.) bildade kommittén för bevarande af Åbo domkyrkas fornminnen. I hvilket oerhördt skick dessa fornminnen och de i domkyrkan inrymda griftestenarna voro vid denna tid, kan den generation som nu lever knappast göra sig en föreställning om. Själf var jag som barn år 1857 tillsammans med hofmålaren R. W. Ekman, hans broder den kända prästmannen och dennes dotter, sedermera sångerska, för att bese kyrkan. Vid detta besök öppnades grifternas kistornas lock lyftades af, ett stycke präktigt siden, fordom purpurfärgadt, nu brandgult, drogs fram ur presidenten Kurcks kista, medan i det Tavastiska koret ett litet naket barnlik, som till följd af balsamering eller naturlig förkalkning motstått förgängelsens lag, togs fram till beskådande. Ingen må för öfrigt klandra de för tillfället närvarande personerna för att så skedde. Det var en gammal sed och höflighet mot resande vänner och bekanta, som ville bese kyrkan. Ännu långt därefter visar ju polemiken och skriftväxlingen mellan statsarkeologen och fabrikanten Levin i Borgå

om Katarina Månsdotters ring, huru det kunde tillgå äfven efter det kommittén för domkyrkans fornminnen bildats. Att kommittén kom till stånd var väl främst Zacharias Topelius' förtjänst. Fältskärens berättelser, påbörjade 1851, afslutade 1866, hade väckt en sådan lefvande entusiasm för våra svensk-finska minnen från trettioåriga krigets tid att det föll en gnista af ljus och värme också öfver de så gräns-löst försummade minnesmärkena i Åbo domkyrka. Så kunde det icke gå längre, sade alla de som vid denna tid intresserade sig för våra Åbo minnen, och de voro i själfva verket icke få. Jag nämner pastor Adolf Lindman, Henrik Pinello, apotekar Arvidsson, familjen Swertschkoff m. fl. Men först Z. T:s präktiga insats i frågan „En mark åt de döda“, publicerad i Åbo Underrättelser den 11 april, gaf luft och rum åt kommittén, ja gaf genljud i hela Skandinavien.¹⁾ Det första bidraget kom från kvinnor i Medelpad, som för en graf åt sin landsmaninna den sköna Karin Månsdotter insände en summa af 400 kronor. Det skulle föra mig långt utom mitt ämne att här referera kommitténs intressanta protokoll; må det vara nog att nämna att arkitekterna v. Heidecken och Decker, den sist-

¹⁾ Octavia Carlén skref med anledning af denna Z. T:s artikel en känslig dikt, hvars första vers här må anföras:

„O stanna vandrare som tanklös ilar
Förbi det tempel, där i helig ro
Så månget varmt och ädelt hjärta hvilar,
Som fordom slog för ära hopp och tro.“

nämnde hade under T. W. Scholanders öfverinseende utfört ritningarna till drottning Karins sarkofag, — lagt första hand vid restaureringsarbetet. Året 1869 hade Swertschkoff utställt en mängd glasmålningar vid konstakademins i S:t Petersburg vårutställning. — Dessa väckte en synnerlig uppmärksamhet och Swertschkoff kallades till S:t Petersburg för att rådgöra om en större beställning för akademins räkning. Sommaren var vacker och Swertschkoff, som icke på många år återsett sin fädernebygd, beslöt sig för att besöka Finland och särskildt Åbo. Hänryckt af den vackra färden, kom han till Åbo en varm och ljus juni kväll „och träffade här oförmodadt, och kände igen en ungdomsvän, fröken Anna Gyllich. Af henne uppmärkskjordes han på restaurationsarbetet i domkyrkan och blef till den grad intresserad för frågan att han genast erbjöd sin tjänst. I enlighet med sin lidelsefulla natur tog han itu med en kraft och ifver, som redan då icke bådade godt för samarbetet med kommittén. „Han ville ha allt beslutet i fluxen“, sade grefve Carl Armfelt, en af kommitténs mest intresserade medlemmar. Vintern 1870—71 uppsattes den stora målningen Karin Månsdotter, ett storartadt och praktfullt stycke glasmålning, som emellertid absolut svär mot stilen i kyrkan, vare sig man då tänker på den tarfliga finska gotiken eller på den pompösa renässansen i kyrkans monument. Den berömde svenska arkitekten Helge Zettervall, en sträng och fin stilkännare, utdömde totalt hela verket, men om man — och det vill man ju i våra dagar — tager det sådant det är, måste verket obetingadt räknas till något af det bästa

tidehvarvet kunde ge i denna bransch. Det är i ordets fulla bemärkelse ett glänsande vackert prof på den i München rådande koloristiska renässansen, „ett tekniskt öfverlägset välgjordt arbete“. Personligen tyckes det mig att figurerna äro väl stora, veckfall, accessoarer och det hela alltför starkt realistiskt och blodfullt. Det hade vunnit genom större enkelhet och strängare stilisering. Sådan målningen är — och den är dock vacker — verkar den för mycket tafla, för mycket Makarts prunk.

Strängt slutna stilenliga skapelser, om ock något för öfverlastade i vissa delar, äro de tvenne andra fönstermålningarna i det Tavastiska koret, Gustaf II Adolf vid Evert Horns bår och den korsfäste frälsarén. Gustaf Adolfs figuren likasom porträttbilderna äro tecknade efter studier och skizzer af C. J. Boklund, vännen från unga år och sekundanten i den märkliga duellen.

De af Magnus von Wright i Swertschkoffs atelier skulpterade vapnen äro att anse som något af det skönaste i heraldisk konst, som man öfverhufvudtaget får se. Motstycken till dessa praktverk, med deras i ädlaste, rikaste renässans utförda löfverk, fruktklasar och delfiner, har jag aldrig funnit. Man kan i utlandet se i brons, i marmor, i stucc utförda vapen, ingående som bihang i en arkitektonisk skapelse, men endast i nordnen, det är i Sverige (icke Norge och Danmark) och dess forna transmarina besittningar Finland, Östersjöprovinserna och Pommern, finner man de adliga vapnen i och för sig betraktade som konstverk, uppställda i kyrkornas kor och kapell i polycromt arbete.

Det är en svensk-nordisk sed att så helga förfädrens minne. Äfven dessa Swertschkoffs i alla tider bestående ättevapen äro emellertid icke finska. Våra gamla votiv vapensköldar äro alltid utan ramverk och omfattning, de undvika — mig veterligen på tvenne undantag när — den cirkelrunda formen. Frukt, festoner, pärlor, delfiner förekomma aldrig kring löfverket, hvars yttre konturer fritt afsluta verket och i sin helhet försöka återge den franska sköldens form. Emil Nervander, en fin kännare af denna period af vår konst, uttalar i ett bref till mig den „förvåning han erfor, när han såg dessa vapen inom cirkelrund omramning“. Och likväl, det hela, fönster, sköldar, väggarnas varma gula färg, det vackra hvalfvet i mörk azur, allt ger en bild af glans, ger oss ett fullt skönhetsmättadt intryck, som väcker t. o. m. kritiska och vidt beresta främlingars undran och beundran. Om jag undantager det Polowtzeffska, af Swertschkoff komponerade och inredda biblioteket, har han i ensemble, i helhetsverkan aldrig nått högre i sina arbeten än i det Tavastiska grafcapellet. Därtill kommer att uppgiften i biblioteket var vida lättare, friare och enhetligare i anseende till stilen. Swertschkoffs mening hade varit, att i det Tavastiska liksom i det Stålhandskeska koret låta i matta, tempera toner måla historiska framställningar med hänsyftning i det förra på biskop Tavast, i det senare på Stålhandske. I detta afseende vände han sig till några tyska konstnärer, men då han ej fann någon som var hugad och lämplig för företaget, ville han i och för dessa arbeten besöka

Paris för att vidtala någon fransk målare. I denna fråga var kommitténs sekreterare (från 1875 till hösten 1879) herr E. Nervander af den meningen, att i främsta rummet en finsk konstnär borde anlitas och ansåg han, att den då unge A. Edelfelt var mogen för detta arbete. Men detta förmyndarskap öfver sitt görande och låtande ville Swertschkoff icke höra talas om och då där dessutom tidigare samlats brännbart stoff mellan Swertschkoff och kommitténs ordförande greve Creutz¹⁾, uppstod en schism mellan honom och kommittén, som tog sig uttryck t. o. m. i pressen, i en polemik mellan Helsingfors Dagblad (5 mars 1878) och kommitténs sekreterare, som i ett hofsamt, taktfullt, värdigt språk, med stöd af kommitténs protokoll framställde saken i sitt riktiga sammanhang (i A. P. 1878, 6 mars).

Den temperamentfulla konstnären ville emellertid med anledning af dessa slitningar absolut sluta med sitt så vackert påbörjade arbete i domkyrkan. Då jag särskildt vid denna tid var hans „Caro amico“, „Lieber Freund“, „Verehrtester Freund“, blef det mig förunnadt att göra honom åtminstone försonligare stämd, och efter mycket parlamenterande och skrifvande höll han ännu i några år ut med domkyrkoarbetet, men så förbittrad var han i alla fall, att han ännu 1883 skref, efter att ha öst sin vredes

¹⁾ Grefve Creutz hade enligt Swertschkoff „låtit upphänga ett af en bondsnickare gjordt, konstnärligt absolut undermåligt ättevapen i det Tottska koret, och så länge det hänger där vill jag ingenting ha att göra med koret“.

skålar öfver guvernören greve Creutz (han skref alltid †, „Der Domprobst ist ein † in einem andern Sinne, trage dein † mit Geduld“ etc., en uppmaning som för mitt vidkommande var obehöflig, jag hade aldrig erfarit annat än älskvärdhet och öfverseende af kommittén. Domprosten Renvall höll ständigt på att „domkyrkan icke skulle blifva alltför katolsk“ och detta missförstods synbarligen af Swertschkoff.

Fullkomligt objektiv i denna sak, kan jag döma i frågan. Det var Swertschkoffs heta lynne, som förde honom vilse i de frågor det här gällde. Han kunde eller ville icke förstå att en kommitté af flere medlemmar behöfde tid för att samlas, rådslå, besluta, att protokoll måste uppsättas, justeras och utskrifvas, alla dessa omgångar förargade honom och, det kan nog hända, uppehöll honom i hans sjudande arbete och hans oroliga reselif. Djupaste orsaken till förtretligheterna och polemiken var den, att Swertschkoff icke harmonierade med Edelfelt, icke på några villkor ville låta påtvinga sig denne som medhjälpare. Det lyckades dock kommerserådet Fr. v. Rettig och mig att sammanföra de tvenne konstnärerna i domkyrkan, för att rådgöra om en målning för det Stålhandskeska grafkoret. Allt tycktes aflöpa väl och i bästa samförstånd, färgen i kapellet bestämdes till mörk purpur, för att målningen skulle verka kraftigare, den skulle nämligen göras blek, nästan i chiaroscuro, då Edelfelt anmärkte, att i sådant fall fönstret borde förbli omåladt, ty kapellet blef eljes för mörkt, en anmärkning som gjorde att allt åter gick

i sär. Detta fönster var nämligen en riktig förargelseklippa för Swertschkoff, det Stålhandskeska vapnet är där orätt framställt. Hvems felet ursprungligen var, har jag ej kunnat utreda. Till stor skada för det hela kom Edelfelt aldrig att utföra målningen i fråga.

Då jag senare för Swertschkoff beklagade denna sakens utgång, svarade han ungefär som följer, och det låg isynnerhet vid denna tid en viss sanning i hvad han sade: „Att få en finsk konstnär till ett sådant arbete kostar en förmögenhet; därtill kommer att hans arbete toge årtal i anspråk och till dess är jag död. Jag kan inte vänta¹⁾. Så får man läsa om allt detta på förhand i tidningarna och för mig är det obehagligt. Får jag en Münchner konstnär, gör han det för 500 mark, jag kan själf öfvervaka arbetet, får kritisera och ändra det huru mycket jag vill.“

Hösten 1879 eller våren 1880 öfvertog jag arbetet med restaurationen af de Tottska, Kurckska och Stålhandskeska grafkoren. Jag vände mig nu till Swertschkoff med frågan, hvilka allmänna principer han och kommittén följde vid hela detta arbete, och fick härtill följande lika enkla som karaktäristiska svar, „håll dig till Viollet le Duc, gör allt väggfast, i gotik, ty så gjorde också Jacob Wolle, då han vid Gustaf II Adolfs tid byggde högkoret; allt som är löst eller kan tänkas löst, gör du i den renässans som monumentena äro, glöm

1) Edelfelt behöfde mera än tio år för att fullborda sina målningar i Universitetets aula.

ej att göra väggar och hvalf i Kurckska koret så mörka som möjligt för att glasmålningarna må verka fullt“. Det sades ej, men det underförstods, att det rena skönhetsintresset var det enda vägledande vid detta arbete. Alla restorationer vid denna tid och därförinnan gjordes ungefär efter detta program. Som af ofvanstående framgår, var den gamla skolans sätt att restaurera endast konst, den offrade intet för det arkeologiska intresset, och, hvad som var värst, omintetgjorde vanligen alla möjligheter för framtida forskare att fälla bedömanden om det som varit. Vår tid är öfvervägande kritisk och vetenskaplig i sina restorationer, och det till den grad, att föga eller intet blir gjordt (sedan 1884 står allt arbete i Åbo domkyrka stilla). Kritiken är en bra tjänare, men en dålig herre, den dödar all naivitet, som här ej kan undvaras, ja själfva lusten att verka; entusiasmen är en bra herre, men en dålig tjänare, den ger rika impulser och vackra uppslag, men utförandet lider ofta af brist på noggrannhet och respekt för hvad som varit. Endast hand i hand kunna de arbeta fruktbringande och riktigt. Swertschkoff var främst entusiasten, och när entusiasmens kortvariga eld flammat ut, slutade han sitt arbete. Den sista gången vi befunno oss i det Stålhandskeska kapellet tog han af mig, som då slutfört kapellets restoration, det löftet att jag skulle „gå fast till Yrjö Koskinen och säga, att ryssen, hör du ryssen Swertschkoff, har af egna medel betalt tusentals mark för de finska minnena, nu må finska statsverket ge de fyra à femtusen mark som behöfvas,

och låt mig sedan veta huru din mission utfallit“. Jag gjorde som han önskat, uppvaktade ecklesiastikchefen och framförde, så vackert jag kunde, Swertschkoffs hälsning. Yrjö Koskinen såg en stund eftersinnande ut; därpå bad han mig framställa min anhållan skriftligen. Jag gjorde detta och trodde redan att jag vunnit spelet, men år gingo innan jag fick något svar.

Swertschkoff hade dock icke glömt saken. I ett kort bref skrifer han 1886, att han nu målade fiskar, praktfulla modeller, „die schweigen und die sind ruhig,“ han ville innan han dog veta, huru det gått med Stålhandskeska monumentet, om det var färdigt eller ej. Jag gick nu åter till Yrjö Koskinen, gaf honom Swertschkoffs bref och därtill hans adress. Men därvid blef det. Den 14 juli 1888 dog konstnären, och nu fick det Stålhandskeska monumentet hvila i fred. Men en dag år 1893 träffade jag gamla Otto Schauman, som då var en dödsdömd man; talet föll på Swertschkoff, jag nämnde i förbifarten om det konstnärliga testamente, jag af denna erhållit och huru illa jag vårdat det. Det glimmade till i Schaumans trötta ögon, hans dödmanna anlete fick tecken till lif, han hviskade något om att han själf skulle gå till Yrjö Koskinen, och det gjorde han äfven. Några dagar därpå anmodades jag att komma upp till ecklesiastikexpeditionen och erhöll här af Yrjö Koskinen kort och kallt en befallning att i saken vända mig med ett utförligt bref till statsarkeologen „gör han sin skyldighet, behöfvas inga kommittéer“. När ärendet i sinom tid inkom till expeditionen, skulle han för sin del göra

hvad han kunde. Jag lydde order och den 13 januari 1894 inkom arkeologiska kommissionen med ett bref till byggnadsstyrelsen, i hvilket den anhöll om utredning i frågan. Nu kom saken i rätta byråkrattgångor och något år senare utanordnades ett belopp af 12,000 mark för ändamålet. För mig personligen var det en misräkning, att efter allt hvad som af kommittén gjorts i fråga om detta grafkors restaurerande, arbetet dock lämnades åt andra personer, samt att marmorfigurerna icke, såsom Robert Stiggell och jag tänkt oss dem, restaurerades i marmor, utan i gipsmassa. Arbetet utfördes för öfrigt väl af Antonio Bellio, en förträfflig italiensk stuckarbetare, densamma som hjälpte Carl Larsson med freskerna i Nationalmuseets i Stockholm trapphus. ¹⁾

Med anledning af det lyckligt utförda arbetet gick jag emellertid till Otto Schauman med en flaska chianti, jag ville att vi två skulle tömma ett glas för vår gemensamma vän Swertschkoffs minne. Dock, däraf blef intet. Schauman var svårt sjuk, nästan döende, han läppjade på vinet, mumlade något som jag icke förstod, och skref oläsliga tecken på en griffeltafla; jag gissade att han ville säga, att han skulle gå hädan och träffa sin vän Swertschkoff.

*

¹⁾ I sin biografi öfver Swertschkoff i det allra sista numret af Helsingfors Dagblad har Otto Schauman uppgifvit, att Swertschkoff skulle ha restaurerat detta verk. Så är emellertid ej fallet.

Det sista skedet i Swertschkoffs lefnad är i hög grad intressant ur rent konstnärlig synpunkt. Den gamla mannen visade nämligen en märklig förmåga af konstnärlig utveckling, han blef en sällsynt kraftig, realistiskt sann och i färgen vacker målare af nature morte. En korrespondent till Otto Schauman¹⁾ skrifver om detta skede i hans lif följande, som jag för min del är färdig att underskrifva: Swertschkoff hängaf sig med lika så mycken lust som framgång åt en själfständig skapande konstverksamhet. Med rätta kallas han i en Münchenkritik en banbrytare inom „Stilleben“ måleriet. I uppfattningens friskhet och färgernas glöd kunna knappt de moderna fransmännen ställas vid hans sida, emedan han lämnar dem långt bakom sig i konstnärlig tankerikedom, som gör hvar och en af hans bilder till en dikt i färger. Den gripande lifligheten i hans framställning härrörde icke af några beräknade tekniska och koloristiska effekter, utan af ett skarpt iakttagande af naturen, en grundlig kannedom af den plastiska formen och perspektivet och ett troget och skickligt återgifvande af desamma, utan ängslighet och utan efterlåtenhet, hvarigenom äfven de minsta af hans arbeten erhöillo fulländningens stämpel.

Trots sin framskridna ålder och sina aftagande krafter var Swertschkoff dock stadd i ett ständigt

¹⁾ Denna för mig okända, intelligenta korrespondent, som synbarligen varit en god vän i Swertschkoffs hus, kan ha varit en fröken af Forselles eller fröken Lönnrot. Den senare, en dotter till Elias Lönnrot, har i flera årtionden vistats i Florens.

framåtskridande i sin konst, och den som haft tillfälle att jämföra med hvarandra hans arbeten från de senaste åren, hvilka han lät kvarstå i sin atelier till det sista, måste medgifva att de allra sista dock äro de skönaste. Det är förvånande huru mycket han inom den korta tiden från 1874 till 1887 bragt till stånd, om man betänker att flere af dessa år togos i anspråk af arbeten i byggnadsväg etc., af en af honom själf grundlagd verkstad för konstsnickeri och träsnideri, samt af flere resor till hemlandet, till Tunis, till Sicilien o. s. v.

Utom arbeten för hans eget skönt utrustade hus blefvo i nämnda verkstad utförda den konstnärliga utstyrelsen för baron Stieglitz palats i S:t Petersburg och inredningen för fru v. Polowtzeffs, m. m.

Korrespondenten fortsätter:

Likaväl torde Swertschkoff, i synnerhet efter sin vän Böcklins öfverflyttning till Schweiz, ha känt sig ensam och längtat efter umgänge med sina tyska vänner, ty han umgicks allvarsamt med tanken på att återvända till München, hvilket föranledde honom att köpa sig ett hus i Bogenhausen invid nämnda stad.

Korrespondenten kommer så till en ömtålig sak, då det gäller Swertschkoff, den ringa uppmärksamhet man i Finland visat hans rent konstnärliga verksamhet. „Oaktadt bristen på erkännande och förstånd hos hans landsmän djupt kränkte honom, hängde han dock med största kärlek fast vid Finland och sina vänner därstädes — Swertschkoff var en god finne, och om hans landsmän icke med sin

förmäthenhet och okunnighet hade förolämpat honom, hade han mycket hellre tänkt på konstskolorna i sitt hemland än på dem i S:t Petersburg med afseende å sina talrika och värdefulla konstverk och konstföremål; åtminstone hade en god del af desamma tillfallit de förra. Att så icke blef fallet, kan man dock icke tillskrifva någon hämndlystnad eller kränkt egenkärlek, men det kan icke fordras af en konstnär, att han skall påtvinga sina arbeten någon, som förhåller sig helt och hållet likgiltig till dem. Hade man i Finland köpt några af hans taflor och därigenom visat honom ett tecken af erkännande, så hade han helt säkert icke knusslat på rika skänker, och sålunda förpliktat senare generationer, rikare på konstförstånd, till djup tacksamhet.“

Då Swertschkoff, såsom af det ofvan stående framgår, icke hade skäl att åt sin son öfverlåta hvad han under ett långt och sträfsamt lif samlat, var det hans afsikt att lämna det värdefullaste åt finska institutioner för konst och konstindustri, men kränkt af prisjuryns vid utställningen 1885 förfarande, ändrade han sina testamentariska bestämmelser och donerade sina rika samlingar åt den Stieglitzska skolan i S:t Petersburg. Rembrandt-kopiorna jämte en del intima personliga minnen, bestående af dyrbara böcker, möbel, konstnärsbref etc., skänkte han åt sin forna elev fru Julia Polowtzeff. Statssekreteraren Polowtzeffs dotter gifte sig med en furst Obolenski, kusin till Finlands senare vordne generalguvernör. Denna furste besökte sommarn 1905 Finland, och varmt intresserad för konst och konstindustri, uttalade

han den önskan att under min ledning få se konstflitsföreningens samlingar. När han här såg Swertschkoffs arbeten och de gåfvor han lämnat museet, talade han om för mig att hans svärmor, som väl kände huru varmt Swertschkoff var fästad vid Finland och som höll före att han var mera en finsk än en rysk målare, var sinnad att som gåfva öfverlämna till Finland allt hvad Swertschkoff skänkt henne. Fursten skulle för sin del föreslå att denna gåfva kom till konstflitsföreningens museum.

Ehuru själf i tjugu år medlem af föreningens direktion, framhöll jag dock att museet i Åbo vore en lämpligare plats för de konstverk det nu gällde. Åbo var den stad Swertschkoff mest intresserade sig för, den var hans ungdomsminnens stad. Där hade hans trofasta väninna och korrespondent Anna Gyllich, som från 1868 till sin död 1876 hållit hans intresse för fädernestaden vaket, lefvat; där funnos hans bästa verk, där skulle kollektionen bilda ett helt, ge en möjligast mångsidig bild af konstnären. Fursten bad mig nedskrifva allt hvad jag sagt i denna sak. Jag gjorde det, och till min stora glädje blef saken efter en lång brefväxling och flere resor beslutad. Kort därpå emottog jag två vagnslaster konstverk i Helsingfors och befordrade dem till Åbo museum. Där saknas i den vackra samlingen ännu några porträtt, bland annat ett af Swertschkoff, klädd som öfverste vid Stålhandskes ryttare, men i sinom tid torde äfven det komma på sin rätta plats. Skulle det lyckas att få några af hans första studier och porträtt från Ojamo i Lojo och några af hans sista storartade stycken i nature morte från Bayern — och det ena

som det andra kan lyckas — då skulle det nästan otroliga inträffa, att denna konstnär, som flackat världen omkring, dock fått det mest sevärda af hvad han gjort samladt i den stad, där han hör hemma och där han är mest känd. Med tanke på dessa hans gåfvor till och känslor för Åbo samhälle vore det måhända på tiden att man i Åbo tänkte på en vård på den hemlöse konstnärens graf, med en hälsning från den stad han dock älskat varmt. På monumentet borde, om det kommer till stånd, inristas de i min dekoration af Stålhandskes grafkor ingående orden, dem han ofta utan vidare anledning textat in i sina bref: „Quod si quis certet, non coronabitur, nisi legitime certaverit“.

Min erfarenhet om de blandade finsk-ryska äktenskapen är, att de äro minst sagdt olämpliga, d. ä. bli olyckliga för barnen. Är modern rysk och fadern finne, går produkten i de flesta fall förlorad för fäderneslandet. Är fadern ryss och modern finska, blir resultatet vanligen bättre, men barnen råka tidigt i en skef ställning i lifvet. Den ofördragssamma ryska ortodoxin, rasdifferenserna, den absolut olika världsåskådningen hos föräldrarna, allt gör att särskildt sönerna blifva slitna mellan tvenne land, deras kritik manas fram, tack vare påtvungen jämförelse vid unga år. Se här några spridda satser ur Swertschkoffs bref rörande denna sak: „Das du mich zu einer kritik aufforderst, da ich gerne auch unberufen kritisiere, so erlaube ich meiner“. . . . „Das kritisieren ist mir leider schon als kind ins Blut gegangen.“ „Wahr ist der Mann muss zweifeln d. i. kritisieren, das Kind muss nur glauben d. i träumen ich war nie Kind“.

Ur ett hem utan drömmar gick han till ett land, som han ej kunde älska. Utan modersmål, utan fädernesland, utan det starka moraliska värnet af en nationalitet bakom sig, dref han omkring i Europa, buren af det mått genialitet han besatt, af sin brinnande skaparlust. När det arvet var förtärdt, var hans lif förbrukadt.

Likasom vi fysiskt lefva under ett oerhördt atmosfäriskt tryck, lika väl lefva vi andligt under det starkaste tryck af förhållanden, omgifning, uppfostran, seder och lagar; endast inom ramen för allt detta gör sig vår viljas och förmågas, vår individualitets yttringar gällande. Det var dessa omständigheter, som ogynnsammare än för andra ställde sig hämmande i Swertschkoffs väg. En ryss, född i Finland, hade han lärt sig sin konst i Frankrike, lefde större delen af sitt lif i Tyskland, för att dö i Italien och begrafvas på den engelska kyrkogården i Florens. Man behöfver icke nämna mera än detta för att förstå, att han var en olycklig man.

NIKOLAI ADLERBERG

När vi, som varit med om de ödesliga åren
sittsedan 1899, vi, som sett den orättfärdighet, den
om; de tårar, ja det blod generalguvernör Bobri-
koffs regemente förde med sig, se tillbaka till den
tid, då greve Adlerberg hade maktens tyglar hos
oss i sina händer, så är det icke utan att ett vän-
ligt leende lyser upp våra drag. -- Ja, den tiden,
då Helsingfors var en småstad, där alla människor
kände kvaranta, då den sociala klyftan, där före-
komsten af en sådan erkändes, ansågs vara skapad
af Gud själf, människorna till luttning och prövning,
då alla voro idealister, tänkte högt och stort om
sitt och lygnhet om sitt land och det finaste fol-
ket, då alla var en broder och syster, och en fredlig
och god generalguvernör var det som styrde och
stälde i landet. Evidentligt är det emellertid,
att hvad denna frimann man gjorde för det, som

NIKOLAI ADLERBERG

Nikolai Adlerberg.

När vi, som varit med om de ödesdiga åren alltsedan 1899, vi, som sett den orättfärdighet, den oro, de tårar, ja det blod generalguvernör Bobrikoffs regemente förde med sig, se tillbaka till den tid, då grefve Adlerberg hade maktens tyglar hos oss i sina händer, så är det icke utan att ett vänligt leende lyser upp våra drag. — Ja, den tiden, då Helsingfors var en småstad, där alla människor kände hvarandra, då den sociala klyftan, där förekomsten af en sådan erkändes, ansågs vara skapad af Gud själf, människorna till luttring och pröfning, då alla voro idealister, tänkte högt och stort om allt och isynnerhet om sitt land och det finska folket, det var en fredlig och mild tid, och en fredlig och god generalguvernör var det som styrde och ställde i landet. Egendomligt är det emellertid, att hvad denna fridsamma man gjorde för det, som

de bättre ryssarna själfva kalla den rent ryska saken, i själfva verket är mera än hans före- och efterträdare tillsammansantagna, våldsmannen Bobrikoff inberäknad, tills dato utfört inom vårt land. Men därom senare.

* * *

Bonden Rasmus i Sveby i Värmland hade i fjärde led en son Olof, som, då han 1638 blef student i Upsala, tog efter hembygden namnet Svebilus. Han blef präst och steg stadigt och högt på den hierarkiska rangskalan, blef teologie doktor, hofpredikant, konungens bikt-fader, biskop och till slut Svea rikets ärkebiskop. Han var sin konung Carl XI:s vän och förtrogne till det sista; när konungen vardt död, krönte han sonen, den tolfte Carl, och blef hos honom en mycket betrodd man. Blid, god och vördad i lifvet, fick han dö i frid, innan Sveriges stormaktstid rubbats, och begrofs med stora ärebetygelser i Upsala domkyrka.

En biskop i Sverige, och ännu mera en ärkebiskop, var adelsmans vederlike, hans döttrar kallades fröknar och hans söner upphöjdes vanligen i adligt stånd.

Svebilii söner togo till minne af sin moder, en nyadlad tjänsteman Gyllenadlers dotter och ett familjen kärt landställe Berg, namnet Adlerberg. Redan sonen skref sig Adlerberg Werder. Sonsonen Gustaf Fredrik, chef för Viborgs infanteri, gift med sin kusin, Anna Maria Baggehufvud, höjde, tack vare sin energiska och begåfvade hustru, familjen från

enkel provinsadel upp till en mera lysande ställning. Anna Maria Baggehufvud var en världsklok och kunskapsrik kvinna, föreståndarinna för klosterinstitutet i Smolna, dame d'honneur af St. Katharinaorden. Hon knöt tidigt sin son Gustaf Ferdinand Wladimirs öden vid Nikolai Paulovitsch, och när denne oväntadt blef kejsare, blef ungdomsvännen minister för hans hof och för domänerna, samt upphöjd i grefligt stånd.

Gift med den första ryskan inom familjen, Maria Nelidoff, förblef den i Viborg födde Gustaf Ferdinand själf den luterska läran trogen, medan sonen Nikolai, det säges emot faderns vilja, vid unga år, medan han var anställd såsom page hos sedermera Alexander II, öfvergick till den ortodoxa tron.

Själf torde Nikolai Adlerberg hafva sagt, att den utomordentliga glansen och skönheten samt de urgamla kyrkliga sångerna vid den ortodoxa kyrkans fester och ceremonier betagit honom så, att han rent af känt sig tvungen att lämna sin fäderneärfda tro. Den som uppmärksamt läst hans „Resa i Orienten“, kan taga uppgiften för god. Det var något som gick igen i hela hans personlighet, i hela hans lif. Ståten, glansen, det estetiserande elementet, hvartill kom en romantisk sjäsläggning. Allt detta sammanlagdt förde honom till den nya tron, likasom samma yttre och samma andliga krafter drefvo Overbeck och de s. k. Nazarenerna till katolicismen. Adlerbergs religiösa svärmeri är, där-om vittnar hvarje sida i hans bok, glödande, hans tro på helgonlegendernas handgripliga sanning lika djup och varm som naiv. Han besitter denna mys-

tikernas förmåga af själf suggestion, som vid helgonens grafvar, Betlehems krubba, Golgatha och hvar helst för öfrigt liknande förutsättningar gifvas, försänker honom, eller om man så vill, höjer honom i extasis.

Det var i juni 1866 den nyutnämnde generalguvernören med ångaren Grefve Berg kom till vårt land. Hans första besök gällde Viborg, där han emottogs solennelt af stadens myndigheter. Om detta besök har hans då nyutnämnde kanslichef Örn, Viborgs stads högt uppburne borgmästare, berättat mig följande lilla episod.

Gustaf Fredrik Adlerberg och hans hustru Anna Maria Baggehufvud äro begrafna å Neitsyt-niemi forna begravningsplats i Viborgska förstaden. När den nya generalguvernören steg i land i Viborg, förde Örn honom till denna graf.

Örn var oaktadt sitt Biederman-utseende och uppträdande dock innerst en fin diplomat, han hade låtit reparera och blomstersira den skäligen förfallna Adlerbergiska mausolén och äfven dragit försorg om en präktig lagerkrans med band i grefvens färger.

„Ni ser, herr grefve, att ni kommit till edra faders land“, hade Örn sagt åt sin höga chef, när denne tankfullt lade kransen på sin farfaders och farmoders graf.

Grefve Adlerberg hade blifvit rörd vid detta yttrande och sagt åt Örn: „Jag ser det och det tillhör er, min herre, att påminna mig om den saken, ifall jag någon gång, hvilket Gud förbjude, skulle glömma det.“ Med denna lilla uppmärk-

samhet och från denna dag hade Örn enligt sin egen åsikt vunnit grefve Adlerbergs bevågenhet.

* * *

Innan jag går vidare i mina anteckningar och bref om grefve Adlerberg, vill jag här nämna ett par ord om hans gemål. Grefvinnan Amalia Adlerberg var till sin börd af furstligt blod, något som hon icke precis stack under stolen med. Fadern, en grefve Lerchenfeldt, gift med en furstinna Bassen-

heim, hade djupt förälskat sig i en mecklenburgsk prinsessa ¹⁾, gift med en furste af Turn och Taxis, och i denna illegala förbindelse föddes en dotter, som länge bar endast namnet mademoiselle Amelie, tills hon omsider erhöll laglig rätt till sin faders namn och blef grefvinna Lerchenfeldt. Hon var en af sin samtids mest glänsande skönheter och återfinnes i denna egenskap i det kända skönhetsgalleriet på kungliga slottet i München, målad af den på sin tid berömda T. Stieler. Mademoiselle Amelie gifte sig tämligen tidigt med en rysk diplomat, friherre Krüdener, senare minister i Stockholm. Denne,

¹⁾ Syster till Preussens ädla drottning Luise.

som för öfrigt var enarmad, spelade en icke synnerligen glänsande roll i Stockholm. Deras dotter blef gift med en fransk diplomat Fontenilliat, hvars dotter Helene (Linder) efter föräldrarnas död växte upp i Helsingfors. Historien om huru friherrinnan Krüdeners blef grefvinna Adlerberg är i sitt slag romantisk nog. Grefven hade sett henne i Berlin och häftigt förälskat sig i henne. Religiöst extatisk som han var och under hela sitt lif påverkad af romantiska ideer, beslöt han att genom en pilgrimsfärd till den heliga grafven vinna ro i sitt af kärlek sargade hjärta. Han begaf sig till Jerusalem och det gick ungefär som vid vallfarten till Kewlaar; han bad sitt

„Heil du mein krankes Herze —
ich will auch spät und früh
inbrünstiglich beten und singen
Gelobt seist du Marie!

Hans bön blef hörd; när Adlerberg nästa gång såg sin tillbedda var hon änka. Trogen sitt löfte reste han med sin hustru, som för öfrigt var tio år äldre än han, och deras son åter till Palestina för att där sjunga sitt „gelobt seist du Marie“. Det är från denna resa, som grefve Adlerbergs, på sjuttioalet mycket lästa, men icke fullt rättvist bedömda bok härstammar.

Grefven och grefvinnan Adlerberg togo in i den dem tillkommande bostaden i Helsingfors, som aldrig hållits i en sådan exemplarisk ordning som under deras tid och dessförinnan icke varit inredd

med en så verkligt artistisk elegans som då. Jag vill påpeka det af äldre helsingforsare så väl kända, färgstarka turkiska rökrummet, det så kallade gyllne förmaket, med flere andra. Det grefliga parets uppträdande var ståtligt, och hvad man i högre kanslistil kallar huldrikt. Det höga herrskapet uppträdde gärna i glänsande uniformer och färgrika toaletter, åtföljdt af adjutanter och omgifvet af en stab af ackrediterade personer jämte fruar och döttrar. Särskildt grefvinnan Adlerberg förstod konsten att visa sig i all sin glans, då hon deltog uti välgörenhetssoiréer, sällskapsspektakel och konserter. — Hon var utomordentligt musikalisk och grundligt skolad i den klassiska musiken. För min del blef jag icke närmare bekant med henne, därtill saknades två oundgängliga betingelser, tid och kunskap i kortspel, ty jag har aldrig kommit öfver konsten att reda mig i „Svarta Petter“ och „Mylly Matti“. Ett af hennes spelpartier kom jag att öfvervara; det var nästan horribelt, hon snusade på ett outhärdligt sätt. På spelbordet låg en packe näsdukar — — men kanske vi lämna det kapitlet.

Ännu ett par ord om grefvinnan Adlerbergs välgörenhet, den tål vid att talas om. Som enhvar känner ur religionshistorien, intager den s. k. „materialprincipen“ en högst betydande plats i den katolska läran, det är läran om människans förmåga att genom sina egna goda gärningar bidra till sin rättfärdiggörelse inför Gud. Denna princip, som i hög grad bär skulden till den verkhelighet, som de evangeliska beskylla katolikerna för, är en af driffjädrarna till den ofantliga välgörenheten i de

katolska länderna och i familjerna. De evangeliska förneka allt värde hos materialprincipen; en god gärning är god endast i det fall att den utgår ur ett rent och varmt hjärta, är en frukt af trons inverkan på människan, den goda gärningen har således enligt evangeliskt sätt att se saken endast ett relativt värde. I stora katolska hus, hos kardinal de Bonnechose, markis Pucci, har jag sett denna katolska form af välgörenhet mera än en gång. Den är bunden vid vissa dagens timmar, vissa årstider och ledd efter vissa traditionella principer i de olika familjerna. Så var det äfven i allmänhet hos familjen Adlerberg. Men undantag funnos. Se här hvad jag själf sett och hört.

En vinterdag, då kölden var bister, hade det brunnit uppe någonstädes vid „Trekanten“ för en fattig familj med många barn; familjen hade inhysts i ett uthus, bud om olyckan kom till generalguvernörshuset medan vi sutto vid dejeuner. Med tårar i ögonen utbrast grefvinnan: „De stackars barnen, i denna köld! Vi måste sända dem något varmt“, och i all hast fingo vi gäster linda papper kring strumpor och andra yllekläder, binda och linda om en portör med varm mat, som sändes till barnen. När man sade att detta hennes handlings-sätt var lika vackert som hurtigt, svarade hon: „Egentligen är det bara egoism. Jag hatar kölden i detta land mera än allt annat, den har pinat mig ohyggligt. Jag undanrycker min arffiende några af dess offer, det är allt.“

Den nu så celebre författaren Anders Ramsay låg svårt sjuk på kliniken och skulle undergå en

farlig operation. Vid middagsbordet blef det tal om den sjuke. Den ena sade att han var döende, den andra bestred det, tilläggande att om han endast kunde föra lämplig vegetariansk diet det värsta vore öfver. Grefvinnan vände sig till en af gästerna med samma namn: „Ni herr — — kan säga oss, huru det är med honom“. „Jag“, svarade den tillfrågade fundersamt, „jag har icke ens hört att han är sjuk“.

Den stora fruktskålen stod halftömd på bordet, grefvinnan kallade på en betjänt, svepte själf en servett kring skålen och sände den till sjukhuset, med en vänlig hälsning till den för henne obekante sjuke och en förfrågan till läkaren, huru han mätte.

Skulle läsaren anse, att denna välgörenhet väl tydligt lät den högra handen veta, hvad den vänstra gjort, skulle jag kunna förtälja om hjälp, som kommit behöfvande till godo, en hjälp, hvars urkälla först månader, ja år efteråt kunnat uppdagas; den kom från grefvinnan. Af alla Finlands generalguvernörskors är hennes namn det enda, som för alla tider bundits vid en välgörenhetsfond, en fond som än i dag i sin mån lindrar nöd och betryck i vår goda hufvudstad. Med andra ord, hon drefs icke blott af „materialprincipen“ till barmhärtighet, hon hade ett varmt och känsligt hjärta.

Grefve Adlerberg synes ha kommit till vårt land med en väl pompös uppfattning om sin och sin höga herres makt och härlighet. Det var mera än det demokratiska sinnet och det hos oss nyväckta nationella medvetandet kunde tåla vid. De

första åren af hans vistelse här voro uppfyllda af alla slags små förtretligheter, klammerier och studentskandalen. För att den generation, som nu lefver, skall kunna förstå hvad dessa snart öfvergående obehag gällde, må anföras följande lilla passus. — Den 2:dra oktober 1866 invigdes Svenska teatern med en fest, vid hvilken en stor blandad kör utförde delar af Pacius' Prinsessan af Cypern och Kung Karls jakt. Meningen var att efter en obegräplig, men högstämnd prolog af Cygnæus, framsgad af den då nittonårige finsk-svenske skådespelaren Victor Salin, Vårt land skulle sjungas. Kören stod färdig bakom ridån med Pacius så nära densamma, „att han icke fick plats för sin takt-pinne“; deklamatoren stod framför ridån. Just då han slutar och ridån skulle gå upp för sångarena, kommer där förbud från generalguvernören: Vårt land får icke sjungas, om icke Kejsarhymnen äfven sjunges eller spelas. Om den senare sången visste vi vid den tiden intet, man hade knappt hört den i vårt land. Vi sångare och sångerskor blefvo i hög grad upprörda. Pacius var het och arg som en spindel, han ömsom lugnade oss och ömsom retade upp sig själf. „Upp med ridån!“ ropades det, och då ridån icke gick upp, föreslogo de ståtliga bröderna Duncker, att vi helt enkelt skulle lyfta upp den. Tiotal händer höggo redan tag i den tunga nedre slån, då assessor H. Höckert, en af sin tids ifrigaste teatervänner, ropade: „Det får ej ske, ridån spricker och detta skall anses som våld“.

„Vi gå in i salongen och sjunga där“, kommanderade oss en stämman — så vidt jag minnes var

det Karl Collan, som gaf denna lösen. Genom labyrintiska gångar bar det af upp till direktionens loge, där J. V. Snellman själf öppnade dörren för oss. Man har senare sagt mig, att han gjutit sin vredes skålar öfver oss alla och särskildt öfver sin dotter Hanna. Jag kan blott säga, hvad jag sett och minnes. Hans älskvärda, varmhjärtade dotter Hanna gick vid min sida resolut med bland de första leden; hennes fader stod vid dörren till trappan och såg belåten ut. Vi tågade in på parketten och stämde upp ett rungende hurra. Hämförelsen stod högt, publiken, liksom generalguvernören, reste sig. Midt i denna passus vinkade guvernören Walléen ett par sångare till sig, han ville att de skulle gå upp till generalguvernören i hans loge och tala några lugnande ord. De uppmanade kunde icke gå, ty de talade icke franska eller tyska. Men där satt i närheten den unga baron han talade dessa språk, och efter ett ifrigt halfhögt debatterande gick han, som aldrig sjungit en ton, jämte fyra andra ynglingar upp med senator Trapp i spetsen. De unga männen hade icke sagt ett ord, medan baron Walléen och kanslichefen Örn talat ifrigt om „la vivacité de la jeunesse, jugendlicher Enthusiasmus“ etc. Hans grefliga nåde sväljde förargelsen: „Es war ein Missverständniss“.

Som student var jag i tillfälle att se och på några privata bjudningar äfven tala med grefve Adlerberg, men i närmare beröring med grefven kom jag våren 1876. Jag befann mig på resa i Helsingfors, skulle uppehålla mig där endast några dagar och bodde på Societetshuset. Portieren sade mig

att generalguvernörens adjutant hade frågat efter mig. Jag trodde att detta berodde på något missförstånd, men dagen därpå infann sig verkligen hos mig adjutanten, ryttmästaren Woldemar Schliesin, en högst elegant och i denna världens vägar veraserad litavo-polack, känd i hela det dåtida Helsingfors för sina effeminerade vanor, sin passion för gamla spetsar, möbler, porträtter och bearbetadt silver. Han var med andra ord en ifrig samlare af allt det, som kort om godt kallas *antikviteter*. För öfrigt hade han den goda sidan att, om han ock skämtade med våra enkla seder och rustika manér, han det oaktadt i grund och botten förstod oss väl och satte värde på det värdefulla i det kulturella lifvet i den tidens Finland. Vi hade tidigare endast obetydligt känt hvarandra, hvilket dock icke hindrade honom att hälsa på mig som på en gammal bekant.

Efter ett mycket fint och artigt, för att icke säga slugt kansliförhör rörande min vistelseort under de flydda åren, hvarifrån jag kom och hvart jag åter var på väg, kom han fram med en bjudning till middag hos hans excellens generalguvernören och ännu en sak, jag skulle taga med mig mina studier och esquisser.

Det ena passade precis lika illa som det andra. Studierna funnos hos en anförvandt längst borta i Kronohagen, och själf hade jag med förlof ämnat intrigera min mångåriga vän Ida Basilier, som denna dag i Titantias kostym skulle uppträda på en maskerad i Studenthuset. Hon hade i salong Erard i Paris några år förut presenterat mig för Mignons

kompositör Ambroise Thomas, och jag hade nu väntat mig ett angenämt nöje af att tala om — ja allt hvad man, när man är ung, plär tala om vid slika tillfällen.

Men ryttmästaren ville icke höra på motsägelser. Han sände genast bud efter portföljerna och lofvade bestyra om att jag efter middagen skulle finna en domino i hans lilla ungarlslägenhet i generalguvernörshuset. Vi skulle för öfrigt alla gå upp på maskeraden; „vi alla“ voro i detta fall alla de yngre personer, som voro inbjudna till middagen.

Gentemot så mycken energi, uppblandad med en smula älskvärdhet, återstod intet annat än att kapitulera. Jag gick upp till ryttmästar Schliesin, som bodde i generalguvernörshusets gårdsflygel i ett förtjusande solfyllt krypin. Få lägenheter af detta slag har jag sett i Finland. Gamla, präktiga renässansskåp från Houtskär och Pargas, speglar, bord och stolar i roccoco från trakterna af Hauho och Liuksiala, gamla präktiga broderier i siden, ett brudtäcke från en finsk herrgård i Itis, ett par etagerer fyllda med dosor, konstnärligt emaljmalade på koppar. Allt detta var les beaux restes från den svenska tiden, som, då de gamla adels-, präst- och tjänstemannasläkterna flydde under den stora ofreden och krigsåren 1808—09, lämnats, förgätits och sedan skingrats för alla världens vindar. Så godt som ingen här i hufvudstaden brydde sig vid denna tid om gamla möbler, man föredrog obetingadt rysk vara från Petroffs fabrik, men ryttmästar Schliesin, han kände deras värde, ägde smak, konstförstånd och medel. Det var en vacker kollektion, i ordets

fulla bemärkelse — ty han lade icke kuriositets- utan skönhetsintressets måttstock på det han önskade äga — som han under årens lopp sände till sitt slott i närheten af Wilna, hvilket slott vid denna tid ägdes af hans broder och numera tillhör honom själf. Där finnas porträtt af Lundberg, Pasch, Arrenius och deras samtida — men detta är en annan historia, som Kipling brukar säga.

När det led mot middagen klockan half sju, gingo vi ned till grefven och jag presenterades, jag vet ej för huru många gången, för honom. Grefve Adlerberg var vid denna tid endast 57 år, men oaktadt alla kosmetiska medel, oaktadt en ansträngd viljekraft att hålla sig uppe, syntes det nogsamt att bördan af de år han bar var honom öfvermäktig. Han hade 1871 vid en resa i östra Finland i Warkaus träffats af ett slaganfall — och följderna af detta voro ännu skönjbara. Han var tystlåten och talade, då han hade något att säga, med en viss ansträngning. Det glädde honom emellertid att höra sorlet vid bordet, en andra hands glädje, ett eko från den tid han själf var ung och frisk. Gunnar Wennerberg sjunger: „Jordens kungar sku abdikera, och ministrarna resignera, om de kunde som vi jouera“, och detta gäller nog äfven generalguvernörer. Hos grefve Adlerberg voro A. von Becker, Hj. Munsterhjelm samt senare A. Edelfelt och jag icke så sällan inbjudna. Mat och viner voro ambrosianska. Brillat Savarin själf skulle ej haft något att anmärka mot såserna. Köksmästarena dirigerades af grefven själf. Salader preparerade han med utomordentlig omsorg personli-

gen och var glad om någon begärde en portion till. Det gamla hederliga halsterjärnet, som grefven för en kostnad af ett par tusen mark hade återinfört i huset, gaf utomordentliga resultat, men Gud skall veta att Wennerberg har rätt. Till middagen var man alltid i stor parad, likasom man gick till bordet nästan sagdt i ceremonimarsch. Adjutanterna plögade säga: „Man äter med andakt i det här huset“.

Tog någon en nypa salt, följde tolf par ögon med i oro för att ett korn af den ödesdigra kryddan skulle spillas på duken.¹⁾ Under en middag hände den otroliga olyckan, att tre ljus i en kandelaber uti en fönsterfördjupning lämnats brinnande — det blef sedermera utrönt att det skett af elakhet — det var ett mycket ondt varsel. Med mera ro tog hans grefliga nåde det, att en olycklig betjänt råkade från ett vickande fat spilla sås på grefvens egen lysande vänster-epålett, ty den malheuren fanns ej i de små och stora vidskepelsernas codex, den hade ingen förutsett. Middagens största behag och prydnad var grefvinnan själf, en skönhet med kunglig air och därtill, när hon så ville, ett stycke verkligt levande, varmhjärtad människa i ordets stora bemärkelse. Vid middagen var jag i tillfälle att berätta en liten episod, som jag upplefvat året förut, vid tiden för det stora nordiska studentmötet 1875 i Upsala, i hvilket de finska studenterna erhållit rätt att för första gången deltaga.

¹⁾ Uti grefvens „Voyage en Orient“ läses på sidan 154): „Vår dragoman visade en naivitet som var outhärdlig, han stjälppte omkull saltkaret på middagsbordet.“

Vid denna tid befann jag mig i de hundra tornens stad Pavia. I konviktskollegiet Ghislegieri hade jag gjort bekantskap med ett par ovanligt upplysta unga universitetstjänstemän och blef af dem inbjuden till en improviserad studentfest. — Ryktet om de nordiska universitetens brödrafest hade trängt hit ned, och den ena af mina nyförvärfvade vänner proponerade en skål för universitetet i Helsingfors. I talet lät han all sin visdom om nordens flöda, nämnde dess stora ledande andar, Gustavus Adolfus, Carl dodeci, Berzelius, Linné och il conte di Adlerberg. — Denna lilla episod roade och smickrade vår värd i hög grad, och med synbar tillfredsställelse sade han, „att man länge tvekat i Petersburg om tillåtelsen skulle ges eller ej för de finska studenterna, men att han, greve Adlerberg, försäkrat, att studenterna nog skulle visa sig lojala, och han hade haft och fått rätt“. — Här må tilläggas hvad jag icke nämnde vid middagen, att, när jag frågade min italienska vältalare, huru i Herrans namn han hittat på namnet greve Adlerberg, svarade han: „Bland anmälda resande“. — Il governatore generale di Finlandia hade vid denna tid rest via Milano och Pavia till eller från Rivieran, och den lärde tog namnet likasom mannen till godo i sin lilla retoriskt praktfulla utläggning.

Efter middagen såg greven genom min portfölj, och det beslöts att jag, när jag kom åter till landet, skulle ge honom lektioner i målning. På min höfliga förfrågan hvem och hvad som förskaffat mig nöjet och äran af en inbjudning till hans hus, fick jag svaret: „Tvenne edra vänner i Stockholm“.

Franska ministern och grefvinnan v. Engeström hade några dagar, innan jag afreste, skrivit till honom och anbefallt mig i hans välvilja.

På min förfrågan, hvar han inhämtat målarkonstens grundprinciper, nämnde han några franska namn, för öfrigt hade han vid denna tid haft till lärare Hjalmar Munsterhjelm, och under dennes ledning hade han målat en del pannåer, stillebens stycken och landskap till villan Arkadia nära Warschau; de voro sanningen att säga icke famösa. Mina lektioner blefvo icke många och framför allt icke långa. Ingen, som icke själf sett det, kan nämligen göra sig en föreställning om det arbete en generalguvernör öfver Finland har sig ålagdt. Föredragningar på flere timmar, deputationer, militära uppvaktningar, mottagningar, ceremonier och välgörenhet upptaga honom dagen lång. I det Adlerbergiska huset fördes en formlig journal, där halftimmar och kvarter minuterades ut med iakttagande af den allra största ordning och takt. Alla skola ej erkänna att allt detta var arbete, men i den styrandes dagsverk är det svårt att säga, hvar och huru gränsen skall dragas mellan det arbete, som är endast reglerande, och det som är producerande. Ju mera en chef håller sig till det förra, desto bättre. Börjar han likt en Zakrewsky, Berg eller Bobrikoff att själf taga i med detaljarbetet, då är ofärd nära.

Den första målning Adlerberg utförde var kuriös nog. Han hade i sin första trosifver som neofyt samlat i hop medel till en ortodox kyrka i steniga Arabien, i en liten by Kerak. God hushållare och ordentlig som han var, misstroende prästerna i ori-

enten hade han ställt biskopen af Petra under sträng kontroll i fråga om användning af medlen och dugligheten hos byggnadens konstruktioner. Detta gaf anledning till förvecklingar med den heliga mannen, hvilket åter hade till följd, att när grefve Adlerberg gjorde sin andra pilgrimsfärd till det heliga landet, han icke besökte sin kyrka, utan nöjde sig med att af prästerna mottaga en i olivträd skuren modell af huset i fråga. Denna modell ritade vi af nu och målade den i ett skönt orientalskt landskap, hvilket senare åstadkoms sålunda, att en min studie från Efesus lades till grund för miljön. Detta utmärkta konstverk reproducerade grefven i flere exemplar och sände till de bröder och systrar i tron, hvilka tagit del i kärleksverket i steniga Arabien. Vare det nog sagdt, att det mesta af vårt måleri var af denna art.

Till akvarellmålning behöfves vatten, helst i små koppar. En dag, då det var ondt om koppar, ville jag i ifvern taga en stor kopp, ur hvilken, tycktes det mig, någon helt nyss druckit chokolad. Den stod där inom räckhåll på en etagère. Men det fick jag ej göra på några villkor. Ur den hade den sköna skådespelerskan Tengmark druckit chokolad för trenne år sedan. Den stod där orörd, sådan den var sedan den lämnat hennes, därom måste alla vara ense, sköna purpurläppar.

Senare kom jag i beröring med grefve Adlerberg, i anledning af en fråga, som låg honom ytterligt varmt om hjärtat; jag menar den om den ryska teatern i Helsingfors. I ett högtidligt nyårstal, publiceradt i Finlands allmänna tidning (den 4:de janu-

ari 1881), ett tal, som vidrörde attentatet mot kejsar Alexander i ministerpalatset, dödsfall bland senatens medlemmar, tullfrågor etc., tog han frågan om denna teater till tals.

Han hade genast vid sin ankomst till landet märkt, att den ryska nationaliteten i Finland gick upp i antingen den finska eller svenska. I stället för att vara och blifva den härskande klassen i landet, var och förblef den i realiteten den underkufvade. På detta förhållande ville han, „själf ryss“, göra ett slut eller åtminstone åstadkomma en ändring till ett riktigare sakläge i afseende å vår kultur. Klokarare än Bobrikoff, ville han icke nedtrycka de tvenne inhemska nationaliteterna, utan endast höja den ryska.

I denna fråga, som han en gång i tiden, i full besittning af sina andliga förmögenheter, antagligen noga betänkt, uttalade han numera stereotypa fraser, dem han, som gamla män det pläga, repeterade gång på gång. Den infödda ryska societeten skulle genom bildning, förfining och kunskaper lyftas upp till den höjd, att den själfallet skulle taga ledningen i detta land. Ett klokt program som synes, men hvilket icke hindrade hans ofvannämnda efterträdare och dennes drabanter att kalla grefve Adlerberg „un fainéant, un nigand“ m. m, dyl. Skolan och teatern voro de häfstänger han ville använda för att höja de denationaliserade rysarna i vårt land. Skolan föll senare på min celebra kollega, F. A. Sjöströms lott, jag fick att göra med teatern.

Jag har i praktiska frågor haft mycket att göra

med ryssar, både vid utställningar af olika slag och i byggnadsfrågor, och måste sanningsenligt säga, att jag aldrig sett så opraktiska människor som just ryssarna. Allt som tyckes ligga närmast till hands undvika de omsorgsfullt och gripa till de mest oväntade, de förunderligaste utvägar. Det mest i ögonen fallande felet är en oerhörd kraftförbrukning, i det långt flere personer än saken kräfvat komma till användning, och en orimlig massa papper i form af instruktioner, rapporter, förslag och Gud vet allt hvad, medfölja de enklaste byggnadsuppgifter. Grefve Adlerberg skulle uppföra en rysk teater i vår goda hufvudstad, och på det ryska sätet tillsattes där en kommitté, i hvilken, jag skulle tro det, alla ryska generaler och öfverstar i Helsingfors voro medlemmar. I byggnadsfrågor visste de absolut ingenting, med undantag af ingeniörofficerarne, hvilka visste litet för mycket. Grefve Adlerberg var själf ordförande i kommittén. Medlen hade han utverkat sig af hofförvaltningen. Tegel och granit skulle kommittén få fritt från Bomarsunds fästning. Innan dessa tegel voro lösgjorda från de gamla förhårdnade murarna, inlastade och transporterade till Helsingfors, kostade de i det närmaste 100 mark tusendet, fränsedt att en del skutor stötte på grund eller gjorde haveri, hvilket med ett helt år förse- nade arbetet. Ritningarna hade beställts hos ingeniörstyrelsen på Sveaborg. Huset uppfördes af en öfverste Kaschperoff, och när det omsider stod under tak, utan rappning och utan dekorationer, kostade det en anseelig summa och var i vissa afseenden, (scenarrangemangerna, foyern etc.) alldeles omöjligt.

Grefve Adlerberg var förbittrad på hela den tekniska ledningen, och en vacker dag sänder han sin kanslichef Lerche till mig och låter fråga mig, om jag ville ge ett utlåtande om bygget. Jag gjorde det, och mitt utlåtande var icke förmånligt.

Ingeniörofficerarne tillbakavisade det med indignation, och slutresultatet blef att jag vädjade till Hugo Gropius, den berömda dekorationsmålaren och teaterkännaren i Berlin. Då mannen i alla fall skulle komma att utföra nödiga rekvisita, beslöts att han skulle kallas till Helsingfors. — Kanslichefen Lerche och jag fingo i uppdrag att taga frågan och mannen om hand, och fjorton dagar senare anlände den store matadoren, en af de få verkligt spirituella och lustiga tyskar jag sett, — men så var han också pappa eller onkel till ett par af de bästa årgångarna af Fliegende Blätter, som hans fader grundlagt. — Adlerberg själf, hans ingenjörer, Gropius och undertecknad, i egenskap af „allmän åklagare“, vandrade genom den olyckliga bygggnaden, och samma dag, efter en opulent middag, arrangerades ett stort kommittésammanträde i generalguvernörshuset, vid hvilket Gropius kom fram med sina gravamina.

Adlerberg, som själf förde ordet, hörde med djupaste allvar på det stora oraklet, och när Gropius slutat, vände han sig till denne med frågan: „Und was ist jetzt zu machen?“

„Das Haus von neu an wieder zu bauen“, svarade Gropius kort och kallblodigt.

„Das habe ich von Anfang schon gesagt“, inföll sedermera kommandanten Tschepurnoff.

Ingeniöröversten steg nu upp och stammade på ryska något om att han ej var arkitekt, att han endast på befallning åtagit sig ritningarnas i fråga utförande. Det hela slutade med att han anhöll om att få afgå. Ett par år senare blef han och flere af hans kolleger för underslef vid ryska kronobyggnaderna i landet förvisade till, jag vill minnas, Orenburgska guvernementet. Det var en ytterst obehaglig situation, i hvilken sällskapet befann sig.

För att lätta på stämningen tog jag itu med hufvudfrågan och framhöll, att den ryktbara teaterkännaren herr Gropius såg saken efter stora Berlinerförhållanden. Enligt min åsikt var det icke nödigt att gå så radikalt till väga. Visserligen kunde man ej fördjupa scenen, ej närma logeraderna till hvarandra, men foyern kunde höjas, trapporna byggas om etc. Med tålmod och trettiotusen mark skulle man kunna komma långt. Gropius började äfven att jämka på sina åsikter, och det hela fick ett dragligare slut än någon vågat hoppas.

När vi skildes åt om aftonen kom ryttmästar Schliesin till mig. Han var fästad med varma och djupa, nästan sonliga vänskapsband vid familjen Adlerberg, och sade att le bon vieux rent af sörjde öfver denna teaterskandal. Kunde jag få det hela igenom, utan att grefven behöfde anhålla om ytterligare medel, vore det en verklig lycka. Se nu till att tysken icke klagar i onödan, var hans värd, bjud honom på hvad han vill och gå med räkningen till kanslichefen Lerche.

Jag tog ryttmästaren på orden och förde Gropius ännu samma afton till Societetshuset. På vägen

från sammanträdet berättade den sistnämnde, att han kände en finsk målare, namnet hade han glömt, „aber es war ein dicker toller Kerl“. Han hade talat tyska så att man kunde krevera af skratt. När vi kommo till Societetshuset skrek Gropius till: „Da sitzt er ja. Das alte Ferkel“. Det var Löfgren. Nå, där blef ett hälsande och duande och en glädje, som steg i jämnhöjd med spritångorna, och sedan man en god stund talat om Mahlkasten och kneipar af alla slag i det sköna Düsseldorf, vände sig Löfgren till mig och frågade med den allvarligaste min i världen: „Hör du, hvem fan är den här tokiga karlen“? Jag trodde att han skämtade, men sedan jag nämnt namnet, bedyrade han lifligt att han icke visste hvem mannen var, „men det är en treflig karl, vi ska vara länge tillsamman“.

Med Gropius gjordes nu ett detaljeradt kostnadsförslag, och teaterarbetet anförtroddes åt mig. Ifrån denna tid hade jag många och långa öfverläggningar med grefve Adlerberg. Han ville se alla ritningar. Om logeradernas dekorerung fällde han ständigt samma yttrande: „Es muss nicht wie eine Pastete aussehen“, hvilket orakelspråk af ryttmästar Schliesin förklarades betyda, att det hela borde vara i Louis XVI stil, ornamenten borde vara i högsta möjliga relief, nästan fristående, färgen rosa och celadon.

Efter en glansfull vecka, under hvilken Löfgren presenterat sin nyfunna vän för den stora Z. T. och på sin kauderwelsch gjort det klart för Gropius, hvilken ställning Topelius intog i den nordiska lit-

teraturen, for Gropius¹⁾ i väg med det yttrandet, att han nog förstod, hvad professor Topelius gjorde, „aber was Löfgren thut ist unbegreiflich, der mahlt ja nichts, und schon das Wort nich ist unbegreiflich.“

Teaterarbetet blef omsider färdigt. Gud skall veta att det var ett lappverk från början till slut. En glädje gaf det mig dock, jag fick den af Fr. Berndtsons kända kritik djupt förkrossade Severin Falkman åter i arbete, han utförde plafondfigurerna och fann ett mycket stort nöje i detta obetydliga arbete. När Adlerberg såg genierna däruppe i sina sväfvande poser, frågade han mig, hvem som gjort dem; på mitt svar att det var herr Falkman, sade han: „Jag kunde väl tro det, de likna alla familjen Brummer, och det är hans ideal“.

Af de finska konstnärerna ställde Adlerberg Hj. Munsterhjelm obetingadt i främsta ledet, prisande städse hans „fina och distinkta färg“. Mig veterligen är Adlerberg den enda generalguvernör, som köpt finska konstnärers verk. Vid den stora utställningen 1876 var han riktigt i sitt esse, han representerade värdigt hela vårt land och protegerade konstnärerna, framhöll hvilkas verk borde köpas och höll reda på att de utanordnade medlen i behörig tid kommo herrar konstnärer till del, något som nogsamt behöfdes.

Men icke blott konsten, äfven vetenskapen ville han omhulda. Den courtoisie han lade i

1) Jag besökte Riddarhuset med Gropius; när han såg salen sade han: „Aber um gottesvillen, alle diese Menschen habe ich geadelt.“ Han hade i sin atelier tillverkat alla vapensköldar efter sex olika modeller.

dagen då det gällde att taga emot A. E. Nordenskiöld var påfallande. Han besvarade den celebre mannens visit efter alla ceremonins högsta fordringar. Han höll strängt på att, när festen för Nordenskiöld gafs å Riddarhuset, få veta när Nordenskiöld infann sig, ty han ville „ehuru endast deltagare“ vara på platsen före gästen och hälsa honom välkommen genast efter värdarna. „Han (Nordenskiöld) är en af de *våra*, af *vårt lands* största söner“ hade han sagt med en viss stolthet. Han höll hos oss och ville hålla ett hof „pour adouçir, embellir et subtiliser les moeurs“ i ett undanskjutet och rustiskt land.

* * *

När man går i ett hus, besöker en familj under en följd af år, skall man, äfven om man låter bli att teckna sig till minnes yttranden karaktäriserande andan, tonen i detta hus, i alla fall få en helbild af huset, lifvet inom familjen, en bild som i allmänna drag projicieras på ens medvetande. Denna bild blir mera skönjbar, skarp och sann i förhållande till det mått af urskiljning, kunskaper och hjärta den åskådande besitter. Låt vara att de yttersta konturerna af bilden, likasom i en dålig fotografi, bli oklara ytor, sväfvande mellan det hörda, det sedda och det anade; där finnes dock, för att fortsätta liknelsen, i bildens midtelparti skarpa, rena linjer, som ge absolut säkra fixpunkter, med andra ord sanna objektiva intryck.

Ett sådant totalintryck, bestämdt och odisputabelt för mitt inre jag, var att de män, som stodo bak-

om det hela under hela generalguvernör Adlerbergs tid, voro främst Robert Isidor Örn och baron J. M. Nordenstam. Att Örn därvidlag intog den första platsen, var obestridligt. Därtill bidrog i främsta rummet, utom hans stora betänksamhet och hans juridiska skarpsinne, hans varma, af en torr, stilla humor burna väsende och hans lugn. Han fann lustiga skämtord, fyndiga hänvisningar, just då de behöfdes, och det, som han själf sade, på „fyra och ett halft språk“: svenska, franska, ryska, tyska och plattyska. Ifrig läsare af Reuters noveller, långt förrän de utkommo på vårt språk, reciterade han de komiska plattyska vändningarna på ett oemotståndligt roligt sätt. Därtill kom att de båda förstnämnda åldrande vännerna voro stora gourmeter. Den första sparrisen, de första rådisorna och den första spenaten, som via Warschau kommo dem tillhanda, njöto de nämligen i hvarandras sällskap och värderade dem efter förtjänst. De voro för öfrigt utgångna ur samma land, ras och folk, ja ur en likartad samhällsklass, och släkthistorien blir ungefär densamma för bådas vidkommande. Grefve Adlerbergs känner läsaren från det föregående. Örns stamfader, doktor Johannes Botvaidi, var Gustaf II Adolfs hofpredikant. Hans söner, adlade under ofvannämnda namn, kommo tidigt till Östersjöprovinserna. Ehuru de länge lefde bland folk af olika ras och religion, hade ej i någondera slakten ända till den tid jag talar om ingåtts ett enda icke skandinaviskt-germaniskt äktenskap.

När tidningspolemikerna gingo högt, partistriderna tilltogo och grefve Adlerberg, som i likhet

med sina företrädare hyllade den preussiska ministern Schulenburgs sats „Ruhe ist die erste Bürgerpflicht“, höll på att bli otålig, då var det Robert Örn, som skulle uttala de lugnande orden. Jag, som vid denna tid ofta besökte det älskvärda och fint bildade Örniska hemmet, — där man, ovanligt för en tjänstemannafamilj i vårt land, läste bland annat italiensk skönlitteratur — kunde på nära håll observera vänskapsförhållandet de två männen emellan, och är för min del öfvertygad att intet offentligt ärende af vikt behandlades vid denna period utan Örns hörande samt att få ärenden blefvo afgjorda i strid med hans åsikter. Örns maktställning blef dock knappast bemärkt.

Anspråkslös i hög grad, höll han sig personligen undan. Han nöjde sig med att verka, där han det kunde, och lät skenet falla på den, som älskade det.

En lika anlitaad rådgifvare, men icke lika närstående person, var Nordenstam; en elegant militär, klok, kylig och satirisk, stod denne på en mera formell fot med sin chef än den förra. Han var för öfrigt icke en person att leka med, orädd uppåt som nedåt. Jag upplefde följande lilla, de bägge männen karaktäriserande händelse.

*

Jag gaf en lektion i akvarellmålning. Grefve Adlerberg hade vikt upp sina egiljetter och knäppt upp rocken. Bäst vi höllo på med målningen kom adjutanten: „Ers excellens, baron Nordenstam med deputerade ber om företräde.“

„Låt dem stiga in och bed dem vänta“, blef svaret. Vi skulle just anbringa en koboltblå sommarhimmel, och den färgen är kinkig att få jämn. Vi hade knappast hunnit halfvägs på vår himmel blå, då bägge adjutanterna störtade in och där blef en himla brådska, ty baron Nordenstam väntade ej. Han hade kommit med en ständerdeputation, den ena statsmakten till den andra o. s. v. Vi hjälptes alla åt att i största hast ordna egiljetterna och spänna bältet, själf knäppte hans excellens sin rock, samlade sig och antog sin mest militära och solenna min, rätade upp sig och gick.

*

Adlerberg hade fått rätt att begagna det kejsrliga palatsets stall. Detta var af ålder illa grundadt, så att stora sprickor förekommo i väggarna mot gatan, kusken klagade hos sin herre, och byggnadsstyrelsen fick order att reparera huset. Men året därpå var det lika galet, nya klagomål anfördes och nu blef grefven rasande. Först fick jag uppbära stormen, men då jag absolut intet hade att göra med hela saken kallades palatsintendenten och det var baron Nordenstam; han skulle taga reda på hvems felet var. Det slutade med en ämbetsskrivelse, där det hette, „att remonten utförts på sedvanligt sätt af vederbörande person“.

„Nun, was hat man den Herrn Wederbörande gesagt“, frågade grefven.

„Excellens, när man hos oss gör en dumhet, skyller man alltid på vederbörande, och jag för

min del har märkt, att vederbörande alltid är död.“ Detta var här verkligen fallet, ty arkitekten som utfört arbetet hade nyligen dött; för öfrigt var det hela ej hans fel, ty väggen är ohjälplig, den är i denna dag, trettio år efteråt, ännu i samma skick.

*

Johan Vilhelm Snellman var för Adlerberg icke någon behaglig person. Han hade i den stora vårbrytningens tid kommit in i senaten, där hans små fel skymde hans stora dygder och där hans härsklystna skolmästarinstinkter i hög grad generade flere af hans kolleger, särskildt Antell och friherre von Born. Hans nära förbindelse med oppositionen quand même, äfven under hans senatorstid, gjorde förhållandet till kollegerna ofta olidligt och städse tvunget. Dessutom hade han i forstchefen af Forselles och särskildt i dennes adjoint friherre Wrede häftiga motståndare.

Alla dessa personer såg man emellertid ofta i det Adlerbergska huset, och det så att säga hördes i luften ett brus kring namnet Snellman, som ej bådade godt. För öfrigt sörjde pressen för att det bruset icke tystnade. När Snellman så i fråga om järnvägen Riihimäki—St. Petersburg, dess tekniska och finansiella ledning, partout ville göra sin vilja gällande äfven emot generalguvernörens, bröt det latent kriget öppet ut och Snellman erhöi af grefve Adlerberg en skriftlig uppmaning att lägga in om afsked. Grefven hade önskat, att brevet skulle kontrasigneras af Örn, men det ville Örn

icke vara med om. „Nog hade han redan för länge sedan fallit från sin höjd, om icke en Örn hållit honom i sina starka klor“, hade Wrede sagt åt af Forselles. Yttrandet intresserade mig, och en dag frågade jag Örn om saken. Han svarade: „Ja, den tiden var jag Adlerbergs kanslichef, och jag tyckte det vara bättre att ha oppositionen inom än utom senaten, då måste den åtminstone hållas inom behöriga skrankor, men Snellman är så inkollegial som möjligt“.

Ännu länge efter det Snellman lämnat senaten, hörde man i det grefliga huset mindre vänliga omdömen om honom, icke just af grefven själf, ty han var som redan nämndes en tystlåten person. Han såg, så vidt jag förstår, ned på Snellman från höjden af sina hofcharger och sin ställning i Finland, som han satte högt och skattade högt.

Då och då kunde man höra honom säga: „er ist ein Professor“, som väl betydde att han ansåg honom för en teoretiker, obevandrad i den praktiska statskonsten, bra att ha för att komma fram med de lärda bevisen för det som i verkligheten skedde och måste ske. Grefvinnan däremot, mera impulsiv och hysande ett alldeles speciellt groll till Snellman, sparade icke på sina bedömanden. En gång, då talet föll på denne, sade hon högt åt sin förtrogne och särdeles gode vän, kanslirådet L. Heimbürger, antagligen utan att känna hela innebörden af yttrandet: „Der Karnikel hat selbst angefangen“, ett münchener slanguttryck, som i den höga damens mun tog sig mycket drastiskt ut.

Kanslirådet Heimbürger hörde till hennes ifri-

gaste spelvänner och umgicks flitigt i huset. Född finne, men hemma i all slags tysk vitz och folklore lade han ut för mig hvad det ofvannämnda uttrycket betydde.

En jägare med sin hund passerade förbi en man, som sålde kaniner. Hunden bet ihjäl en af kaninerna, hvarpå kaninförsäljaren väckte process om saken. Därvid hade jägaren tillkallat ett vittne, en münchener-koling, som gick ed på, att han sett kaninen vara den, som angripit hunden, och att hunden endast dödat kaninen till själf försvar. Orsaken till grefvinnans förbittring mot Snellman var naturligtvis en bagatell. Såsom ministerfru hade hon i Stockholm åtnjutit tullfrihet för sina toiletter, viner etc. Nu pretenderade hon här på samma förmåner samt därtill tullfrihet för ljus och en del till den katolska kulten hörande utensilier. Tullen hänvisade henne till finanschefen Snellman, som resolverade afslag på hennes begäran. Därtill skulle han hafva sagt: „Den där katolska frun måste man hålla ögonen på“, hvilket yttrande af skvallret burits fram till henne.

*

Lika ifrig katolik som mannen var ortodox, fick grefvinnan Adlerberg redan 1872 en katolsk skola i gång i Helsingfors. Medlen hade insamlats bland katoliker inom och utom landet, däraf icke mindre än 16,000 reichsmark af bayerska katoliker. Hennes proselytmakeri gick så långt, att hennes gemål måste inskrida. Både det luterska och det ryska

prästerskapet hade kommit med klagomål öfver den propaganda, som skolan bedref. Senator Antell, som efter en operation låg som konvalescent i Stockholm på det hotell, där jag bodde, och med hvilken jag en tid dagligen sammanträffade, berättade att det till sist ålåg honom att göra upp saken mellan de höga makarna, d. v. s. underrätta grefvinnan om huru våra lagar tolkade frågan om hennes institutioner. Det hade, sade han, varit ett ämne värdigt en komedi i den högre franska stilen, när denne ortodoxe ryss och katolska tyska stredo om de luterska svenska och finska barnasjälarna. Värdigt och högstämtdt vädjades till tro, samvete, lagar, frisinthet och tolerans. Freden slöts på basen af status quo ante. Saken var ekonomiskt och juridiskt mycket invecklad, emedan de 16,000 reichsmarkerna voro skänkta villkorligt och hela kyrko- och skolinstitutionen var byggd på hos oss juridiskt ohållbara, ja oförsvarliga grunder. En katolsk skola får ej finnas hos oss annorlunda än som hemskola. ¹⁾

* * *

Om man med våra dagars fria pressförhållanden och rätt till t. o. m. oförskämda demonstrationer för ögonen tänker tillbaka på den Adlerberg-ska tiden, så måste det förvisso sägas, att han var en reaktionär man; tänker man sig sakerna däre-

¹⁾ Den i Bayern samlade gåfvan torde emellertid förut-sätta, att medlen skola återbäras den dag de icke användas för en skola.

mot sådana de voro på 70—80 talet, så blir om-
dömet något förmildradt. Ett faktum är emellertid
att han icke älskade pressen. En komisk passus,
som bekräftade detta, upplefde jag med honom.
Jag hade utsetts att vid 1878 års utställning i Pa-
ris leda arbetena vid den finska afdelningen i egen-
skap af arkitekt. Jag hade vid denna tid skrivit
ett och hvarje i tidningarna, min penna föll publi-
ken i smaken och däraf ville redaktören för Fin-
lands Allmänna Tidning, herr Nassokin, begagna
sig. Han ville närapå tvinga mig att skriva kor-
respondenser till den officiella tidningen. I det af-
seendet hade han anhållit hos generalguvernören
om att mitt arvode i Paris skulle höjas, men gene-
ralguvernören hade tagit mig om hand med fader-
lig omtanke, och full af välvilja hade han sagt, att
han visst icke ville vara med om att locka den
unge mannen att skriva i tidningarna; „det vore ju
att förstöra hela hans karriär“.

Han berättade själf om saken för mig, och när
jag nämnde att jag i detta afseende redan var en
fördärfvad ung man, att jag redan länge skrivit i
tidningar, sade han efter en paus:

„Aber doch nicht in Morgonbladet!“ Då jag här-
till gaf svaret „nej i Dagbladet“, såg han menande
på mig. „Ja det är ju bättre, redaktören är en gent-
leman och har varit gardesofficer“.

Framför mig ligger ett bref af en af hans forna
adjutanter, som vackert vittnar om den respekt han
hyste för Robert Lagerborgs verksamhet som oppo-
sitionsman i pressen. Engång, då det gällde en stor
ekonomisk lagfråga, i och för hvilken det var svårt att

få en fullt duglig kommitté sammansatt, hade grefven skämtande sagt: „skicka den sub secreto till någon som känner Lagerborg, så lägger han ut hela saken i sin tidning, han är en kommitté.“ Han var nog ofta förargad också öfver Lagerborg „Regierungs sucht“, men det var egentligen icke de stora artiklarna som förargade honom, utan mest krönikorna och de små notiserna. Sitt eget namn tålte han icke att se i någon tidning.

Morgonbladet däremot var hans bête noir. Han kunde blifva förargad på Dagbladet för taktlösa notiser om hans resor, hans mässor, kyrkobe-sök och parader, men Morgonbladet! Man behöfde endast nämna det förhatliga namnet för att få honom i misshumör. Min personliga öfvertygelse är, att detta blads ofta hätska artiklar voro orsaken till hans beklagliga beslut att återinföra censuren.

Alltför lojal för att hålla sig till det romerska divide et impera, en princip, som af hans tvenne efterträdare begagnades med machiavellistisk skicklighet, begagnade han sig aldrig af partistriderna. En af hans mest förtrogna skrifer till mig: „Han gaf aldrig gehör åt skvallret och hyste den åsikten, att en statschef aldrig får tillhöra ett visst parti; en noble och mera omutlig karaktär har jag ej träffat på“. Jag kan godt tro denna vackra orlofssedel, men där är att märka, att frestelsen att begagna sig af det finska partiet var ingen, ty partiet var vid denna tid ännu ej konsolideradt, det var mera ett estetiserande språkparti än ett politiskt sådant. Hvarest hans sympatier stodo att söka, därom rådde emellertid intet tvifvel. Han trufdes förträffligt i Sverige.

I detta afseende sade han själf: „blodet är tjockare än vattnet“, han kände sig ett med det svenska elementet, huru starkt han än betonade att han var en ortodox, en ryss. Det finska elementet hos oss hade för honom endast ett kuriositetsintresse i frågan om etnografika och folkelig färgkonst. Han köpte ständigt och jämt karelska silfverbrickor, väfnader och prof på genuin finsk kultur, som han delade ut bland sina vänner vid hofvet och i utlandet. Om det finska partiets dåvarande ledare sade han en gång till mig: „Man säger att de allesamman tala dålig finska, att de icke äro lyckliga stilister, att skriftspråket ännu kommer att undergå stora förändringar, och detta tyckes mig helt naturligt; de äro ju alla svenskar, de som betyda något, en Snellman, en Forsman, eller också tyskar som Krohn.

Jag upplyste honom om att också Krohn måste betraktas som svensk, ty hans farfader hade lefvat större delen af sitt lif med svenskt pass i Petersburg, han var nämligen svensk undersåte, född i Pommern, medan detta var svenskt. Grefven skakade på hufvudet: „sonderbare Verhältnisse bei uns“ och bad mig lämna några detaljerade uppgifter i denna sak.

Grefve Adlerbergs afsked från Finland var rörande. För hvem som helst förklarade han, att det var för honom en sorg att lämna Finland. I landet kände man det som ett förebud, ett varsel om att den nya tid vi gingo till möte var allvarlig. I alla afskedstal var det den tonen, som ljud främst, och den noten, som var understruken. Det fast

otroliga inträffade äfven att folkopinionen i hufvudstaden, som kräde luft och ville uttala sitt tack för det framfarna, med tydlig avis åt dem och det, som skulle komma, fick till stånd en afskedsbankett för generalguvernören och hans gemål. I banketten, som försiggick i Brunnshuset en härlig försommardag, togo människor af alla stånd och villkor del, universitetsmän, pressens representanter, konstnärer och militärer. Länets guvernör baron von Alfthan höll festtalet, hvarefter följde ett entusiastiskt tal af statsrådet W. Lagus. Hvardera talarer var djupt rörd, hedersgästerna ännu mer. Grefve Adlerberg, som knappast kunde behärska sin rörelse, svarade på talet och sade öppenhjärtigt ifrån, „att hans tid i Finland var honom oförgätlig, redan därför, att han med sig själf visste att han här utfört ett lojalt arbete i landsfredens intresse och att han äfven framdeles alltid skulle stå för de principer han här förfäktat.“

Under ett bedöfvande „es lebe Hoch du Landes Graf“, bars det höga herrskapet efter middagen vid tonerna af Björneborgarnas marsch på gullstol kring salen.

August Schauman, som var min bordsgranne, drog sig vid denna ceremoni betänksamt i sitt praktfulla renässansskägg och sade: „Ja hvem skulle ha trott detta om den mannen, när han först kom hit och regerade med våra fosterländska sånger i tid och otid, men i alla fall“, och han gnolade:

„En skål för vår generalguvernör,
 som spiran öfver Finland för,
 Han är en man med must och mærg,
 vår Adlerberg.“

Denna vers ur en på sin tid till ett Bellmanskväde ofta sjungen slagdänga af den originella västfinska skaldebrodern Elis Oskar Stenberg väckte mycken munterhet vid den del af bordet, där vi sutto.

Festen, talen, skålarna och det stormande hjärtliga afskedet togos illa upp på många håll; till och med på högsta ort. Som en karaktäristik på den trolösa statskonst här bedrefs må nämnas, att gendarmchefen inrapporterade generalguvernörens tal till inrikesministern. Samma man, han hette Tobiasen, som dock behandlats som en vän i det grefliga huset, hade en gång förut angifvit honom, ehuru angifvelsen då föll i händerna på den allsmäktige hofministern greve Alexander, Adlerbergs broder.

Framför mig ligger ett bref, skrivet af en person, som stod greve Adlerberg nära i en trofast och lifslång vänskap, en person, som än i dag vördar hans minne. Till denna person skref greven, „att han var djupt gripen öfver den sympati finnarna lade i dagen vid hans afresa, stora folkskaror hade ledsagat honom till stationen i Helsingfors för att säga honom farväl“. Då han vid sin uppvaktning hos kejsar Alexander III omtalade den välvilja finnarna visat honom vid hans affärd och att de följt honom vid afresan, frågade kejsa-

ren: „Ända hit“? Detta inpass misshagade grefven på det högsta, han frågade sig om det var ironi, tankspriddhet eller något ännu värre hos härskaren.

I Petersburg fick han se, huru landet låg. Hela hofvet skälfdde ännu af oro och ångest efter Alexander II:s förfärliga död. De nya männen hade ännu ej kommit, de gamla hade ännu ej fallit, allt var höljdt i dimmor och dunkel. Visst var blott att furstinnan Jurjewskaja (Dolgoruki), morgonatiskt förmäld med Alexander II, var fallen, och hon drog med sig hofministern Alexander Adlerberg. Till sin egen olycka hade hofministern efter en årslång förbittrad kamp om företrädet hos den aflidne kejsaren just kort före dennes död försonat sig med furstinnan, som för det nya hofvet var alldeles omöjlig. Adlerberg behöll väl ännu någon tid sin portfölj, „men jag har endast mappen, handlingarna äro hos Woronzoff Daschkoff“, hade den förre gemytligt sagt åt sin broder. Vid denna tid fick generalguvernören Adlerberg äfven höra, „att den ryska saken intet vunnit på hans regeringstid i Finland“, nu skulle man börja på en annan bog. Med anledning af alla dessa för grefve Adlerberg nedslående fakta skref han till sin ofvannämnda förtrogna dessa märkliga ord: „De tro att de kunna russificera Finland, men det skall aldrig lyckas“. Till sin broder hade han sagt: „Så länge har jag lefvat i det landet, att jag i fråga om russificeringen kan säga, att den är en omöjlighet“.

Helsingfors stadsfullmäktiges ordförande L. Lindelöf fann väl de lyckligaste uttrycken för hvad som rörde sig inom vårt folk vid grefve Adlerbergs

bortresa. Vid en afskedsaudiens uttalade han, „att grefven städse lojalt understödt Finlands rättigheter och intressen och att han vetat att respektera de historiska traditioner, som äro oss kära och utgöra grunden för vårt samhällsskick, samt att detta vore tillräckligt att förklara de lifliga sympatier som i dessa dagar öfverallt gifvit sig tillkänna för hans person“.

Grefve Adlerberg reste, följd af en stor folkskara; hans sista ord till dem som voro honom närmast var ett tårfylldt tack och en försäkran, att hvarje finne var välkommen i hans nya hem i Tegernsee.

*

Vid de vidlyftiga förberedelserna till Alexander III:s besök vid lägret i Villmanstrand 1885 konstaterades, att hofkarosseriet var allt för tungt och stort för gator och backar i Viborg och Villmanstrand. Med anledning däraf beordrades en tjänsteman vid stallstaten att resa till Berlin för att anskaffa några lämpliga lätta åkdon. Kort därpå fick jag befallning att komma till ort och ställe med de resp. städernas planer, å hvilka alla de vägar, som kunde komma att befaras, voro angifna. Jag reste omedelbart och tog in på ett af de bättre hotellen i Berlin. Rumkyparen på hotellet talade svenska, kände mitt namn och hade, påstod han, passat upp mig i Helsingfors mera än en gång; för öfrigt tillade han: „Här ha vi en annan Helsingforsbo på hotellet, Finlands forne generalguvernör grefve Adlerberg.“ Påminnande mig grefvens vänliga

afskedsord, att alla finnar voro välkomna hos honom, fick jag lust att hälsa på min forne elev, jag lämnade in mitt kort och fick genast företräde. Döm om min förvåning: framför mig stod en alldeles främmande person, därtill en som synbarligen var mycket sjuk. Jag gjorde min ursäkt, nämnande hvarför jag sökt honom, i hvad ärende jag var i Berlin och i hvilken ställning jag stått till hans namne.

Den sjuke lifvades synbarligen upp. „Man återkommer således ändock till Finland“, voro hans första ord. Därefter presenterade han sig som en broder till Finlands forna generalguvernör, grefve Alexander Wladimirovitsch. Han bad mig vara välkommen, ville nödvändigt tala vid mig, vi skulle äta frukost tillsammans. „Ni fullgör endast en akt af barmhärtighet, om ni stannar hos mig. På resa till München har jag insjuknat och varit instängd flere dagar.“ Jag mottog hans vänliga inbjudning och behöfde sannerligen icke hålla före att jag förspillt min tid.

Två personer kunna knappast vara mera olika hvarandra än bröderna Adlerberg. Hållning, ansiktsuttryck och sätt att tala, allt var olika hos dem. Grefve Nikolai var tystlåten, en vek och melankolisk romantiker med tårad blick och lättördd hjärta, och grefve Alexander en af de spirituellaste, mest underhållande och frispråkiga personer jag vid denna tid träffat. Det gjorde honom, *i detta nu* en fallen man, så godt som landsflyktig, ensam och sjuk, ett angenämt nöje att tala om den tid, då han var något i världen. Han hade därtill den förledande

förmågan att kunna tala, en förmåga som alltid för sin man längre än han själf vill. Ett af hans yttranden minns jag, ty det var så att säga ingångspråket till hans tal: „Den som vid hofvet vill sofva på sina lagrar, skall ofelbart märka att han väckes af den trognaste bland alla vaksystrar madame Afund.“ Hans ohälsa såg ut att under minnenas intryck och talets ifver ge sig. Hans kinder färgades och de kloka varma ögonen blefvo lifliga. Jag har icke skrivit ned hvad han sade; hvad jag minnes är numera osäkert. Med visshet kan jag blott säga att han — naturligt nog för honom — såg pessimistiskt på tidsföreteelserna i Ryssland, samt att jag på min fråga, hvem den mäktige mannen var, som undanträngt familjen Adlerberg från dess positioner, fick svaret: „Det skall jag säga eder.“ Han steg upp, gick till en étagère full af tidningar och broschyrer, drog fram en tidskrift och lade den framför mig. „Voilà l'homme de l'avenir“ sade han, i det han pekade på bilden af Konstantin Petrowitsch Pobedonostzeff. „Den mannen älskar icke katoliker, än mindre luteraner, och balter såväl som finnar afskyr han.“ Hälften af den korta tid jag var i Berlin ägnade jag den sjuke, och han var tacksam därför. Ofta har jag under de år som gått sedan dess tänkt på den behagliga, kloka och spirituella mannen, med det ljusa svenska lynnet öfver hela sitt väsen och detta medfödda något, som gjorde honom till en grand seigneur i hvarje tum.

Med stöd af hans ord har jag för min personliga del spårat K. P. Pobedonostzeffs finger i Ordins hemmansköp i Finland, i Ordins omotiverade

hofcharger, i Ordins s. k. historiska arbeten, i det ortodoxa episkopatet i Karelen, i generalguvernörens plötsliga afsked, kort sagdt, i allt, som gjorts till vår ofärd.

Två år senare kom jag i personlig beröring med denna Österns Loyola och jag förstod grefve Alexander Adlerbergs¹⁾ obehag för mannen, lika visst som jag delade det; han var en infam människa, herr Thor Lange²⁾ må förlåta mig; jag finner intet annat ord, äfven sedan jag läst herr Langes hvitskimrande artikel om mannen. Men en glädje hade jag dock vis à vis denne den heliga synodens gissel K. P. Pobedonostzeff, det var dock han, som trots allt drog det kortare strået i mitt mellanhafvande med den mäktige mannen — men det är också en annan historia.

*

De bägge bröderna Adlerberg vistades efter sitt fall för det mesta i Tyskland; grefve Alexander dog redan 1888 i München. Societeten i St. Petersburg drog ett andetag af lättnad, då det blef bekant, att han icke lämnat några memoirer efter sig, ty han hade en finskuren raljant penna och han kände de ryska interiörerna i botten. Grefve Nikolai dog juldagen 1892 på sin villa Tegernsee. Hans gemål, som dött tidigare, begrafns å den ka-

1) I furstinnan Jurjewskajas memoirer ingå intressanta detaljer om den fordom allsmäktige hofministern.

2) Thor Lange, dansk konsul och betydande affärsman i Moskva, gift med en nära anförvandt till Pobedonostzeff.

tolska kyrkogården vid Tegernsee. Änklingen hade låtit uppföra ett grafkapell öfver sin maka och utverkat, att äfven han, ehuru grekisk ortodox, fick begravas i detta kapell. De sista åren af sitt lif vistades han, så ofta vädret och hälsan det tillåto, i detta kapell, omgifven af sina bortgångna vänners porträtt, bref och souvenirer. Ytterligare må här nämnas att grefve Adlerberg, likasom hans högt betrodde samtida och närmaste man baron Nordenstam (död 1882), använde sina sista lefnadsår att hos åldrande vänner och i vänners sterbhus leta rätt på hvarje den minsta lapp han skrivit, för att — förstöra den.

Huru varmt han var fästad vid Finland framgick äfven däraf, att han tänkte på en familjegrav i vårt land. I detta afseende fick jag i uppdrag att besöka Viborg och undersöka platsen, där hans farfar och farmor voro begrafna. När jag talte om för honom, att den vid Kärnäkoski 1790 stupade generalen prins Victor Amadeus Anhalt-Bernburg-Schaumburg var begravnen på samma gamla begravningsplats det nu gällde, blef han mycket intresserad och lät mig göra en kopia af det öfver prinsen resta monumentet. Frågan om en familjegrav förföll, som af det ofvanstående framgätt.

Mitt slutomdöme om grefve Adlerberg skulle blifva: Han var icke en betydande personlighet, icke någon djärf ande eller stor statsman. Men det Oxenstjernaska yttrandet: „Min son, om du visste med huru litet föstånd världen kan styras“, behöfver dock icke här tillgripas, då är Eddans och ordspråksbokens, „den där råd lyder han är vis“, tillämpligare.

Ehuru i följd af samhällsställning, böjelse och uppfostran starkt konservativ, var han dock utvecklingsmöjlig. Om jag undantager den nu lefvande varmt och djupt skattade generalguvernören, har ingen annan af dessa maktinnehafvare sedan 1809 fattat konstitutionalismens idé som han. Han höll sin kejserliga herres och väns prerogativer högt, men han förstod dock att omnipotensen i vårt land har sina gränser. Han kunde se på den ryska saken också ur vår synvinkel. Af alla de andra generalguvernörernas utanverk, skansar och fallgropar finnes föga kvar, det mesta sopades bort mellan den 16 juni 1904 och novemberdagarna 1905, men, heter det, de fridsamma skola besitta jorden; från den fredliga, humana, bildade Adlerbergiska tiden står det bästa den ryska anden gjort för sitt bestående kvar: skolan och teatern. Och detta är dock hans personliga insats; när Novoje Wremja — själfva titeln är en osanning — går i bärsärkar mot Adlerbergs minne, vore dock godt att minnas det ofvanstående.

Som människa var han förbindlig och urban. Han var berest och mera beläst än jag i allmänhet funnit personer af hans samhällsställning i Ryssland vara. Han kunde bli otålig, förifra sig, men aldrig har någon sett honom eller hört honom ge sådana uttryck åt sin otålighet, sitt ogillande som en af hans efterträdare plägade använda. Jag påpekar endast det lilla ordet „fräck“, det finnes icke i hela hans korrespondens, medan det lik en stinkfluga oslippligt och smutsigt går igen i Bobrikoffs såväl officiella som sekreta handlingar.

Grefve Adlerberg var lojal, „si je m' attache á quelqu'un c'est pour la vie“ skrifver han i ett af sina bref, och denna så missbrukade fras är hos honom en lefvande sanning. Hans konstsinne var utveckladt, han älskade och förstod sig godt på porträtt, medaljer och arkitektoniska uppgifter, hans smakriktning var sober och enkel, äfven när han ville utveckla prakt. Han besatt en viss litterär vana och smak. Hans bref voro små fulländade epistlar, och en hans korrespondent säger: „Han var en mästare i att svarfva mjuka fraser“. I hans på sina ställen oformliga bok finnas skildringar från färdar i Damaskus, beskrifningar öfver solnedgångar i öknen, morgon- och aftonstämningar i orienten, gjorda med ett sådant lif, en sådan färg och en sådan personlighetens styrka, att jag, som läst dem för trettio år sen, minnes dem än.

I Th. Reins Snellmansbiografi, där Adlerberg behandlas med föga skonsam hand, och där omgifningen, måhända ofrivilligt, göres väl litet gällande gentemot monografins hufvudperson, anföres om grefve Adlerberg något som icke — åtminstone i den mening orden vanligen tagas — synes mig riktigt. Sant är att han beundrade kvinnorna, men alla som verkligen känt honom, sett honom på nära håll, intyga, och de af hans bref, som kommit under mina ögon, vittna enstämmigt, att han var en gammal romantiker; med något af Jean Pauls vekhet och tårmildhet, en drömmare utan aktivitet och djärfhet; den ljuftva melankolin, la tristesse douce, var hans själs lustgård, i motsats till sin tids verksamhetslustiga människor, som sågo fram-

tiden ljus i skinande blått, såg han den dunkel, medan det framfarna tycktes honom skönt, förtonande i rosenkimmer. Där fanns en platonisk idealism i hans hänförelse för kvinnorna, som, det måste medges, kastade ett mildt skimmer af löje öfver den åldrande mannen, men som intet hade att göra med en don Juan, än mindre en Lovelace. Hans fel voro: en viss klerikal trångsynthet, en långt drifven gourmandise och en indolens, som tidtals gick väl långt, samt först och sist en af aristokratiska fördommar inskränkt blick på nationens lif, något som hindrade honom att fatta djupet och storheten i det latent politiska och andliga lif, som rörde sig på botten af vårt folk, en rörelse som han nog anade, men af ofvanstående skäl hindrades att fatta i dess dåvarande skede.

Hans broders ord till mig, „att tider nog skulle komma, då vi i Finland gäfvé mycket för att få honom igen“, har hållit streck, håller det kanske ännu i dag, och dessa ord äro att anse som ett verkligt äreminne.

Grefve Adlerberg öfverlefves af en ogift, nu svårt sjuk son, bosatt i Bayern på Tegernsee. Han äger bref från Armfelt, Palmroth, Stjernvall-Wallén, m. fl. en brefsamling af allra största vikt för vår historia från den tiden hans fader vistades och verkade i vårt land.

SEVERIN GABRIEL FALKMAN.

Den: Severin Gabriel Falkman, född 1858 i Stockholm, är en af de mest betydande af vår tid. Han har varit verksam i många af våra viktigaste ärenden, och har varit en af de mest framstående i vår tid. Han har varit verksam i många af våra viktigaste ärenden, och har varit en af de mest framstående i vår tid. Han har varit verksam i många af våra viktigaste ärenden, och har varit en af de mest framstående i vår tid.

Severin Gabriel Falkman.

Om Severin Falkman har magister Emil Nervander skrivit ett digert arbete, som stöder sig, utom på författarens egna personliga erfarenheter under de senaste åren af Falkmans lif, på bref och anteckningar om honom (af A. Ramsay), ett arbete, som jag genomläst med det största intresse. Att under sådana förhållanden gifva en ny bild af denna älskvärda människa och goda kamrat, är icke tack-samt. Att jag dock vågar göra detta, är beroende där-på, att jag positivt vet, att herr Nervanders vackra bok tyvärr är obetydligt spridd, samt vidare därpå att den med alla sina stora förtjänster synes mig slå öfver målet, den är för omfattande och för panegyrisk. Den, som icke känt Severin Falkman och med herr Ner-vanders bok i handen söker rätt på de sparsamma resterna af hans konstnärskap, skall känna sig be-sviken. Att intrycket blir sådant, är främst pro-grammets för arbetet fel och detta program har utstakats af Severin Falkmans syster, icke af för-fattaren.

Lagmannen Carl Samuel Forssman, gift med min faster och med henne fader till sju barn, hade ett gästfritt och gladt hem i Helsingfors, ett hem där det gjordes i musik och där sång- och målningskonsten idkades. Barndomsvänner till dessa mina kusiner, alla betydligt äldre än jag, voro de tre bröderna Brummer, senare kända under binamnen Sergeant, Bastant och Galant. Då den ena af dessa bröder, hofrådet Brummer, gifte sig med den vackra fröken Hanna Falkman, blef mig namnet Falkman redan i unga år bekant. Jag visste att familjen Falkman ägde ett värdefullt bibliotek, att alla konstnärliga celebriteter, som besökte Helsingfors, voro inbjudna dit, att Severin Falkman, sonen i huset, vistades i Italien, ja jag trodde mig t. o. m. veta, att familjen var bekymrad för hans långvariga vistelse i utlandet. Men många år gingo och jag tappade bort namnet, till dess jag alldeles oväntadt hörde det nämnas i en omgifning och af personer, som ingenting hade att göra med mina kusiner eller familjen Brummer i Helsingfors.

Jag satt i Paris på Café Suède, det var den vanliga absinth-timmen. In kommer doktorn, sedermera donatorn Frithiof Antell, och hans vid denna tid ständiga umgänge, festande broder och muntrationsråd, konstnären A. Joubrac. Antell varierade som känt med sina vänner, sina förtrogna och deltagarna i sina fester. Mr Joubrac, som för tillfället fyllde denna påkostande plats, var en fet, njutningslysten herre med blek ansiktsfärg och vinröda läppar, starkt påminnande om det kända porträttet af Henrik VIII i England. Jag såg honom ofta, en gång t. o. m.

i Helsingfors, och kan säga att han i motsats till ofvannämnda potentat var en af naturen glad människa, full af rabelaisk lustighet och sprudlande gallisk esprit. Han verkade för öfrigt betydligt teater. På tal om nordbor som han träffat nämnde han med verklig emfas Severin Falkman, eller Falkland, som han kallade honom.

På min fråga, hvar han gjort Falkmans bekantskap, svarade han med mycken öppenhjärtighet „på gäldstugan“. De hade suttit inne för några lumpna tusen eller hundra francs, jämte flere andra berömda, talangfulla och kända personer; han nämnde en massa lysande namn, bland andra en grefve Marquet, hvars namn af flere skäl blifvit mig oförgätligt. (Han var jämte mig sekundant i en duell-affär, som tack vare oss inte blef af). Alla hade de varit kvicka, glada personer, som rört sig på tinnarna af pariser-lifvet. Ödet, ogynnsamma konjunkturer hade fört dem till gäldstugan, detta ställe, om hvilket man gjorde sig onödigt sorgliga begrepp, ty enligt m:r Joubracs erfarenhet kunde man ha ledsammare i Paris än att någon tid sitta på gäldstugan. Han berättade med förtjusning om lifvet där. Falkman hade fått dit sitt staffli och sina färger. Fängelsevaktmästarena blefvo hans modeller. Den ena målade han som spansk senor, den andra som en krigare från Gustaf Adolfs tid.¹⁾ Såsom alltid, då Falkman var med, spelades det äfven sällskapsspektakel. Den unge fursten af Solms-Solms, som sedan blef skjuten i Mexiko tillsam-

¹⁾ Båda bilderna finnas ännu i behåll.

mans med kejsar Maximilian, var en af Falkmans förtrognaste vänner och lycklig aktör, grefve Marquet de Vesselot spelade damroller alldeles förträffligt. Till fängelset hörde en stor park och tvenne goda restauranger och lifvet där var billigt, så att Falkman trufdes väl och satt kvar mera än ett halft år. M:r Joubrac var en berömd teater-tecknare, kostymer och historiska pjäser voro hans specialitet. I den riktningen hade han utfört stora saker, därom talade i sin mån de dekorationer af konungens af Cambodja kommendörskors, som prydde hans välskurna promenaddräkt. I Falkman hade han enligt egen uppgift träffat sin öfverman, en riktig öfverdängare, „mais un fou!“

„Comment un fou?“

„Jo, Falkman hade kunnat förtjäna en förmögenhet på teatrarna i Paris. Ser ni, han kände hela Europas kostymer och tecknade i en enda fart i det rätta croquis manéret, snabbt som när en annan skrifver. Jag ville att vi skulle slå oss samman, jag känner alla teatrar i Paris, men nej, han skulle bli porträttmålare i den stora holländska stilen, ni vet! Hvad det sedan blifvit af honom vet jag ej, världen är stor. Jag har tappat bort honom i människovimlet.“

Den af m:r Joubrac borttappade målaren hade doktor Antell året förut återfunnit i Helsingfors, och där fann äfven jag honom halftannat år senare, fann honom i en glänsande omgifning. Det var 1876, detta så guldskimrande år i Finlands kulturhistoria. Alexander II besökte jämte sin gemål och en lysande svit den så förträffligt arrangerade stora finska utställningen sagda år. Sommaren om — ack

hvilken vacker sommar! — gjorde Helsingfors ett intryck af på samma gång friluftsläger och storstad. Jag kom med min unga fru från Paris som konvalescent; hos den polskfödda grefvinnan Junossa Belinski, gift med en aflägsen anförvandt till min hustru, hade jag legat i tyfus och var nu full af oro öfver våra insända konstverk, det sades att de icke hunnit fram till den stora konstutställningen. Jag gick redan innan dörrarna för allmänheten öppnats till konstgalleriet för att öfvertyga mig om den saken. Min oro var obefogad, allt hade kommit fram i tid, allt var väl och ordentligt arrangeradt af vännen Th. Höijer. Uppe på det vackra galleriet vandrade en ståtlig femtio års herre civilklädd och förevisade för en mängd finska och ryska officerare i lysande uniformer den finska konstens främsta verk. Jag antog att ciceronen så väl som sällskapet hörde till den kejserliga sviten, desto hellre som den förstnämnda talade en mjuk och vacker, något skorrande och läspande franska. Vi bemötte hvarandra som utlänningar, tills ryttmästar Schliesin, generalguvernörens adjutant, som anslutit sig till sällskapet, föreställde oss för hvarandra. Den civila herrn var Severin Falkman.

Skrattande gingo vi till restaurangen, spisade frukost och försökte att passa in m:r Joubrac och grefve Marquet i den rätta tidsföljden af „Falklands“ pariserminnen, utan att jag kan säga att vi lyckades häruti.

Vi lyckades i stället passa in oss själfva hos hvarandra, så att jag kan säga att, med undantag af några små bland konstnärer vanliga slitningar,

vårt vänskapsfulla förhållande fortsattes tills döden skiljde oss åt. Ännu samma dag gingo vi upp till mitt hem, där min hustru sammanställt ett litet grönt och rosenrött bo, i hvilket Falkman blef en nästan sagdt daglig gäst. Alla tre voro vi medel-samma personer, hade lätt att tala, och Gud skall veta att där blef taladt om allt mellan himmel och jord, det vill, för vårt vidkommande, säga konst.

När vi först råkades, var Falkman 45 år. Man såg på honom, att han icke sparat på lifvet, och att ej heller lifvet farit så alldeles mildt fram med honom. Han var stor och fyllig och såg utomordentligt bra ut. Ett vackert hår, frisk, mörk färg och ett par strålande ögon voro det mest utmärkande hos honom. Munnen var något slapp och hakan svagt formad. Hans manér voro världsmannens, hans rörelser voro behagliga, om också något effeminerade, likasom hela posturen och ställningen i vissa ögonblick verkade kvinnlig. Han kunde knappast i yngre år ha sett bättre ut, fanns där då mera glans i färgerna, hade ansiktet nu erhållit mera af den charme, som de svinnande åren ge, där låg ett drag af betagande melankoli öfver honom. Grefve Snoilsky, om hvilken han för öfrigt påminte något och som umgicks flitigt med honom under deras Rom-tid, har gjort samma observation om Falkmans yttre personlighet.

* * *

Falkman var född svensk. Son till hofdestillatorn (det lilla ordet „hof“ är här betecknande) Hans Johan Falkman och Sofia Holmberg, dotter till den

berömda dekorationsmålaren Adam Petter Holmberg, föddes Falkman i Stockholm den 25 april 1831. Morfadern A. P. Holmberg, Desprez' „mest snillrika lärjunge“, var en klassiker i sin konstart. De sirliga pompejanska formerna och de piranesiska kopparsticken voro utgångspunkten för hans många betydande verk. När dottersonen 1864 besöker Villa Borghese i Rom, skrifer han: „rummen äro dekorerade i samma stil som morfars dekorationer“. Enligt samstämmig uppgift af svenska konstkännare ha Holmbergs verk under stillöshetens period på 1820-talet blifvit förstörda, så att intet af hans en gång så berömda verk numera finnes kvar. Dottern, i sin ungdom en skicklig tecknare, förde med sig i det Falkmanska hemmet de konstnärliga böjelserna, kärlek till musik, teckning och färg. Äfven fadern Hans Falkman, tidigt införd i de artistiska och teaterkretsarna, blef en ifrig vän af de sköna konsterna, kanske mest af det skummande spirituella och rörliga lif som fördes i dessa kretsar. Så länge han lefde var hans gästfria hem öppet för de musikaliska artister och sceniska konstnärer, som besökte Stockholm och Helsingfors. Gästfriheten, den runda svenska handen, förde honom därhän, att han 1843 måste lämna Sverige. Han begaf sig nu, efter att ha förlorat allt hvad han ägde, till Helsingfors, där han fortsatte sitt gamla yrke och anlade den första spritfabriken i landet, och den gick bra. Småningom började han åter att samla böcker och konst saker. Hans bibliotek innehöll väl och likformigt inbundna — detta var en ytterst viktig sak för honom — exemplar af allt, hvad

som skulle finnas i ett ordentligt svenskt bibliotek och därutöver kopparstick, planschverk och medaljer.

Sonen Severin Falkman hade redan vid tolf års ålder antecknats som elev hos Sveriges främste kopparstickare och anekdotberättare K. D. Forsell. Utom som inom hemmet var konsten hans lifsluft. Ja, man kan säga att hela familjens, de stora, ståtliga människornas uppträdande var dekorativt; morfaderns ande hvilade öfver det nya hemmet i det nya landet.

Hvad den unge Falkman en gång skulle blifva, det låg klart bestämdt i ödets rådslut. Han växte upp i skuggan af sin morfaders stora och i familjen afgudade namn. Det gällde blott för honom att välja: målare, skulptör, arkitekt, dekoratör. Dess värre kunde han sent besluta sig för att välja det ena eller det andra; han blef litet af allt detta. Teoretiskt behandlade han ett kolossalt område, praktiskt sedt, ur handverkssynpunkt likaså, ty han var skicklig förgyllare, modellör, snidare, tecknare etc., men som utöfvande konstnär hade han ett mycket begränsadt område för sin andes verksamhet. Då han året efter det föräldrarna öfverflyttade till Finland kom till Helsingfors, gällde det för honom att taga studentexamen, och efter flere vedervärdigheter skedde detta 1850. Det var konsten, som drog vedervärdigheterna öfver honom. Han glömde böckerna för teaterregissörens mångfrestande verksamhet. Och hvilken teaterregissör! Han skref själf sina pjäser, målade dekorationer, arrangerade kostymer, spelade manliga som kvinnliga hufvudroller, och ägde synbarligen redan då, hvad som på

äldre dagar var hans starkaste och vackraste sida, förmågan att sammanhålla folk. Allt detta arbete vid sidan af skolstudierna gjorde att dessa senare gingo på sin hals. Han, jämte de förnämsta artisterna i truppen Anders Ramsay och Wilhelm Borgström, måste tagas ur sina skolor och sändas till landsorten för att med guvernörer och uppfostrare beredas till studentexamen. För Falkmans vidkommande skedde detta „icke utan besvär“, som han själf sade.

Hans närmaste hade förvisso icke behof af någon mystisk slagruta för att finna rätt på den dolda underströmmen i hans själsböjelser. De lågo i öppen dag och gingo oaktadt alla hinder fram mot sitt mål, den dekorativa konsten. I stället för att resolut gripa i sakens kärna, tillät man honom slappt att inhämta konstens principer hos Godenhjelm, studera arkitektur för Lohrmann, modellera för Sjöstrand, spela teater med Åhman, allt under det man strängt förehöll honom att blifva kontorist, sifferkarl och, som krona på verket, hofdestillatör. „Sju år slattrade jag bort i detta elände, sju af de dyrbaraste ungdomsåren, innan jag beslöt att ge mig helt hän åt konsten“, sade han, och därtill kommer att han då ännu ej var på det klara med, om han skulle blifva målare eller bildhuggare.

Han reste till Paris, blef elev af den gamle, förnämte hofmannen-konstnären, direktören för kejsarens galleri Felix Ziem. — Denne, som var en af sin tids främsta målare, var Ary Scheffers förtrog-naste vän, och stod till följd af allt detta lika väl i

det orleanistiska som kejsrerliga lägret. Alla de förnämna bekantskaper, som Falkman genast från början gjorde i Paris, äro att tillskrifva Ziem's rekommendation.¹⁾

Genom honom kom han äfven att studera i Versailles. I Tuilerierna hade Ziem en egen atelier, dit han mera än en gång förde sin elegante elev, äfvensom till de häsatelierer han disponerade öfver. Mellan lärare och elev blef dock inom kort något slags ruptur, om hvilken Falkman aldrig ville uttala sig.

Plötsligt lämnade han Ziem, blef elev hos Couture och gjorde nu sina studier i sällskap med v. Becker, Nordenberg, Vinge, Malmström och en tid i Wladimir Swertschkoffs atelier. Ett halfår bodde han med den svenske arkitekten Nyström, F. W. Scholanders svåger. Nyström, för hvilken jag arbetade vid tiden för Oskar II:s kröning, sade om honom: „Den kunde slå ihjäl sin dag på ett elegant sätt. Han sysslade alltid med något, men ingenting blef gjort.“ Denna definition slår hufvudet på spiken i fråga om Falkmans arbetssätt. Detta gjorde äfven att, fränsedt den omständigheten att vådelden förhärjade hans verk mera än någon annan hans samtida konstnärers (än brunno de upp i Metsäkylä eller i St. Petersburg än i Åbo) de synliga resultatet af hans arbete och studier äro så förvånansvärdt få. Men därom senare. Hans

1) Statsrådet Florentin Granholm har nämnt, att Falkman själf talade om, att han träffat flere af dessa bekanta på gäldstugan.

pariservistelse tog ett abrupt slut. För min del tror jag att mr Joubrac i den saken kunnat lämna många upplysningar. Han reste till Rom, ur rent konstnärlig synpunkt en olycka för honom, ty medan den nya konsten förberedde sig till den högsta andliga kraftutveckling som det 19:de seklet upplevat (realismen och nationalitetsidéen) låg han i Rom och dåsade på minnen af fornstora dar, målade urbinistiskt, florentinskt och venetianskt, och fann aldrig sin samtids i högre mening, icke ens sin egen stil.

I Rom skref han en del förtjusande bref, publicerade af E. Nervander i „Ett konstnärslif“. Bland brefven finns en oförgänglig, solmåttad beskrifning öfver trädgården och ingången till hans atelier. Han blef för öfrigt väl starkt påverkad af den klerikalt konservativa andan i staden. Han var, som af brefven framgår, icke någon synnerlig vän af den italienska frihetsrörelsen, orsaken därtill torde delvis ha varit den att han, som förälskat sig i en monumentalt massiv romarinna, ofrivilligt såg med hennes ögon på de politiska företeelserna i den eviga staden. Hvad hon hette i familjenamn och till hvilken samhällsklass hon hörde är mig icke bekant. Han kallade henne Stella; af det lilla han då och då berättade om henne framgick, att hon var en genommusikalisk, klok och praktiskt anlagd, men starkt klerikalt sinnad kvinna. Han hade mer än en gång försökt att bryta de ömma banden för att återvända mot Norden. Att han så länge blef romare, var hennes fel. Stellas porträtt, af hvilket han skänkte mig ett exemplar,

visar en ståtlig, något robust kvinna i en dräkt, påminnande om den albaniska folkdräkten.

När han så, efter i det närmaste sex års bortavaro, 1870 återkom till fäderneslandet, hade lifvet gått förbi honom, han var absolut oförstådd t. o. m. af kritiken. Hans mångåriga vän Anders Ramsay, som sett mycket i modernt måleri och hade öga för tidens konst, varnade honom för att utställa sina saker separat och i massa. Men Falkman hade verkligen en egenskap som var finsk, han kunde vara envis. Och följden blef ett nederlag för Falkman, lika förkrossande, som det Ekman led 1866 i Stockholm. Jag har läst den för Falkman mördande kritiken, den var af doktor F. Berndtson, och allt som med anledning däraf tryckts, jag har talat om densamma med Berndtson själf, med Z. Topelius och med Falkman och håller för att kritiken, riktig i sina grunddrag, olämplig i sin form, var särskildt då den riktades mot en person, så vek, så bortskämd och omhuldad af släkt och vänner, rent af hård. Äfven med mindre kraftord visste Falkman hvad klockan var slagen. Men å andra sidan, hade där funnits något af allt det, hvars förekomst Berndtson förnekade, så hade det nog kommit fram. Geniet, den stora begåfningen, den lysande talangen förnekar sig aldrig. Den dag kommer en gång, då den smutskastad, okvädad, skakar belackarena från sig och står där strålande klar.

I nära tjugo år lefde Falkman efter detta stora nederlag, men segerns dag kom ej. Hvarför? Emedan det som Berndtson sade högt från sin tagna och vunna domarestol, detsamma hade Falkman

nog sagt sig själf redan för länge sedan. Redan på femtiotalet skrifver han från Berlin: „Det enda som jag tror skulle kunna riktigt fullt väcka den *ljumma glöden* (hos mig) vore skulpturen, men . . .“ Berndtson var en objektiv man, det stadgade anseende han åtnjöt berodde på vetenskapen om hans oväld, den var större än hans sakkunskap; han hade öfverhufvudtaget sett föga af konst. Topelius uttryckliga ord voro, „att någon personlig afvoghet å Berndtsons sida alls icke kan förutsättas“. Att hans dom var hård, har ofvan nämnts, att den var orättvis, därutinnan att Berndtson alls icke tog notis om Falkmans förtjusande små saker, efter gammalitalienska manuskript etc., må här med tanke på A. Ramsays och E. Nervanders yttranden i denna sak erkännas. Därtill kommer att Falkman var raffinerad i kompositionen, hvilket bland annat framgick ur raden af hans tablåer.

Ännu en förödmjukelse återstod för den åldrande konstnären att smälta. Han ville måla ett celebert porträtt af en celeber person och vände sig i detta afseende till fröken Helene Fontenilliat, grefvinnan Adlerbergs dotterdotter. Det gjordes i toilettväg stora tillrustningar för denna målning. Den unga, lifliga fransyskan med sitt guldröda hår, sin fina, något kalla, genomskinliga teint var minst af alla lämpad att målas af Falkmans pensel. Gunnar Berndtsons hade härvid varit den rätta. En dag kom grefvinnan Adlerberg upp i ateliern, såg det halffärdiga porträttet och härvid stannade den målningen.

Från dessa tvenne nederlag gick Falkman ut

som en förändrad människa, säga alla som känt honom vid denna tid.

Han ville icke måla mera, sade han till mig, när jag gång på gång uppmanade honom att ägna sig icke åt porträttet, ty därtill hade han icke färg, icke säkerhet nog i teckning, icke heller tillbörlig förmåga af själsanalys, utan åt dekorativ konst. Omsider förmådde jag honom till att måla plafonden i ryska teaterns hus. Jag höll bestämdt på Falkman, ehuru ryttmästar Schliesin afrådde mig, „ty“, sade han, „grefven d. ä. grefvinnan blir aldrig nöjd.“ Också eskisserna till utsmyckning af Viborgs stads-hus sal utförde han på min uppmaning. Han kom till Viborg, besåg salen och staden under min ledning och blef förtjust i den gamla handelsstadens många historiska minnen. Detta besök och Victor Löfgrens ifriga uppmaningar, som tycktes ha gått i samma anda som mina, gåfvo upphofvet till hans tafla „Karl Knutssons uttåg ur Viborgs slott“.

I hans atelier, som jag flitigt besökte, träffade jag att börja med ofta grefve Carl Mannerheim, herr Anders Ramsay, baron Artur Klinckowström och bröderna Karl och Onni Wetterhoff. När jag några år senare besökte denna atelier, träffade jag där herr och fru Victor Löfgren, Fanny Churberg, J. R. Aspelin, E. Nervander, Kaarlo Bergbom, O. Wilho m. fl. det finska partiets koryfeer. Man behöfde icke göra sig den frågan: hvad hade händt? Svaret gaf sig själf. Jo, Falkman hade 1877 gjort en resa upp till norra Finland, på vägen hade han gjort bekantskap med min skol- och studentkamrat Victor Löfgren, som nu till min stora bedröfvelse

heter något, som jag hvarken kan eller vill minnas. Lätt mottaglig för intryck, en improvisatör-natur, som Falkman var, blef han vunnin för den nya tron, fenomenin, och hade inom några år men där-om senare.

*
*
*

Sommaren 1880 sändes jag på en inspektionsresa längs finska gränsen mot kejsardömet, för att inspektera tull- och lotsbyggnaderna å denna linje. Samtidigt erhöj jag ett förordnande att afgifva utlåtande öfver Imatra eländiga hotell. Jag började den oförgätliga resan med en seglats till Hogland, Tytärsaari och Björkö, däifrån jag, dels ridande, dels åkande följde Systerbäck's gränslinje åt, tvärt öfver Karelska näset till Ladoga. En resa, för mig lika intressant, som den jag gjort ett par år tidigare tvärs igenom Peloponesen. Från Ladoga for jag med svidande hjärta upp till Imatra. Jag visste i hvilket estetiskt och hygieniskt lägervall platsen låg. Jag hade sett denna grandiosa plats, då furuskogen stod hög och majestätisk kring det brusande fallet, då C. L. Engels i sträng dorisk stil uppförda paviljong prydde den enkla naturparken som omgaf forsen. Då kommo poetiska själar, vänner af vårt land, af sitt land, till denna — jag vågar, oakadt det döfvande dånet säga, — tysta plats för att i stillhet ägna några timmar åt betraktande af denna härliga naturföreteelse. Nu stod där en i tysk stil uppförd, ordentligt ful och stor träkåk. Petersburgska cocotter och deras slarfviga, öfvermodiga cicis-

beer skräpade kring stränderna. Brännvin, öl och champagne flöt i strömmar, det hela luktade alkohol, ryssläder och snusk. Ingenstädes i vårt land känner man en så kväljande lukt af last och lättja som här. Lyxen, detta konstens så förtjusande oäkta barn, är här en otäck falsk rännstensunge. Jag, som med nöje, ja mera än så kan åse det öfverhetade mondäna lifvet vid Rivieran och i Trouville, hatar det här. Där äro de strålande ädelstenarna icke Gophir diamond, guldets är rent, fraset af siden är äkta. Där slår lifvet ut som en sällsynt orchidé, ger sin döfvande doft, sin strålande färg för en dag, och dör. Här är lyxen falsk och smutsig, sann är endast råheten och det öfver allt framgrinande eländet.

Sedan jag i detalj gått genom det illa uppförda huset, sett frånsidan af denna inrättning i hela dess vidrighet, for jag ursinnig öfver alltsamman i det eländigaste humör, förbannande allt turisteri — det gör jag än i dag — ty vi kunna undvara turisternas tribut, ett par hundra tusen mark. Men hvad skola vi göra, när allt som varit vackert i vårt land, kommit att se ut som Terijoki, — som Wammelsuu, som Imatra i detta nu; ett olidligt hem för prejeri, otukt och fylleri. Så kom jag, sjuk till själen, till Siitola gästgifveri; där fann jag till min utesägliga glädje Falkman. Han hade vistats där i en veckas tid, hans följeslagare och tolk hade sjuknat, eller måste resa åt annat håll. Falkman hade redan packat sin kappsäck och skulle samma dag återvända till Helsingfors. Jag bad honom följa mig till mitt paradiset från unga år, de ostfinska ödemarkerna; där skulle han få se annat än dessa af tiggare, tu-

risten och prejande bönder fördärvade trakter. Han följde med mig, vi foro upp till det vackra Tolvajärvi. Här lämnade jag Falkman i vännen Ignoi Wornanens vård, medan jag själf for till Leppäniemi tullstation, „där landsvägen tar slut“, för att inspektera det lilla tullhuset.

Detta beboddes nu af en gästfri finsk tulltjänsteman Hall, i rakt nedstigande led afkomlig af en högättad engelsk lord, gift med en älskvärd finska, hvars moder (hon bodde nu hos sin svärson) var en bror dotter till den från den franska revolutionens tid ryktbara generalen Charles François Dumouriez. Allt detta såg och hörde jag i nådens år 1880, i en af vårt lands ödsligaste bygder.¹⁾ Så snart min förrättning var slut, återvände jag till Falkman, som utan att kunna tala ett ord med sitt värdsfolk, själf tjusad förtjusat hela sin omgifning, och i en timmes tid blef jag tolken för båda parternas ömma och kärleksfulla känslor gentemot hvarandra.

Falkman hade närts med sötmjolk, „piimeä“, bohvete kakor (rieska), halstradt vildt, underliga soppor, tjocka som välling, hade varit på utterjakt, köpt tvenne säckar gammaldags kostymer, målat och tecknat af folk och få, stugor och uthus, och delat ut silverslantar åt barnen, så att ryktet om den stora väl-

¹⁾ När jag vid en kollation för Minna Canth talade om dessa människoöden, utbrast konstnären Gunnar Berndtson: „Nå du har då också förmånen att upplefva underliga händelser.“ Förnärad af detta tvifvel på min uppgift, skaffade jag mig utredning i saken; en del af dessa handlingar ligga i detta nu framför mig, Berndtson och Minna Canth erhöillo afskrifter af akterna i fråga.

göraren i Tolvajärvi inom några dagar gick som en löpeld genom ödemarken, ja ännu året därpå hörde jag talas om „Helsingin herttainen herra.“

Från Wornanens gästfria hem krånglade vi oss fram genom obygd och ödemarker ned till Impilaks, sedan åt sydost till Salmis, till Mantschinsaari. Vi hade gärna velat vara med om den stora Eliasfesten, där folket „utanför Walamos första klassens heliga kloster“, under rent hedniska ceremonier „på berget vid den heliga Elias' kapell hvarje år offrade en ox“, sig till glädje och boskapen till skydd.¹⁾ Falkman hade tänkt sig detta offer som ämne till en stor tafla. Dessvärre kommo vi emellertid för sent till orten.

„Människorna, enkannerligen kvinnorna i Sor-davalakiet, Ilomandschuriet och Suistamonien äro icke sköna“, hade den glada tullinspektören Rosenbom sagt åt mig en gång i tiden. Sanningen af hans sats var, hvad kvinnorna beträffar, ovedersäglig. Det förvånade och intresserade Falkman och mig därför i hög grad att i den unga kvinna, som rodde oss öfver sundet till Mantschinsaari, finna en verklig skönhet med exakta, fasta former, med gulbrun hy och ett par hjärtevinlande, mörka ögon. Det gjorde oss ondt att den vackra människan var så bedröfvad, hon aftorkade allt emellanåt de framkvällande tårarna. På tillfrågan om orsaken till hennes sorg svarade hon, att hennes man dött för mera än en vecka sedan, men ännu var obegravven. Till en hederlig begrafning i denna nejd (norrut

1) Ur Andrejffs förträffliga bok „Ladoga sjö“.

från Salmis) hörde, utom liket, en furustam så anse-
 senlig, att den klufven och urholkad kunde bilda
 en likkista, en präst och grundlig traktering för de
 inbjudna, samt ett par nya stöflar åt liket; därför-
 utan gick det ej.¹⁾ Nu hade hon med mycken
 möda fått ihop allt det andra utom stöflarna — och
 däraf sorgen. Dessa stöflar kostade då, för trettio
 år sedan, en rubel paret. Den godhjärtade och
 vänliga Falkman tog impulsivt fram sin ständigt
 öppna portmonnä och gaf kvinnan den dubbla sum-
 man.

Hon störtade ögonblickligen ned i botten på
 den rankiga båten, så att jag trodde att vi skulle
 göra haveri, kysste Falkmans stöflar, byxfällar och
 hans paletå. Falkman blef rörd, hans ögon fukta-
 des till följd af kvinnans öfversvallande tacksägelse
 och välsignelser. „Hon ser för öfrigt så söt ut, att
 hon gärna med samma kunde ha kysst mig på
 munnen“, sade han leende. Jag var icke sen att
 framföra hans anmärkning, och den glada änkan
 öfverföll honom, så snart vi stigit i land, med en
 storm af kyssar, oberörd af den folkhop, som sam-
 lats på stranden för att åse vår landstigning. Men
 ännu var änkans glädjebägare ej fylld; den skulle
 rinna öfver i dag. Medan kvinnan sysslade med
 båten, observerade vi båda hennes vackra rörelser

1) För dem, som hålla på hypotesen om en fornskandina-
 visk kolonisation i trakterna af norra Ladoga, må framhållas, att
 när Victor Rydberg i sitt stora arbete Germanisk mytologi ta-
 lar om Helridten han framhåller samma ceremonier, likets be-
 klädande med stöflar eller skodon, som vida utbredd bland de
 nordiska folkstammarna af skandinaviskt ursprung.

och ställningar. Under kysstormen hade hennes fula hufvudbonad kommit i olag och när hon nu skulle ordna den, svälde ett mörkt buckligt hår fram och gaf hennes fina, något om zigenare påminnande drag ett ytterligare, tillskott af behag. „Stå stilla ett ögonblick“ säger Falkman, „jag skall teckna af dig“. Hon lydde genast. Medan Falkman ritade af henne, frågade en af åskådarena mig, hvad saken gällde, hon förstod intet af allt hvad hennes ögon sågo. När jag nu sade att vi funno änkan så vacker, att vi ville få en „bild“ af henne, fingo vi till svar ett indigneradt „ful är hon, ful och svart som en loppa, och inga barn hade hon heller, ehuru hon varit gift i två år“. För öfrigt fingo vi veta, att hon kommit från inlandet för att hjälpa till vid fisket och tjäna in penningar till begrafningen. Upplysningsvis talades det om att vackra flickor, blåögda med råggult hår, breda om axlar och ron, fanns det godt om uppe i byn, dem skulle vi se på — — — icke den där, inte!

Samma afton rodde änkan oss åter öfver sundet. Hon var strålande glad och tacksam. Vi lämnade henne i bättre samhällsställning, ty hon kunde nu ge sin man en hederlig begrafning, i lysande ekonomiska villkor, ty hon fick ännu ett par rubel af oss, och därtill sitt eget porträtt med passande dedikation, i hvilken vi kallade henne „Salmis ros“.

Efter allt detta såg hon så skinande ut, att hvad som i Kalevala säges om Ilmarinens brud var fullt tillämpligt på henne:

„Villig till att taga pengar,
 Flink att gifva hvita handen,
 Snabb att taga brudgumsgåfvor.“

Läsaren finner måhända denna utläggning för lång, men den är nödvändig, ty „Salmis ros“ blef för oss hvad den sköna Helena blef för folket i Mykene och Troja.

Vi fortsatte emellertid omedelbart vår resa. Vid midnattstid befunno vi oss på landsvägen i en trång, karelsk schäs, i fullt gräl. Med tanke på „Salmis ros“ började Falkman att göra jämförelser mellan den svenska och den finska kvinnan, han fann den senare, som han uttryckte sig, „charmant“. Redan länge hade Falkmans fennomani förargat mig. Jag fann det opassande att han, en svenskfödd man, så lätt släppte taget på sin stolta nationalitet. Förledd af allt hvad vi sett och upplefvat, tog han nu på vägen ytterligare upp en olämplig och orättvis jämförelse mellan den finska och den svenska mytologin och fann, Gud vet hvilken, öfversinnlig skönhet i Kalevala.

Jag, som kände Eddasångerna, från den första till den sista bättre än lilla katekesen, som höll på att Eddans konstfulla versbildning, dess manliga lifs- och moralprinciper och dess gudar, vida öfverglänste dessa Kalevalahjältar ¹⁾, som därtill drunkna i versens

¹⁾ Jag gör ett undantag för Kalevala sångens final, den är storlagen och vacker, min tro är för öfrigt att Lönnrot själf skrifvit den. Dess syn på en förgången tid, på hvad som komma skall, tyder på en historiskt bildad person, icke på en folkpoet.

och alliterationens enformighet och i sin egen tråkighet, blef rasande. För mig är Eddan sammanfattningen af fädrens visdom. Dess märgfulla verser kunna endast jämföras med Davids och Salomos diktning och Jesu Syrachs ordspråksbok. Det ena ordet gaf det andra, till slut blefvo vi fula i mun, då plötsligt, vid en häftig rörelse af den massiva Falkman, schäskalmen brast och vi nödgades stiga ur samt till fots krafla oss fram så godt vi kunde.

Vi vandrade under stjärnhimmeln i det nattliga ödemarkslandskapet på hvar sin sida om landsvägen, medan skjutsbonden bekymrad åkte fot för fot emellan oss. Vi skällde värre på Väinämöinen och Odin, okvädade hvarandra och jag förbannade min vän Victor Löfgren, som förfört Falkman, fördärfvat hans svenska sinne och gjort honom till „krypto-fennoman“, som det den tiden hette. Det var just det ordet, som retat honom.

Det räckte en timme, kanske två; till slut sade jag: „Låt oss försonas och sluta upp med det här religionskriget, jag lämnar din fennomani i fred, om du lofvar att låta Eddan och framför allt min ungdom bli oantastade“. Han hade kallat mig gulnäbb, valp och gröngöling. Mot morgonen slöto vi en evig fred. Falkman var uttröttad och hade blåsor på fötterna, det gjorde mig ondt om honom.

Jag medger att uppträdet var löjligt, grälet oförnuftigt, men det fanns dock en kärna i allt detta, och den kärnan var bitter för Falkman. Han hade märkvärdigt lätt, som det vulgärt heter, „släppt“ Sverige och svenskarna, hade sedan i årtal isoletrat sig i Rom; vänlös, landlös, ensam hade han kom-

mit hem. Det tog åter år, innan han bildat sig en umgängeskrets. Berndtsons kritik, den ringa uppmuntran han fick af det svenska partiet, isolerade honom ytterligare. Så kom han oförmodadt i Victor Löfgrens sällskap, kom genom honom i de finska kretsarna, blef bemärkt af partiets ledare Yrjö Koskinen¹⁾, fick stipendium, fick användning för sin lysande förmåga af tablåimprovisationer, fick med andra ord ett verksamhetsfält och erkännande, allt detta sammanlagdt, plus hans veka och för intryck mottagliga sinne hade gjort denne ståtliga svensk, skolad i det svenska Finland, okunnig i det finska språket, till finskt sinnad.

* * *

Alla teckningar han medförde från vår resa bearbetade han under åren 1882—86 (under dessa år vistades jag icke i Helsingfors) och utgaf en del af dem i sitt kända arbete „I östra Finland“. Jag erhöll ett exemplar af arbetet med en vänlig dedikation. Såvidt det är mig bekant emottogs arbetet utan någon värme af den inhemska pressen. Då jag vid ett besök i Helsingfors framhöll för Falkman, att han borde fortsätta med arbetet, delgaf han mig följande: En lördag, då han senare än vanligt kom till Konstnärsgillet's sammanträde, hörde han redan i förstugan en ifrig diskussion, den gällde hans arbete „I östra Finland“. När han trädde in tystnade talet absolut. Senare

¹⁾ Nervander säger uttryckligen, att dåvarande ecklesiastikchefen (Y. K.) hyste intresse för Falkman och dennes arbeten.

fick han veta, att han varit utsatt för en mördande kritik, som han väl kunnat tåla, om icke någon af gilletts mest framstående medlemmar sagt att tryckningsbidraget (5,000 Fmk) var omåttligt. Kränkt af detta yttrande, hade han packat in sina skizzer; också det arbetet blef ofullbordadt.

* * *

Det hade lyckats mig att intressera Konstflitsföreningen, i hvars direktion jag var en åtminstone varmt intresserad medlem, att efter många om och men, ty saken var kostsam, besluta sig för en utställning, som sedan blef „den första finska konstindustriutställningen i Helsingfors 1881“. Då jag redan vid denna tid kunde antaga, att jag skulle sändas till Moskva i och för förarbetet till den stora utställningen där, som sedan till följd af mordet på kejsar Alexander II uppsköts ett helt år, tog jag itu med förberedelserna till den af mig föreslagna utställningen med hela min kraft. När jag nu tänker på denna episod, så medger jag, att det hade gått af med litet mindre ånga. I det första skedet af frågan hade jag en utomordentlig hjälp af den mångkunniga, sedermera som författare och politiker kända Konni Zilliacus, samt äfven af statsarkeologen J. R. Aspelin. I och för företaget reste jag till Åbo flerfaldiga gånger, gick igenom domkyrkans samlingar af messkrudar, silfverkärl och andra fornminnen, fick i Åbo löfte om hjälp — ett löfte som hölls i rikligt mått — af den älskvärdaste bland människor

jag känt, greve Carl Armfelt. Från Åbo for jag till Tavastehus, Borgå och Viborg; öfverallt emottogs förslaget med välvilja. Återkommen relaterade jag hvad jag sett och erfarit för Falkman, och han, som var svår att sätta i gång, tog sig nu saken an på ett sådant sätt att jag kan säga, att utan honom hade utställningen aldrig blifvit, hvad den blef.

Sedan alla svårigheter för åstadkommande af denna utställning voro i det närmaste öfvervunna, kom dåvarande telegrafchefen statsrådet S. hem till mig. I ett långt och cirkladt tal framlade han för mig, att den första idén till en konstflitsförening och särskildt till dess museum var hans. Han hade bildat den första stommen genom de gåfvor från utställningen i Wien (1873) han hemfört — och detta allt var sant, så vidt jag känner — nu ville han att jag skulle afstå platsen som kommissarie vid utställningen åt honom. Därtill gaf jag ett absolut nej till svar, anseende mig vida lämpligare för posten än han.

Han blef nu enträgen och framförde i förtroende skäl, som, då de sagts i förtroende, må offras åt glömskan. Då han under samtalets gång nämnde, att han trodde sig kunna utverka ett regeringsunderstöd åt företaget, svarade jag: kan du det, så blif ordförande i vår bestyrelse, ty den posten ha vi glömt att besätta. Jag nämnde för Falkman och Zilliacus om det samtal jag haft; den senare gaf ett lustigt och mustigt svar, och statsrådet blef en mycket oskadlig ordförande, han hade därtill ännu den malören att komma uniformerad och ordensdrydd för sent till det officiella besök greve

Adlerberg gjorde på vår utställning. Orsaken att jag tagit ofvanstående till tals, är att slutepisoden i denna komedi på ett vackert sätt karaktäriserar Falkman. Statsrådet höll med anledning af utställningens öppnande en splendid middag i sitt hem. Vid middagen höll han tal för regeringen, för statsarkeologen J. R. Aspelin, för professor C. G. Estlander, för tidningsreferenter och press. Följde så en rad skålar för bland andra greve M., baron K., herr R., mfl. icke närvarande personer, som intet annat haft att göra med utställningen än att föremål som en gång i tiden tillhört dem nu prydde utställningen. Falkman, som flere gånger demonstrativt skålat med mig och min hustru, reste sig nu och sade: „Jag har tömf flere skålar vid denna middag, men gäller det hela konstindustriutställningen, och det tyckes mig så, så är den första skålen bortglömd, den för företagets upphofsman. Jag dricker en skål för“, och han nämnde mitt namn. Fröken Fanny Churberg steg upp från sin plats (det brukades icke då) och kom till mig och min hustru, och sade högt: „Jag förenar mig med Severin Falkman.“ Nu blef där en uppståndelse, desto hellre som flere damer voro inbjudna. Hade statsrådet hållit sig lugn och fyndig, som han ofta var, och fortsatt Falkmans tal, hade allt gått i det närmaste obemärkt förbi, men han blef ond och sade ord, som gjorde att först Falkman och sedan fröken Churberg reste sig och gingo från hela middagen. Situationen blef outhärdlig, festen var totalt förstörd och avslutades så fort som möjligt, gästerna stego upp och flertalet af de yngre

gick till studenthuset, där någon slags patriotisk soiré var arrangerad.

Man kan tänka sig, huru Falkman med sin starka känsla för ett värdigt och vackert uppträdande skulle känna sig till mods öfver den situation, i hvilken han nyss spelat en af hufvudrollerna. Då han emellertid höll på att han handlat rätt, var där ingenting att göra i sak. Den afslutades därmed att statsrådet hos mig skriftligen försäkrade, att han icke afsiktligt förgått sig emot mig, hvarefter Falkman, som erhöll brevet, bad om ursäkt och ställde till en försoningsfest i sin atelier, där sinnesstämningen dock, oaktadt chianti och värdens älsk-värdhet, var betydligt tryckt.

En vecka senare fick jag förklaring hvarför statsrådet var så mån om att bli kommissarie, hvarför han vid middagen ville ställa utställningen i en belysning, som kunde blifva för honom för-månlig. Jag kallades till den af mig högt vördade vice ordföranden i senaten, baron J. M. Nordenstam.

Precis, klar och höflig, gjorde han sina frågor och sedan han fått besked sade han: „Nå, min herre skall bli arkitekt vid utställningen i Moskwa.“

„Ja, ifall min vän ingenjör Robert Runeberg blir dess kommissarie?“

„Ja, det blir han ehuru telegrafchefen och statsrådet Mellgren (i Moskva), framhållande Eder obekantskap med det ryska språket lagt sig ut den ena för den andra. Telegrafchefen framhåller dessutom sina stora förtjänster om den nu pågående konstindustriutställningen, men“, tillade baron Nordenstam, som kände frånsidan af alla Helsingfors förhållanden, „jag tän-

ker att ni och herr Falkman om den saken ha en annan åsikt.“

I mars var frågan om utställningen i Moskwa afgjord, jag afgick från befattningen som kommissarie vid den första finska konstindustriutställningen och till min efterträdare utsågs magister E. Nervander. Det var vid denna tid vänskapsbandet knöts mellan Falkman och Nervander, öfver hvilken vänskap den här ofvannämnda boken „Ett konstnärslif“ är att anse som ett monument. Jag måste här erkänna att, ehuru jag stod i de bästa personliga förhållanden till E. Nervander, alltsedan jag skref korrespondenser till hans tidning Åbo Posten, ja tidigare, jag det oaktadt icke ville att han skulle blifva kommissarie; om orsaken därtill senare, då jag talar om Robert Lagerborg. Allt nog, Falkman kom till mig, bad mig afstå från mitt motstånd mot Nervander och jag gjorde det. Innan jag afgick fullständigt, skref jag den del af katalogen, som omfattar keramiken, och tecknade utställningsdiplomet.

* * *

Människan' Falkman var större än konstnären — huru ofta finner man icke motsatsen. Som människa var han god och varmhjärtad, sympatisk äfven i sina fel — han var frikostig, godhjärtad och ömsint, stundom mera än han bort vara såsom i förhållandet till denna Stella. Som konstnär var han egentligen endast improvisatör men visserligen

den största improvisatör jag känt. Han kände som improvisatören varmt med andra, hans konst var en andra hands konst, som lefvat sitt lif en gång förut hos de gamla italienarena i deras miniatyrers bildvärld. Någon egen insats i vår konst har han icke gjort, men som människan-konstnären, som improvisatören var han med sina nobla manér, sitt vänliga uppträdande, sin skönhetsmättade fantasi, sin sofrande stilkunskap en sällsynt företeelse hos oss i naturtalangernas land, och en sammanhållande kraft inom vår splittrade konstvärld, en kulturbärare för hela vårt dåtida samhälle. När han arrangerade Konstnärsgillet och andra stort tänkta fester med glänsande och dekorativa tablåer, ryckte han alla med sig i en stämning, en värld, flyktig, det är sant, men fängslande, lysande och vacker. Därtill kom att han var en improvisatör äfven på ordets område. Han höll icke tal, han skref icke vidare än då han var snart sagdt tvungen därtill, men satt han i goda vänners lag i sin ståliga atelier med ett glas Chianti och parmesanost, då kunde stämningen komma öfver honom och han berättade små och stora episoder ur ett brokigt ungdomslif med en saft och en konstfärdighet, som hade alla den borna improvisatörens bästa sidor förenade; själfva talets art rättade sig efter hans åhörares ålder, kön och samhällsställning.

Han talade mycket och talade gärna på ett stundom drastigt, lustigt, stundom vekt och varmt, nästan smekande sätt. Hans fantasilif var starkt utveckladt, i tidigare år hade han en mycket klar, om ock icke snabb uppfattningsförmåga. Med alla

dessa goda feers farliga gåfvor hade han, som sagdt, skaffat sig många vänner. Fiender hade han blott en, sig själf.

Tablåer — de voro hans lif. Sköna kvinnor, unga män, sammet, siden, blixtrande juveler, lysande rustningar, vackra belysningar och i musiken något mellan Spohr och Rossini, tyskt svärmeri och italiensk verve, när han fick detta allt tillsammans, då kände han att han lefde, andades med fulla drag, kände att han dock var konstnär. Här i tablåernas flyktiga apoteosglans fick hans konstnärsöga mättnad och fröjd. „Det är den skönaste dagen i mitt lif“ sade han, när han i den stora, nyss färdigblifna Wredeska passagen arrangerade det stora festtåget, „Ett bröllop i 13:de seklet“.

En rolig passus ur denna jättetablå (1888), i hvilken närmare hundra personer togo del, må här anföras. När festen var slut och räkenskaperna vid ett gillesmöte framlades för ekonomen, arkitekt Theodor Decker, visade det sig att behållningen var + 28 mark.

Decker frågade då på sitt höfliga, förbindliga sätt: „Då festen arrangerats för att skaffa nödig förstärkning åt gilletts kassa, kan då detta resultat anses lyckligt?“ Det blef ett allmänt skratt och någon föreslog att för summan skulle beställas en gemensam bål. Förslaget emottogs med acklamation. Bäst bålen tömdes under glädje och gamman, infann sig gilletts vaktmästare med ännu en räkning på precis 28 mark. Nu brast där ut ett hejdlöst skratt.

„Nå det var gentilt, så skall det vara“, säger Falkman, „vi ha sett skönhet i dess högsta fägring, vi schackra icke med den. Låtom oss betala glädjen ur våra egna kassor“. Och tjuuguåttan mark samlades genast ihop.

I vårt konstnärslif spelade Falkman en mycket mera betydande roll än man vanligen plär antaga. Nervander säger i sin bok (sidan 207) att han var det förenande, lifvande och verkande elementet. Detta är icke alldeles korrekt. Han var icke verkande, icke heller i egentlig mening lifvande, men han var i högsta grad det förenande. Han var den länk, som sammanhöll det oroliga konstnärliga elementet. Hans humana och bildade väsen gjorde vid de icke ovanliga kontroverserna bland herrar konstnärer samma tjänst som oljan på vågorna.

Jag hade mera än en gång kunnat lyda hans råd, särskildt 1889, då jag för den ampra kritik Edelfelts personlighet blef utsatt för i frågan om val af konstkommissarie vid världsutställningen i Paris afgick ur gillet bestyrelse. Han höll dessutom personer utom gillet i ständig kontakt med konstnärerna och gillet, jag nämner A. och B. O. Schauman, familjen Sinebrychoff m. fl. Hans arbete för Konstnärsgillet, för Konstlitsföreningen, för alla möjliga artistiska företag i vårt land var högst betydande. I detta arbete sparade han aldrig sin möda. Outtröttligt gick han, intresserad, förbindlig och höflig från hus till hus, talade för sina klienter, arrangerade sina tablåer och förde hela publiken med. Till tiotusental gå de summor han på detta sätt sammanbragte. Det bör nämnas att Z. Topelius var

gillet's ordförande, medan Severin Falkman var vice-ordförande. Z. Topelius ålder tillät honom endast att med långa mellantider bevista gillet's möten.

Att Falkman själf som utöfvande konstnär stannade på halfva vägen, därtill voro orsakerna, så vidt jag kunde blicka in i honom, tvenne. Först och främst voro hans intryck — oakadt hans värdiga, eleganta och något loja väsen — ytterst lifliga, de växlade som himlens moln, han kunde faktiskt aldrig behärska dem; vidare saknade han energi i vilja och karaktär. Nya bilder, nya intryck kommo brusande öfver honom och fördrefvo de gamla, som blefvo färglösa och slappa. Han ägde icke kraft nog att gallra och bevara en del, nära dem med sitt hjärteblod, arbeta på dem, gno på dem och sedan gifva dem fullt mogna och färdiga ifrån sig. Oakadt han således ständigt var sysselsatt, arbetade han slapt och vid slutet af ett arbete vanligen intresselöst. Ett exempel! Sällan har Falkman börjat en tafla med så mycket ifver som hans „Karl Knutsson“. Han lade upp den med entusiasm, studerade för denna tafla sigiller, handskrifter och kostymer i bibliotek och arkiv, fick därunder nya impulser och idéer, Karl Knutsson blef i årtal ofullbordad. Till slut hatade han denna tafla med det intensiva hat en konstnär stundom får till sina halffärdiga verk. „Jag skäms för dig och Victor Löfgren för den taflan, så att jag ej kan tåla den“, sade han en gång. Och dock, hvad allt hade han icke gjort för denna tafla! Han lät bland annat sy en dyrbar kostym. Kostymen sattes på en mannequin på taket till en flygel af den Brummerska gården. Han kunde från

sin atelier observera färgen i sol som skugga. Resultatet af alla dessa ansträngningar blef icke stort. Han hade rest till Sverige för studium af beslag, remtyg, vapen, allt för att låtsas tro det han arbetade på detta verk, som, han visste det nog själf, för länge sedan hade dött inom honom.

När jag en gång såg det halffärdiga verket, citerade jag Carlyles maningsord, dem jag så ofta mig själf till tröst uttalat: „Skapa! skapa! Om det också bara vore den torftigaste, mest oändligt lilla bråkdel af en produkt, så framslunga den dock i Guds namn! Det är det högsta du bär inom dig, fram med det då!“

„Skapa och framslunga, nej, de orden finnas ej för mig, jag kan blott bearbeta och peta“. Jag blef mållös själf, då jag hörde honom tala.

Blifven finsktsinnad kastade han sig öfver Kalevala och finska motiv. Dessa stodo emellertid i den bjärtaste motsats till allt hvad han hittills sett och drömt om, utom att han icke förstod finska. Dessa bilders nyhet, deras rikedom och mångfald voro för honom för starka, de krossade honom. De tecknade sig ännu mera flyktiga och ytliga i hans själs camera än hans tidigare ungdomsintryck. Det mesta han gjort blef därför hastiga, elegant utförda skizzer — och af dem finnas hundratal. — Dessa skizzer flöto med stor, alltför stor lätthet från hans penna. — En öfverflödande inbillningskraft, aldrig tillbörligt tuktad af viljan, ett från unga år inlärdt olämpligt sätt att arbeta, se där hvad som främst låg honom emot.

Därtill kom hans mindre goda färgsinne; han

var mera plastiskt än koloristiskt anlagd, något som icke bortarbetades i Coutures' atelier. I hans kopior ser man bäst bristande sans för färgen; Tripolo som Veronese, alla fingo ungefär samma färg på hans palett.

* * *

Falkman dog den 9 juli 1889 efter en svår sjukdom, kräfta i matstrupen. Medan han låg sjuk besöktes han af de få vänner, som vid denna tid af året voro i Helsingfors. För alla hade han ett vänligt tack för de år som varit. Också vi, min hustru och jag, besökte honom några gånger. Då min hustru engång i hans atelier halfhögt sagt åt mig några berömmande ord om hans taflor, särskildt om en stor tafla, romersk moder med sina barn, blef Falkman, som oväntadt hört yttrandet, både glad och rörd däröfver, och på sitt älskvärda, gentila sätt skänkte han verket åt henne. „Ser ni, jag vill att den taflan skall hänga i konstförståndiga människors hus, ty med den taflan for Berndtson illa“. Nu, döende, frågade han mig om jag tyckte om taflan ännu sedan den i årtal hängt på min vägg.

„Den har lefvat sig in i vårt hus“, blef mitt svar, „jag kan icke tänka mig en lägenhet utan plats för den stora taflan“. Han tryckte min hand och något, som han ville ha sagt om de sköna ungdomsdagarna i Italien, dog bort mellan hans läppar.

Vi voro icke många som i det sommartomma Helsingfors följde Severin Falkmans stoft till den Brum-

merska familjegraffen. Jag hade tänkt ut några tankar jag gärna velat ha uttalade på Falkmans graf. Då Victor Löfgren emellertid, på ett vackrare sätt än jag kunnat göra det, tolkade allt det som jag velat ha sagdt, blefvo mina ord öfverflödiga. Detta tog Fanny Churberg illa upp och lät mig veta det i följande form. Hon, som var fästad vid Falkman med nära nog svärmisk tillgifvenhet, kom ännu samma höst till min villa med konceptet till en uppmaning om insamlande af medel till en vård, ett monument på Falkmans graf.

„Ni kan godtgöra eder underlåtenhet, att icke ha sagt några ord på Falkmans graf, med att redigera detta upprop.“

Det tog mig en lång tid att, där vi sutto i min vackra trädgård under den väldiga gran, som mina barn döpt till „Skyhög“, göra det klart för henne att Konstnärsgillet nu, efter Falkmans död, var något helt annat än förut. Vi kunde få med oss hela det gamla gardet med den trofasta Hjalmar Munsterhjelm i spetsen, men icke heller fler. Följden skulle antagligen blifva en ytterligare spänning mellan det finska och det svenska elementet samt mellan de yngre och äldre. Ehuru jag själf ville vara med, trodde jag icke att saken skulle lyckas, „men tala med de andra“. Hvad Fanny Churberg vidare gjorde i frågan känner jag ej.

Men en vård blef det mig förunnadt att resa, en vård till befästandet af hans minne, och det var skalden grefve Carl Snoilskys minnesteckning öfver „ungdomsvännen och Roma-kamraten“ Falkman i gillet's publikation „Brokiga blad“. Under hösten 1900

vistades min hustru och jag i Stockholm, vi hade tagit in på det lilla hotellet Germania. Där fingo vi fullkomligt oväntadt ett besök af grefve Snoilsky. Jag hade känt honom från tiden för den första stora tragedin i hans lif, den som Ibsen formade till ett af sina vackraste sorgespel Rosmersholm, men sedan den tiden hade mer än tjugu år förgått utan att vi råkats; nu var han för oss obekant som människa. Med några vackra ord om Finland och C. G. Estlander ursäktade han sitt besök och den inbjudning till middag han nu framförde. Att vi med glädje emottogo denna inbjudning, var ju gifvet.

Middagssällskapet bestod, utom af värdfolket och oss, af Oscar Levertin och Axel Lundegård. I matsalen hängde ett porträtt i rödkrita, som jag redan på håll kunde se vara tecknad af Severin Falkman. Så var äfven fallet. Porträttet, utfördt i Rom, återger bilden af „Sven Tröst“ från den tiden han slog sin ljudande tamburin och skänkte i af sitt unga vin.

Det ena ordet gaf det andra. Snoilsky blef varm, talte om sina Roma-år och sitt umgänge med Falkman.

„Skrif ned“, sade jag till vår värd, „allt hvad ni nu sagt i kväll, och låt mig införa detta i gilletts publikation „Brokiga blad“, det blir ett vackert minne öfver Falkman.“

Men Snoilsky var ovillig. När vi på eftermiddagen kommo för oss själfva, framförde jag ännu en gång min anhållan, och stödde den därmed, att Falkman varit en svensk man, som i främmande land blifvit en prydnad för det svenska namnet; mig ve-

terligen hade intet svenskt blad ens nämnt om hans bortgång, det vore därför icke mera än rättvisa för hans minne, om en runa ristad öfver honom af en berömd svensk blefve bevarad för eftervärlden. Nu gaf Snoilsky med sig. Jag beklagar endast att hans bidrag blef ett blekt återsken af allt hvad han så vackert och humoristiskt talat om, ty han lämnade bort allt sådant, som gaf skugga åt bilden, men icke ens en Snoilsky kan måla endast ljus i ljust. I ett bref af den 6 maj 1901 skrifver han till mig: „Jag beklagar att den kommer att blifva föga innehållsrik och blottad på alla karaktäristiska episoder, endast en ringa gärd . . . till minnet af en afhållen vän, med hvilken jag kamperade tillsamman på en tid och på en ort, där lifvet var poesi i sig själf — ack, sköna ungdomsdagar i Roma.“

Det var precis samma tanke, nästan samma ord, den döende Falkman uttalat till mig.

Fanny Churberg.

Allt sedan unga år har det varit en lidelse för mig att se och studera människors uppträdande i deras yttre åthäfvor, höra deras tal om de ting som ofvanefter äro, att af det hörda, sedda, erfarna konstruera upp det, som utgör själen i dem, driffjädern, mekaniken till deras handlingar. Allt emellanåt har jag öfverraskat mig själf med att fantisera, huru människor, som jag känt för länge sedan, som gått till det stora obekanta, skulle ställa sig i den eller den stora frågan för dagen. Denna mani, tröttande och enerverande i hög grad, tyckes mig själf vara ett surrogat för bristande förmåga och tid till fritt, stort, konstnärligt skapande. Vare härmed huru som helst, den är emellertid närmaste orsaken till att jag i våra likasom i utländska tidningar, tidsskrifter och kalendrar publicerat otaliga biografier, nekrologer, karaktäristiker öfver människor som jag

känt, eller rättare sagdt män som jag känt, icke kvinnor, ty kvinnorna äro för mig outgrundliga. De tyckas mig alla goda, älskvärda. Äfven de, som jag sett i det djupaste förfall, ha bevarat glimtar af dessa tvenne sjäsegenskaper, men på några lysande undantag när förefalla de mig dock alla förundransvärdt enformiga i sin brist på individualitet och vågsamhet. Kvinnan är lifvets stora regulator, utan den sprang världen i stycken för männens försöklusta, utopier och drömmier, omsatta i handling. De äro den stora återhållande kraften, lifvets oersonliga, men outhärliga första kammare. De germaniska folkens största, deras finaste insats i statsförfattningarnas historia är just denna den första kammarens återhållande kraft i folkens lif — den är ett värn uppåt mot själfvisk despotism, nedåt mot rå folkmakt, och det är hos de germaniska folken, som kvinnans likaberättigande med mannen sen urminnes tider varit en gifven sak, ehuru judaismen i vår tids religion och den romerska rätten i vår lag skymt undan denna sak.

Det är själfallet att man, när man studerar människorna, främst fäster sig vid de aktivt ingripande männen, medan kvinnornas insats i lifvet, lika viktig som någonsin männens, stannar i skymundan. Där har dock bland människor som jag känt funnits kvinnor, hvilkas lif icke försjunkit i det händselösa enahanda, icke förflutit hän i hemmets stilla värld, kvinnor hvilkas manliga kynne, dristiga läggning och utpräglade individualitet förde dem in i det sjudande, brusande lifvet, upp på det första planet; andra åter, hvilkas känsla och fantasilif varit

så starka, att de sprängt konvensansens, ja moralens mest tilldragna band, skuffat dem ut i lifvet och gjort dem till offer för sin egen inbillnings spel- och äfventyrlusta.

En kvinna af det förra slaget var Fanny Churberg; energisk och kamplysten gick hon sin egen bana och gjorde sig som kvinnosakskvinna och publicist bemärkt hos sin samtid.

* * *

Konstnärinnan Fanny Maria Churberg var den tredje i ledet af den släkt, som stammade från en bonde i Gamlakarleby. Bondens son blef kyrkoherde och antog namnet Churberg, dennes son var lasarettsläkaren i Vasa Mattias Churberg, som i äktenskap med Maria Perander hade sju barn, bland hvilka Fanny Churberg var den äldsta. Af syskonskaran bör här nämnas Waldemar Churberg, känd genom sin i tiden högt värderade „Romaani kirjasto“ samt de egendomliga öden, som gjort honom till en „suverän man, intet lands undersåte, fri i hela världen, utom i Finland“, såsom en hans nyligen aflidna anförvandt karakteriserade honom. Jag kände de två syskonen. I ondt som godt fanns hos hvardera ännu i tredje led mycket af bonden, särskildt hos Fanny Churberg. Då det kunde hända att någon toge en slik öppen hjärtig karakteristik af afliden person illa upp, så vill jag med detsamma nämna, att Fanny Churberg själf en tid hade den manin — hon hade för öfrigt många manier —

att förklara för hvem som helst: „Jag trifs så bra med bönder.¹⁾“

Ja, hon trifes så bra bland bönder, att hon engång, då det stora Almqvistska skaldenamnet åter dök upp ur förgätenheten, uttalade sin varma beundran för den geniala mannens excentriska påhitt att åter sänka sig in i den primitiva bondekulturen. Fast till sin personlighet, försökte hon äfven utföra sin föresats.

En sommarafton fann jag henne i Taipalsaari eller Ruokolaks, där hon då var betänkt på att slå sig ned för ett helt år. Hon lefde där bland „rama bönder“, hon fann dem „intressanta och begåfvade“, men likasom Almqvist höll hon icke länge ut med detta retrograda lif i kulturen. Hon vände åter, jag skulle tro åtminstone delvis botad, ty . . . men därom i ett annat sammanhang.

*

Fanny Churbergs mor dog, då dottern var tolf år, och den unga flickan, ännu ett barn, fick tidigt lof att taga hand om angelägenheter, som höra mognare år till. Hon fick därigenom i ungdomen ett drag af brådmogen människa, i sina mogna år en viss kärfhhet och hårdhet, som stötte dem som icke närmare kände hennes i botten efter vänlighet, vänskap och ömhet längtande själ. Efter moderns död togs hemmet om hand af en kvinnlig

¹⁾ Se Finsk kvinnokalender sid. 41.

släkting, Emma Cannelin, en af dessa hjälpsamma, själfuppoftande personer, som fordom, då kvinnorna icke nödvändigtvis skulle och måste bli fackmänniskor, funnos inom de flesta familjer i vårt land. Emma Cannelin, vid hvars graf rektor Alfred Kihlman talade oförgätliga ord, burna af tacksamhet och vördnad, var en varmt troende själ af den Malmbergska pietistriktningen, och hon inplantade i Fanny Churberg för lifvet vördnad för de religiösa sanningarna, om hon också aldrig blef hvad man kallar en troende, eller, som det hette, en kristendomssyster.

Fadern var en rättrådig man och en mera än vanligt skicklig och duglig läkare, men en riktig läkaretyrann af den typ man för en människoålder sedan fann snart sagdt öfverallt i vårt land. Han var obehärskad, uppbrusande och häftig. Han hatade med österbottningens intensitet dem, som han en gång omfattade med denna känsla; dit hörde bland andra den vid denna tid vidt omtalade flykten doktor Bollinger.

Det sades om doktor Churberg, att han var ett original. Huru långt kan originaliteten sträcka sig, innan den får ett annat namn, har jag frågat mig själf, när Fanny Churberg om denne fader berättat de besynnerligaste drag, och därvid bland annat konstaterade det faktum, som jag hört af en ännu levande person, att han engång till julen skänkte sin hustru, med hvilken han för öfrigt lefde i ett lyckligt äktenskap, en likkista med svepning. Doktor Churberg dog 1865. Dottern, som var varmt fästad vid honom, vårdade honom under hans sjuk-

dom med sådan intensitet att hennes egen hälsa däraf tog skada.

Efter faderns död flyttade Fanny Churberg jämte bröderna Waldemar och Torsten till Helsingfors, där hemmet åter till att börja med togs om hand af den ofvannämnda Emma Cannelin. En icke obetydlig fäderneärfd förmögenhet tillät Fanny Churberg att bilda hemmet efter eget sinne. Det skulle göra ett österbottniskt intryck, minnen från hembygden och fädernehemmet skulle här vårdas med ömhet och vördnad.

Fanny Churberg gick ut i världen med ett fruktansvärdt arf, en ärftlig belastning af den allvarliga natur, som framgår bland annat däraf, att fyra af sju syskon dogo som barn, att den ena brodern Torsten 1882 dog i unga år i tuberkulos och den andre genomgick de öden vi alla känna, och hvilka, som redan sagts, gjort honom till en hemlös människa.

Tidigt lärde jag mig känna Fanny Churberg. Hon gick en tid i skola i Borgå och sändes under jul- och påskferierna till Viborg, där hon i en tants, den framstående och fint bildade föreståndarinnan för svenska fruntimmersskolan i Viborg, Emma Peranders hus hade ett godt hem. Nära llerade med hvarandra och därtill grannar, träffades medlemmarna af vår och den Peranderska familjen ofta, en tid dagligdags. Fanny Churberg var ett par år äldre än jag och därtill stark och vig som en katt. Vid denna tid talade hon, på österbottniskt sätt med sammanbitna tänder, en sträf och hård svenska och en olidligt ful finska, bemängd

med obegripliga provincialismer. Då hon en gång i finskan använde för kreatur, boskap samma ord, som i östra Finland betyder mygg, föranledde detta ett värre skratt och skoj, som Fanny Churberg tog illa upp; hon blef vild och det blef ett nappatag af, hvarvid jag fick hvad jag behöfde.

I skolan i Borgå och under Emma Cannelins och fru Peranders förståndiga ledning lugnade hon sig så småningom och blef ungefär som andra civiliserade finska flickor. Dock icke helt och hållet, ty där satt alltid en stor portion kvar af outrotlig österbottnisk yfverborenhet; hon trodde fullt och fast på att där uppe någonstädes mellan Kristinestad och Uleåborg slog hjärtat dubbla slag, rann blodet rödare och varmare än annorstädes i Finland — och därifrån var hon hemma.

*

Det var nästan själfklart, skrifvet i stjärnorna, att Fanny Churberg skulle blifva fennomman. Österbottning, radikal och framför allt oppositionslysten, väckte under hela hennes lif svårigheten, motståndet hennes verksamhetslust till den grad, att, som en hennes biograf säger, „hade konstnärnsbanan varit mindre svår, hade hon helt säkert vändt sin håg åt något annat, där hon fått spänna och pröfva hela sin kraft“. När hennes fennomani stod i sin första fulla blomning, var hon icke god att tagas med. Med en ifver och entusiasm, som icke var estetiskt behaglig och ofta stötande till formen, gaf hon sig hejdlöst åt försvaret af och propagan-

dan för sina ideer. När herr Kivilinna (född Borg) nyligen höll sitt råa tal i anledning af språkfrågan vid det nya systemets första landtdag och skröt med att ha gifvit piskslag åt den svenskatalande klassen, var det som om jag hört ett eko från den tid, då syskonen Churberg voro som brännhetast för den finska frågan. Det som dock ursäktade Fanny Churberg var, att hon icke stannade vid ordets propaganda, hon sparade icke sig själf, icke sina materiella tillgångar, hon gaf för den finska saken allt som hon kunde ge, sina krafter, sin intelligens och sin förmögenhet. Hon understödde finska tidningar, skolor, teatern, operan, till den finska normalskolan i Helsingfors gaf hon vid dess bildande (hon vistades då i utlandet) 1,200 mark. Hade hon i dessa år kunnat göra sig till martyr för denna finska sak, hade hon utan tvifvel gjort det. Hon kunde för fennomanin göra allt utom en sak, lära sig finska. Hon talade det språket aldrig som en inföding, det lät kallt, tvunget och fattigt i hennes mun.

Fanny Churberg var bland den stora allmänheten mest känd, utom för sin fennomani, som konstnärinna. Tidigt hade hennes artistiska intresse väckts till lif. Efter att ha tecknat och målat för fröken Alexandra Frosterus och för den tidigt hädangångna, rikt begåfvade Emma Gyldén, samt under året 1866 för Berndt Lindholm, begaf hon sig till Düsseldorf. Därifrån skref hon till en vår gemensamma bekant ett indigneradt bref, i hvilket hon öste ord af sjudande vrede öfver tyskarna, som icke tillåta kvinnorna att inträda vid konstakademin.

Då Fanny Churberg vid denna tid gärna högg åt allt svenskt och, som en sannskyldig fennomän ägnar och anstår, utan afseende å utvecklingens gång sökte sina kulturella förbindelser direkte och, med undvikande af „krokvägar“, förbi Sverige mot kontinenten, gaf detta mig anledning att skriva ett bref till henne med uppmaning att söka sig till konstakademien i Sverige, ty där hade de liberala och upplysta svenskarna året förut öppnat sin akademi i Stockholm, icke blott för svenska kvinnor, utan äfven för finska, ja till och med „fennomanska“, hvilket bref naturligtvis gaf upphof till några „arga repliker“ oss emellan i den anda som hörde tiden till, och i den form, som våra tjugo år helt naturligt förde med sig:

*

Fanny Churbergs lyckligaste år voro de i Düsseldorf. Ännu kort före sin död talade hon med förtjusning om denna lyckotid. Att så var förhållandet kan jag nog förstå, hon var här fjärran från partistrider och hat. Fennomänin, som likt en isklump omgaf hennes hjärta, den neurasteniska oron, det beständiga „en garde“, som hon ansåg lämpligt och nödvändigt att anlägga i samlifvet med sina landsmän, så snart de tillhörde det svenska partiet, till hvilket hon emellertid själf starkt drogs till följd af sina kulturintressen, smalt bort, försvann här i det glada och sorglösa artistlifvet. I Düsseldorf gjorde hon bekantskap med den godhjärtade och barnafromma Bengt Nordenberg, den berömda svenska allmogemålaren („han är född i Kampinkylä“,

skrifver hon skämtsamt om Kompinkulla i Blekinge). I hans hem, som bars upp af en ljus, glad svensk lifsuppfattning och en okonstlad blid demokratisk syn på tingen, fann hennes oroliga och stridslystna ande en tid af ro; hon fann där „läkedom för själen“. I det Nordenbergska hemmet gingo den tidens skandinaviska målare, Axel Nordgren, landskapsmålaren August Jernberg och dennes son Olof, att icke alls tala om de två norrmännen Tideman och Gude, som representerade det bästa i den nordiska, likasom i Düsseldorfskolans dåtida konstriktning.

I denna fria konstnårsrepublik spelte konstnärerna första fiolen, här dugde det ej för Fanny Churberg eller hvem det månne vara att komma med politiskt trassel; till och med norrmännen höllo fred vid denna tid. Man diskuterade om färg och teckning, samlades i föreningen „Mahlkasten“ med borgerliga, anspråkslösa och gemytliga tyskar, vid denna tid ofördärfvade af nationalchauvinism, „spelade schack, damm, piano, valdthorn, komedi, biljard, kägla, till och med kort, man spelade med lust och lif, med lifvet själf, men att tala ett ord i politik, det var förbjudet“.

Fanny Churberg trifes som redan nämnts utomordentligt väl i denna krets. Bland de många konstnärer, som här gäfvo lektioner, valde hon sig tvenne lärare, tysken Karl Ludvig och svensken Olof Jernberg. Hon gaf sig genast, som de flesta nordbor, helt hän åt färgen och försummade totalt teckningen. Också blef denna försummelse ödesdiger för hennes konst. Den förra af dessa två lärare har i

väsentlig mån påtryckt hennes måleri sin andes stämpel, ehuru Fanny Churbergs målning är manligare, kärfvare än den soignerade, mjuka tyskens.

Det var först i landskapets teckning Karl Ludvig gjorde sig känd. Han valde för sina taflor trånga ramer och djupa perspektiv, en flod, en landsväg, en allé, med stora mörka träd i förgrunden och ett blånande fjärran, som långt borta försvann i soldis, i dimma eller i en regnstämning. I förgrunden placerade han ofta en färgstark figur. Detta motivval gaf åt hans oftast stora dukar ett djup och en charme, som redan tidigt förskaffade honom ett namn.

Motiven lågo nära till hands för den tyska målaren. Rhenfloden, dess små bifloder och de härliga alléerna i den praktfulla parken kring Düsseldorf gafvo Karl Ludvig ständigt nya uppslag.

För den finska målaren var det svårare att omplantera allt detta i finsk natur. Hon har emellertid gjort det med mycken fyndighet och framför allt kraft. Vid en af de sista utställningar hon tog del i hade hon en mängd taflor med finska motiv efter Karl Ludvigs sätt att se och välja.

I Düsseldorf kastade hon sig till att börja med med ursinne öfver arbetet. Hon skulle bli mera än bara en målarefröken, hon skulle bli en konstnärinna som det var något med. Jag skulle tro att själfva denna ifver, detta ursinne i arbetet, denna forcering af alla hennes själsförmögenheter mera än själfva arbetet redan tidigt sprängde hennes kraft. Alldeles riktigt säger Fr. Ahlstedt i sin minnesruna öfver henne: „Hennes längtan efter att åstadkomma något stort och sannt i förening med hennes själf-

ständighet och tro på sig själf gjorde, att hon sköt öfver målet och icke blef hvad hon möjligen med mera sans och grundlighet kunnat blifva för vår konst“. Men därutöfver fanns där ännu något annat, som låg djupare innerst i hennes själ, som hindrade henne att på konstnårsbanan som målarinna nå de mål hon sträfvade efter. Hon var innerst i sin själ en stridslysten, oppositionell natur, hennes oppositionslusta gaf sig stundom luft i en icke så ringa grad af hårdhet, och, jag tvekar att uttala ordet, men det måste uttalas, råhet. Konsten, måleriet, särskildt landskapsmåleriet, var icke det område, där hon fick gifva luft åt sina oppositionella idéer, sin stridslustnad. Hon tvangs öfver på andra banor, på de politiska frågorna, där var hon i sitt rätta element. Där kunde ett sträft och hårdt ord skada mindre än en sträf och hård, för att icke säga rå färgton i en eljes vacker tafla.

Målarekonsten och allra helst den lyriska landskapsmålningen kunde under sådana förhållanden icke gifva en utlösning åt spänningen i hennes andliga krafter. Om hon också kunnat blifva en kvinnlig Salvator Rosa, som målade naturen i dess uppror, dess raseri, i storm och vrede, så hade det icke därmed varit nog för henne. Hade hon fått och kunnat måla striden i människolifvet, bilder ur vår historia sådan hon uppfattade den, huru de två raserna i vårt land bekämpade hvarandra, ja då hade målarekonsten möjligtvis blifvit den, åt hvilken hon helt ägnat sig. Att måla finska idyller i den Topelianska stil vi den tiden fattade dem, det låg ej för hennes natur. Därtill hade hon försummat sin

teckning till den grad, att nästan alla hennes verk bära spår däraf. Hon insåg nu, då det var för sent, att icke ens landskapsmålaren kan undvara denna konstens lifsprincip. Det ena med det andra gjorde att hon, som var ekonomiskt fri och icke bunden vid konsten af tvång, efter en resa till Brüssel och Paris, där hon, i förbigående sagdt, mest tilltalades af sina andliga motsatser, en Corot och en Rousseau, småningom lämnade konstnärsdrömmen åt sitt öde. På finska konstföreningen har hon en tafla, i hög grad karaktäristisk för henne. En bister, hård vinterkväll, där den starka gula färgstrimman bådär oväder. Sällan har jag sett en konstnär, som bättre karaktäriseras i och af sina verk än Fanny Churberg. Hennes konstnärsbana var slut 1879. Hvilken lycka i alla fall, att då konsten för henne icke blef ett lifsens bröd, den ej behöfde blifva ett lefvebröd. Huru många har jag ej sett, för hvilka den var ett bittert nådebröd.

*

Här vid sidan af saken en observation, en fråga till dem, som tagit kvinnans psykologi till sin specialitet. Vid akademien i Stockholm var jag samtida kamrat och vän med en hel del unga män och kvinnor, som ägnade sin ungdomstid, hela sin fond af hänförelse åt konsten. Den svenska konst, som så glänsande bröt igenom på 80- och 90-talet med de två flygelmännen Julius Kronberg och Ernst Josefsson, den ena på den högra, den andra på den vänstra flygeln, bars upp af männen från vår

gemensamma akademitid. Kvinnorna, ehuru jag skulle tro flera till antalet än männen, ha knappast märkts i denna den svenska konstens renässans. Men icke nog därmed. Flera af de bästa bland dessa målarinnor, som med ett fint, mjukt, till och med briljant färgsinne besutto fysisk kraft, andlig och ekonomisk kapacitet, ha tröttnat på halfva vägen. En ansedd målarinna i Sverige, som verkar än i dag, har sagt mig, att hon hatade sin konst, hon gjorde hvad som helst hellre än utövade den konst, som gaf henne allt hvad hon behöfde, ja mera än det, ty man kan lefva lyckligt och dock dö totalt glömd af en eftervärld. Jag har känt en fransk målarinna, hvars subtila och nobla konst höjde henne öfver hundradetal af manliga och kvinnliga konstnärer, som under ett snart sagdt hysteriskt utbrott af smärta sade öppet ifrån, att hon var färdig att byta ut sin talang, sin konst, sin konstnärs force och joie, sitt vunna konstnärsmamn mot den minsta lilla vrå hvarsomhelst i världen, endast detta hvarsomhelst låg inom Isle de France rämärken.

Och våra egna målarinnor sedan, huru är det med dem? Hanna Rönnerberg har föredragit att i ord beskrifva den skärgård och den folkklass hon fordom målade. Helena Westermarck, hvars palett lofvade så ymnigt och friskt, hon slukades upp af sociala och kvinnofrågor, af romanskrifning, en författareverksamhet, som med alla sina förtjänster icke står i paritet med hvad hennes målning gifvit och lofvat. Jag skulle kunna nämna flera, som tröttnat på halfva vägen. Fanny Chur-

berg är typisk i denna kvinnans brist på konstnärlig uthållighet.

En dag medan hon bodde i hörnet af Kasern- och Röddäldsgatorna besökte jag henne i det trefna hem hon där inrättat åt sig. Vid den tiden hade man från hennes fönster en briljant förstadsvy österut; sneda plank, risiga rännar, gamla trähus och längre bort Röddälds buskar och höga alar. Jag gjorde henne uppmärksam på utsikten, som särskildt i solnedgången tog sig väl ut. Hon, som vid denna tid led under trycket af sin Saulsande, pekade på sin intorkade palett och sade, skakande på hufvudet, „den tiden lefde jag“, och därvid blef det, hon tog aldrig mer penseln i sin hand. Hon var ekonomiskt oberoende, hon älskade konsten, af det hon skref framgick att hon i sin fantasi såg bilder, grupper, stämningar och dock, hon lämnade allt för hvad — ja hvarför lämnar kvinnan målarkonsten?

*

Dock ännu drefs Fanny Churberg af sin verksamhetslust ut i lifvet; konsten hade hon lämnat, men konstindustrin, „Finska handarbetets vänner“, blef det fält, där hon inlade sitt mognade omdöme och hela sin andliga kraft.

Föreningen „Finska handarbetets vänner“, som hvars grundare Fanny Churberg är att anse, väcktes som det mesta i vår kulturhistoria till lif af den företagsamhetsanda och den underbara organisationsförmåga som utmärker svenskarna, det var Artur

Hazelius glänsande föredöme som lockade till efterföljd. Vid den stora expositionen i Helsingfors 1876 utställde den viborgska studentafdelningen en samling af ostfinska broderier och väfnader, som väckte rent af hänförelse bland allt konstförståndigt folk. Själf hade jag varit i tillfälle att insamla en hel del färgrika broderier, sådana de af allmogekvinnorna utfördes på linnebotten å de hufvudbonader, linnetygsärmar och uppslag, som hörde till folkdräkterna i Heinjoki, Sakkola, Hiitola m. fl. gränssocknar i östra Finland. Min på sistone ganska betydande samling sände jag till grundläggaren af den glänsande konstnärligt tekniska institution, som nu kallas „Svenska handarbetets vänner“, professorskan Hanna Winge. Fru Winge, maka till den på sin tid berömda historieprofessorn Eskil Winge, hade lofvat mig att jämte professor Fr. W. Scholander ge ett utlåtande om det konstnärliga värdet af dessa den finska folkandans skapelser.

Både fru Winge och Scholander blefvo i hög grad intresserade för dessa logiskt komponerade och harmoniskt sammanställda ornamentmotiv. Professor Scholander skref till mig att dessa mönster „äro af stort intresse med hänsyn till både form och färg“, att „de ovillkorligen böra samlas och uppbevaras medan begagnandet ännu fortfar, ty snart skola maskinalstren hitta väg till äfven de mest undångömda torp och utplåna spåren af allmogens knappt medvetna, men dock uti deras händers verk klart ådagalagda skönhetssinne“.

Hanna Winge, som uppmanade mig på det ifrigaste att på grund af dessa finska broderier bilda

en förening, motsvarande „Svenska handarbetets vänner“ i Sverige. Fru Winges bref öfverlämnade jag åt Fanny Churberg, som genast tog eld och flammade upp för frågan. Vi hade många och långa öfverläggningar och strider om saken, ty hon ville göra frågan till fennomani och konst, jag till endast konst. I dessa öfverläggningar togo S. Falkman, Th. Schvindt, F. Ahlstedt äfvensom F. Tilgmann en liflig del. Uti ett upprop, som på grund af fru Winges bref af mig uppsattes och i en artikel, skrifven af oss båda, hvilken af Fanny Churberg infördes i Morgonbladet (4:de april 1879), vädjade vi till alla konstnärliga och nationella instinkter för att förmå Helsingfors damer att bilda den förening, som heter „Finska handarbetets vänner“. Vår vädjan vann anklang. Vid ett möte i Arkadia teaterns foyer, besökt af flere intresserade, togs förslaget till ompröfning, fru Winges och Scholanders bref lades till grund för diskussionen och föreningen bildades redan samma år. En ständig tvistefråga blef att Fanny Churberg, som var och till sin död blef den drifvande kraften i föreningen, aldrig lät invälja sig till ordförande i densamma. Uthållig, energisk, som hon var, ja mången gång hänsynslös när så behöfdes, kan man säga att föreningen utan henne skulle dött stråddöden.

Uti mina af censuren så gränslöst stympade anteckningar öfver ministerstatssekreteraren Woldeemar von Dæhn har jag talat om det arbete von Dæhn, som vid denna tid var guvernör öfver Viborgs län, inlade i fråga om de lysande fester och emottagningar, som sommaren 1885 ägde rum

vid militärlägre i Villmanstrand. Det gällde då att taga deras majestäter med storm. I de invigda kretsarna visste man, att det nu var af allra största vikt, att de känslor kejsaren personligen hyste gentemot Finland måtte blifva så varma, så vänliga som möjligt. Den fruktansvärda ryska nationalismen i Pobedonoszeffs person hade börjat göra sig bred. Här i Finland borde deras majestäter få en bestämd och säker känsla af, att de voro i ett land, där alla andliga impulser väcktes af det lif, som lefdes af västerns folk, att dessa impulser hos oss omsattes i verk och handling af en nationell anda, som hade intet att göra med slavismens idé, sådan den predikades af den katkoffska skolan.

För att åstadkomma en konstnärlig inramning och form åt det, som skulle afspeglas i den lilla historiska staden vid Saima, blef jag utsedd till ledande arkitekt vid dessa arbeten. Jag ville binda mina idéer och tankar i en så svensk-finsk form som möjligt, göra dessa former gällande genom sober smak, enkel landtlighet och elegans i förening. Det hela skulle göra intryck af att man hos oss var i ett visserligen fattigt, men fritt land, ett land, där deras majestäters bostad icke vore en gyllne bur, utan ett litet enkelt hem, där människan själf var hufvudsak samt allt det öfriga, som det bör vara, endast ramen kring det hela. Kejsaren skulle bo i ett finskt borgerligt hem, konstverk, möbler, mattor, böcker och broderier skulle vara sådana som vi ha dem norr om Systerbäck.

Jag satte mig i förbindelse med Fanny Churberg och öfverlämnade åt henne allt det textila

arbetet med undantag af förmakets broderade möbler. Broderierna till dessa utfördes under min hustrus öfverinseende af några damer i Viborg. Fanny Churberg utförde sitt uppdrag med det lif och den kraft, som voro henne egna. Större än den ekonomiska vinsten var det ampla erkännande, som kom „Handarbetets vänner“ till del. De höga personerna funno mycket behag i all denna ylle- och bomulls-prakt, som i sinom tid gaf anledning till flere beställningar.

Ännu större var Fanny Churbergs och föreningens insats uti det arbete, som nedlades på utställningen i Köpenhamn 1888. Vid sidan af „Svenska handarbetets vänner“ lysande utställning befanns dock den finska alltför mörk. Det var de matematiska mönstrens tid. När Fanny Churberg besökte utställningen, förklarade hon, „att hennes själ vämjades vid de finska trekanterna och fyrkanterna, vi måste börja att skapa fritt inom ramen för vår finska smakriktning“.

Vid denna tid voro de mörka och varma färgerna allena härskande i vårt land. Man kan föreställa sig effekten af denna färgskala, när jag nämner, att en af tidens stora dekorationsmålare, innehafvare af en betydande firma i vårt land, påstods taga på sig „mullfärgade glasögon“, när han skulle måla prof på en riktigt harmonisk färgskala. Visst är, att i hvilken skala man än bestämde en färg, så blef den en med bly, violett och anilin besläktad blandning. Mot dessa grumliga färger förklarade Fanny Churberg krig. I väfnadsmönster blef kampen svår, då man nödgades hålla sig till de

färger som taga på ylle; man låg under trycket af det allt fördärfvande tyska fabrikatet. Och hvarför skulle icke vi här uppe förtryckas af denna dumma berlinisering, vårt lands förbannelse i dag som är, då till och med Asiens folk i konstindustrin, i konsten att färga ylle och silke var besegradt däraf. Engelsmannen Perkins hade på 1850-talet upptäckt, att man ur stenkoltjära kunde draga ut den afskyvärda anilinfärgen. På denna upptäckt grundade tyskarna inom några år en millionexport af färgen i fråga, som via Nischni Novgorods marknad, Astrachan och Samarkand fördes ned till Boghu Kahnens rike, ja till Tibet och Indien, och fördärfvade för generationer dessa folkslags en gång så lysande färgsinne och färgkonst.

Vid slutet af 80-talet hade vi hunnit öfver realismens kulmen och gingo mot den symboliserande, stiliserande konsten. Om vi också då icke precis visste det lika klart som nu, så låg dock detta allt så att säga i luften. Fanny Churberg såg på den Köpenhamnska utställningen klart hvad norrmännen och främst svenskarna vunnit genom att betrakta konstindustri som konst och icke som vi låta det hela stelna i etnografi. Märkvärdigt nog hade danskarna inslagit ett alldeles eget manér i broderiet, de voro fullblodsrealister i denna konst, detta i absolut strid mot deras målare, af hvilka flertalet ännu höll på sin nationella romantiska skola. Med stöd af den berömda Flora danica servisen hade fru Hansen tagit sig för att noggrannt på siden och kläde kopiera det som förut målats på porslin, den danska blomstervärlden, och detta på ett sätt, som tekniskt

stod öfver allt beröm, men konstnärligt knappast höjde hennes arbeten öfver briljant gjorda botaniska planscher.

Norrmännen, med sina af Munthe komponerade sagodikter efter Asbjörnsonska motiv, hade slagit öfver till en motsatt ytterlighet; man kunde knappast känna igen arten af de djur och växter de väfde in i sina mattor och draperier, därtill läto de bisakerna i kompositionen i och för rumutfyllningen spela en nästan lika betydande roll som själfva hufvuduppgiften. Det hela var rikt, framför allt färgrikt, men oredigt.

Svenskarna hade, såvidt jag förstår saken, valt den riktigaste vägen. Jämte en lysande färgskala, som särskildt kom till synes i de skånska väfnaderna, byggde de på historisk grund, behandlade alla stilar från bronsålders ornamenten till Svennotapeterna från Erik XIV:s tid och barocken upp till den rika och mångskiftande väfnads- och färgningskonst, som i dag som är idkas i olika delar af Sverige.

Tack vare ett allvarligt studium af alla dessa olika nordiska skolor slog Fanny Churberg om i frågan om den finska textila konsten. „Helst såge vi“, skrifver hon i Folkupplysningssällskapets kalender 1888, „att nya mönster uppfunnos, så att enhvar själf försökte uttänka, huru hon ville sira sitt förkläde eller sina julklappar. Naturen omkring oss erbjuder ymnigt motiv än i dag, såsom fordom åt våra mormödrar“. Hon hade tack vare resor, tack vare sina upplysta svenska vänner fått en vidare, större syn på tingen, brutit sin själs fennomanska bojor, åtminstone de tyngsta, var fullt rustad och

mogen att taga i tu med ett friare, färgrikare och i djupare mening konstnärligt arbete.

*

Medan Fanny Churberg verkade som målarinna var hon lifligt intresserad för konstkritiken i vårt land. Då jag, förledd af Robert Lagerborgs älskvärda, för att icke säga insmickrande sätt att taga enhvar, som något förstod sig på att manövrera pennan, plumsat in bland konstkritikerna, där jag sedan till följd af den stora bristen på arbetare inom området ¹⁾ kom att kvarstå i mera än tjugo år och därvid stod på bästa fot med Helsingfors Dagblad, kom Fanny Churberg ofta till mig för att få än den ena, än den andra taflan eller konstnären nämnd och värderad efter förtjänst. Jag plögade då säga till henne: „Skrif själf så får ni se huru godt det är“. Min tro är att de konstkritiker, som ingingo i den af den varmhjärtade magister Johan August Hagman 1872—84 redigerade tidningen Morgonbladet, redan tidigt voro besjälade af henne. Till slut gick det med henne som med mig; omständigheterna, bristen på lämpligare personer förde också henne in på konstkritikens område. Hennes konstkritiker voro främst klara och rediga. Var hon tveksam, plögade hon gå till sin förtrogna kamrat Fr. Ahlstedt, ofta

¹⁾ Knappast i något land har konstkritiken utöfvats af så många konstnärer som hos oss. Jag nämner utom Fanny Churberg följande: A. Edelfelt (1876 års konstutställning), G. Berndtson, F. Ahlstedt, Th. Wænerberg, F. M. Mexmontan. Har den varit bättre än annanstädes? Förvisso ej.

sökte hon äfven upp mig. Min hustru och jag ha ofta rådgjort med henne om hennes artiklar i *Morgenbladet*. Originell i sitt sätt att vara och tala och i sin målning, var hon det — märkligt nog — icke i sin stil. De oerhörda svårigheterna att i ett litet land, där alla kände hvarandra, skriva om „vates irritabile genus“, lade en så stark hämsko på hennes uttryckssätt att hon, likasom vi andra inom denna art af litterär verksamhet, måste nöja sig med de allra allmännaste uttryck och antydningar vid värdesättandet af de resp. konstnärernas verk. Hennes omdömen tycktes mig i allmänhet rättvisa och riktiga, dock var hon böjd för att öfvervärdera allt nationellt, ultra finskt, all fennomani i konsten. Gentemot den allmänna beundran för A. Edelfelts konstnärsskap ställde hon sig ofta kylig och tog gärna hårdt på hans verk. Hon spårade redan tidigt en viss kall rutin och svarfvad virtuositet i hans verk, när det gällde rent finska, folkliga motiv särskildt.

Som ett rent kvinnligt drag antecknade jag redan tidigt, att hon varmt omfattade alla konstens fattiga, små, till undergång dömda halftalanger. Hon glömde dem ej i sina kritiker. Till det råd hon engång fick, „gör pinan kort för dem, aflifva dem som konstnärer i unga år, och de skola ännu uppstå som nyttiga medmänniskor på andra lämpligare banor“, ville hon aldrig lyssna. Som ett drag af hennes „feminism“, ty hon var en väldig kvinnosaks-kvinna, „större än själfvaste Rafael Hertzberg“, plägade Anders Chydenius skämtande säga, är att anteckna den särskilda omsorg hon ägnade de kvinnliga konstnärernas arbeten.

I vår konstkritik gingo vi båda ut ur en och samma princip, vi ville intressera allmänheten för konsten. Då denna allmänhet främst frågade efter hvad en tafla framställde, icke huru den var gjord — hvilket senare åter utgör kärnpunkten för konstnärernas intresse, gick det hela ut på att främst beskrifva konstverken och därigenom locka publiken till utställningarna i så stort antal som möjligt. Att som i de stora länderna, under de stora konstepokerna (Winckelmann, Grimm, Taine m. fl.) försöka att styra och länka konsten mot vissa mål, kom naturligtvis aldrig i fråga i våra kritiker, om man ens i högre mening kan kalla dem så. Vår afsikt vanns, åtminstone delvis, att döma däraf att konstintresset vid denna tid var vida varmare och intensivare än nu. Siffran för utställningsbesöken var högre än nu, ehuru folkmängden (i de af våra städer där utställningarna försiggå) ökats betydligt.

Den förnämsta orsaken till allmänhetens bristande intresse för vår konst är dock att söka däri, att våra främsta målare Gallén, Järnefelt m. fl. — icke på länge tagit del i utställningarna, splittringen inom konstnärskretsarna, bristande fast ledning, den allt uppslukande politiken och den förfärande demokratiseringen af konsten och konstutöfvarens klass.

*

Fanny Churberg var sedan tiden i Düsseldorf nära förbunden genom vänskapsband med Fr. Ahlstedt. Hans ärliga och väl genomtecknade arbeten saknade icke personlighet i konsten, men ledo abso-

lut brist på genialitet och spiritualitet och hade en ledsam färg. Där hon kunde lägga ut ett godt ord för hans verk var det henne en glädje. När Ahlstedt målat sina badande barn, bjöd han henne och mig att se taflan i ateliern. Vi kommo öfverens om en bestämd tid, men jag måste till följd af något mellankommet hinder sända återbud. Efter besöket kom Fanny Churberg till mig; hon var mycket ifrig och glad, „Ahlstedt hade slagit igenom, denna gång var hans verk briljant, hon skulle skrifva riktigt vackert och varmt om taflan“. Några dagar efteråt hängdes taflan upp på utställningen i Ateneum, den blef en stor desillusion för mig, för henne och för — konstnären. Fanny Churberg gjorde nu i praktiken för första gången den erfarenheten, att en tafla i en atelier kan verka förbluffande starkt, men i en omgifning af andra färgstarka och bättre taflor faller precis lika många grader under noll, som den i ateliern höjt sig öfver denna obestämbara nollpunkt. „Aldrig mer“, sade hon bedröfvad, „vill jag skrifva om konstverk, som jag endast sett i konstnärens hem eller i hans atelier“.

Fanny Churberg hade i unga år varit en liflig, frisk och till det yttre fyllig person, som till sitt sätt väl kunde vara häftig och uppbrusande, utan att likväl gifva anledning till det antagandet, att hennes nervsystem icke varit i fullt skick. I början af åttiotalet greps hon emellertid af en stark melankoli och sjuklighet. Hon tillskref denna depression sorg och bekymmer inom familjen. Hennes broder Torsten hade dött och huru hennes bror Waldemar hade det vid denna tid, framgår af hvad som

kommer att förmälas i slutet af denna essay. Därtill kom att hon gripits af tidens fruktan för arsenikförgiftning. Jag hjälpte henne med att taga prof på tyg och tapeter från hennes rum och lät undersöka dessa. De voro arsenikhaltiga, men enligt kemistens egna ord i så ringa grad, att giftet omöjligt kunde verka menligt. Hennes oro stegrades emellertid allt mer och mer, hon lät tapetsera om rummen och flyttade från det ena rummet till det andra. Hennes ansikte svällde starkt upp, hon fick ett förändradt utseende, tydande på ångest. Från denna tid var hennes hälsa bruten. Hennes lefnadsmod sjönk djupt. Det tycktes mig att hon numera endast i Severin Falkmans sällskap och närvaro lefde upp, visade något af denna raska beslutsamhet och handlingskraft som engång var hennes särmarke. Hon var vid denna tid endast några och trettio år.

*

På 70-talet hade ett koteri manliga och kvinnliga konstnärer hos oss bildat en liten förening, som sammanträdde i Beckers, Falkmans, Ahlstedts eller min och min hustrus atelier, huru det passade sig. Dess grunddokument var att aldrig antaga stadgar, funktionärer eller ordförande. Föreningen kallade sig „sill och potatis“, namnet däraf, att någon dyrbarare anrättning än sill och potatis ej finge förekomma vid kvällsvarden. Fanny Churberg bevistade ifrigt föreningens möten. Det väckte redan då vår förvåning att hon, så het fennoman hon var, ofta ut-

talade sig med en utomordentlig skärpa om fenno-
manernas erkända ledare Yrjö-Koskinen och ett
par andra personer, dem jag icke här vill nämna.
Det måste redan då ha kommit något personligt
agg mellan henne och hennes meningsfränder. Mest
vore jag böjd att antaga, att den sedan så märk-
liga och lyckliga schismen mellan gammal- och ung-
fennomaner redan då grodde under det hela. Visst
är att vi i föreningen hade mycket roligt åt hennes
entusiasm för saken och hennes märkvärdiga ut-
tryck om sakens ledare.

*

Så en vacker dag, det var för öfrigt den 28
november 1889, föll professor Jaakko Forsman (Yrjö-
Koskinens broder), ned på trottoiren invid univer-
sitetets port, sårad af icke mindre än trenne revol-
verkulor. Attentatorn aflägsnade sig efter fullbordad
gärning, och när statsrådet F. Flodin, som springer
fram för att hjälpa den sårade, frågar honom, hvem
som skjutit på honom, får han det märkvärdiga sva-
ret: „Min vän Waldemar Churberg“.

Tilldragelsen väckte ett oerhördt uppseende.
Tillochmed vi utomstående visste, att Waldemar
Churberg och Jaakko Forsman varit som Castor och
Pollux, oåtskiljaktiga vänner och hvarandras vapen-
dragare. Jag, som kort därpå träffade Fanny Chur-
berg, som var utom sig af sorg, frågade henne i
deltagande ton om hennes broders själstillstånd.
Det blixtrade till i hennes ögon, hon härmade mitt
tonfall och gaf det förbittrade svaret: „Arkitekten

behöfver icke sälla sig till dem, som för att rädda sitt medborgerliga anseende nu skola förklara honom vansinnig. Homén var här nyss och sade något dylikt, men honom körde jag ut.“ Under stigande vrede utfor hon i de värsta beskyllningar mot Yrjö-Koskinen, Forsman m. fl. Hon tycktes vara af den åsikten, att hvad som skett var lika begripligt för enhvar, som det var riktigt för dem som lågo inne i sakens kärna. Inför min hustru förklarade hon, att hennes broder var så klok som trots någon, att han djupt förorättats och kräft en rättvis hämnd. Hon vädjade till sin broders uppträdande vid och efter attentatet. I själfva verket hade han lugnt och kallblodigt utfört sin gärning, hade själf gått till poliskontoret för att låta häkta sig, hade vid förhöret uppträdt reserveradt, lugnt, men vägrat att lämna besked om motiven till sin gärning. „Fakta må tala“, var hufvudsumman af allt hvad han sagt. Förd till fängelset hade han tackat betjäningen för den noggrannhet och humanitet de lagt i dagen gent emot honom. Han var, och har för mig, oaktadt min högaktade vän professor Saelans uttalande, oaktadt domstolens af mig vördade utslag, blifvit en psykologisk gåta, ty jag har sett honom flere gånger, äfven under den tid han satt i kriminaldårhusbyggnaden i Kexholm, likasom äfven under senaste tider, då han varit bosatt i Norrköping.

Emellertid var Fanny Churberg från denna tid en bruten människa. Hennes sorg var gränslös. Det var hennes enda broder, den yngsta bland många syskon, dem hon älskat ömt och i unga år vårdat

troget. Hon stängde sig in på sina rum, tog icke gärna emot någon. Konstnärinnan fru Nina Ahlstedt, som talade till henne tröstens och fridens ord, torde ha varit en af de få, hon fördrog att se. Hennes sinnesstämning gentemot flertalet af dem, som fordom stått henne nära, var det glödande hatets. Det fennomanska partiets ledare, som hon en gång följt i döden, om det hade behöfts, ville hon icke höra talas om. Hon sökte nu medkänsla hos de få svensksinnade personer, som hörde till hennes släkt och dess umgängesväänner. Genom dem vände hon sig till sin fångslade bror, hörde sig för huru han hade det och huru hans rättegång förlöpte.

Hennes ångest öfver att han skulle förklaras vansinnig, „att hvad som begåtts af en till hjärtroten sårad man, skulle förklaras vara en dåres ansvarlösa gärning“, gaf henne ingen ro. En gång kallade hon till sig numera bergsrådet Edvin Bergroth, som stått hennes familj nära, och uttalade den önskan, att han skulle besöka hennes bror. Hennes ord voro vid detta besök genomandade af glödande hat mot dessa hårdhjärtade människor, som begagnat sig af broderns liberalitet och ridderlighet. „De hade friat för honom, skrivit kärleksbref för honom, förledt honom till ett äktenskap utan värme och kärlek, begagnat sig af hans materiella och andliga kraft, och när de kramat ut honom som en citron, hade de kastat bort honom.“

Också mig kallade hon en dag till sig och bad mig besöka brodern, hon uppgaf själf en bestämd gifven timme och dag, då det var tillåtet att

tala med fången. Jag gjorde som hon önskade, men återvände med oförrättadt ärende, ty jag vägrades tillträde. När jag kom med detta budskap, vredgades hon och påstod först, att jag alls icke varit hos brodern. „Nu skola de väl fullborda sitt verk, förklara honom vansinnig för att slippa allt ansvar inför sig själf“, voro hennes ord. Jag plågades till den grad af hennes tvifvel, att jag af fängelsedirektören förskaffade mig ett intyg öfver att jag varit förbjuden att besöka hennes broder. Med detta intyg gick jag till henne, men det var för sent, hon var blifven minneslös och slö, kort därpå, en solig majdag, var hon död.

*

Det tycktes mig alltid, och jag sade det mer än en gång till henne själf, att de svenska och finsk-ugriska blodkropparna hon ärft af tvenne olika raser icke ville smälta samman i hennes ådror. Älskande konst och poesi, varm och kvinnlig, var hon svensk, då sjöng det svenska blodet sin sång inom henne; men med ens slog det om, oppositionslysten, egensinnig och emanciperad drog hon till storms mot förhållanden och människor i detta land, sådant historien engång under århundraden bildat det. Då ville hon skapa om allt efter sina drömda rent finska idealer. Hon gick i besärkargång och stupade söndersliten till sitt inre. Ett är dock säkert — hon menade det ärligt åt båda hållen. Varm patriot, mera än vanligt kunskapsrik och intelligent, var hon, då det gällde utländsk po-

litik, förständig och rättänkande, men det behöfdes år och lidanden innan hon lärde sig att åtminstone förstå de svensksinnades betänkligheter mot det program som fennomanin predikade.

Förlusten af henne var för mig desto större, emedan vi i de fosterländska konstfrågorna stodo på samma botten, omfattande samma smakriktning, den realistiska, som just vid denna tid gick segerrikt fram, skjutande åsido en utblommad och försvagad romantism.

*

En gång, på tal om människor som jag känt, bör jag väl, innan jag avslutar denna essay öfver en bemärkt konstnärinna och kvinnosaks kvinna, en ifrig, varm och skicklig organisatör af „Finska handarbetets vänner“, en ungdomsväninna och trätosyster, äfven lämna några upplysningar om hennes här ofvan ofta omtalade broder Waldemar Churberg. Desto hellre som hans sorgliga och underliga öde är obekant för flertalet af den nu lefvande generationen. Man skall måhända säga, att det är taktlöst att tala om honom redan nu, men då jag icke säger vidare än en bråkdel af allt det, som hela Finland fått läsa i alla tidningar, bör det icke förmenas mig att lägga ut hans sak, enligt min individuella åsikt.

I sin gröna ungdom var sedermera magister Waldemar Churberg en fennoman, så vild att vi om honom sjöngo en kuplett, som slutade med följande refräng:

„Puukoilla vaan
 Nyt tapetaan
 Svekojar allihopa.“

Kommen till mognare år, lugnade han sig så att han 1883 t. o. m. utträdde ur den storfennomanska föreningen, den s. k. nuijan, i hvilken Yrjö-Koskinens ande vid denna tid regerade väldigt och enväldigt. Under rättegången om det ofvan nämnda attentatet framhöll magister Churberg, att Yrjö-Koskinen, J. Forsman och V. Löfgren med anledning af detta hans utträdande ur nuijan utspridt om honom ryktet, att han var galen. Det framhölls vid domstolsundersökningen bland andra kuriösa och otroliga saker, att J. Forsman skrifvit Churbergs kärleks- och friarebref till en rik flicka. Churbergs sak föll på frågan: „Klok eller galen?“ Han förklarades nämligen icke tillräknelig och dömdes som redan nämnts att interneras i kriminaldårvårdsanstalten i Kexholm.

Från Kexholm fick han efter någon tid under ansvar af sin förmyndare resa till utlandet i och för vårdandet af sin hälsa. Att återvända till Finland blef honom så till vida förmenadt, att han ålades prestera intyg öfver att han tillfrisknat och icke mera var eller blef farlig för den allmänna säkerheten. Ett sådant intyg har han icke velat eller icke kunnat anskaffa, och han lefver nu „suverän och fågelfri“ i det vackra landet i väster i Sverige, hvars allt förlåtande och allt fördragande liberalitet lämnat skydd åt finska politiska kannstöpare, förolyckade af alla möjliga slag med samma glada mod och vänliga öfverseende“. Att man därborta i de

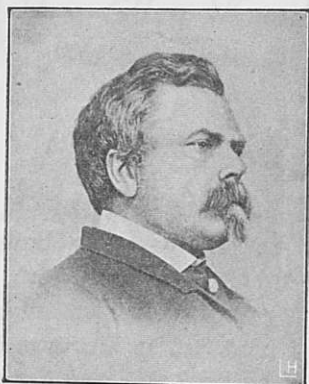
yttersta dagarna icke velat fördraga ugrer af typen Luoto är lika förklarligt som — det är rätt åt oss. Frågar någon mig om min personliga åsikt om fallet Churberg, så vill jag, som sett honom som fri och munter student, sett honom som en olycklig fånge internerad i cell och senare mera än en gång träffat honom fri men landsförvisad, säga: Jag har aldrig hört honom före eller efter attentatet, fri eller fånge, klok eller officiellt galen tala eller säga en mening, där det ej låg sundt förnuft uti. Jag har aldrig sedan 1883 sett honom uppträda annat än förståndigt, värdigt och manligt, jag har dock sett honom vid flere upprörda tillfällen. Före 1883 var han nog excentrisk, ofta oresonlig och hänsynslös, förgick sig i ord och åthäfvor, beroende enligt min åsikt på att fennomani som all mani är en galenskap. Fennomanierna göra ohistoriska d. ä. ologiska slutsatser; se förföljelse och förtryck, där det i själfva verket icke finnes annat än en ädlare och finare kulturs naturliga och historiskt berättigade motstånd mot öfvervärderade nationella drömmier.

All verklig kultur är sammansatt af medfödd och förvärfvad bildning. Blott den kultur kan kallas äkta, i hvilken den medfödda bildningen visar sig den förvärfvade öfverlägsen och ställer denna senare helt i sin tjänst. En kultur, som icke äger sin afgörande, sin bestämmande tyngdpunkt i sig själf, är falsk. Därtill kommer hos fennomanierna fordran på ett tungt, ovigt, i vetenskapliga och tekniska frågor i dag som är ofärdigt språks icke blott lika berättigande, utan t. o. m. företräde vid landets sty-

relse. Alla dessa idéer äro hos fennomanin fixa — och fixa idéer tyda på själens ohälsa.

Attentatet var enligt min åsikt en följd af nedtrampade vänkänslor, olyckligt hemlif, vacklande ekonomi, felslagen äregirighet och sårad fåfänga; måhända att till allt detta kom en momentan sinnenas öfverspänning. Under politiskt upprörda tider finner man ofta detta, men att därför förklara mannen oansvarig, stänga in honom i det helvete, som heter kriminaldårhusbyggnaden i Kexholm, var en grymhet. Tukthuset i Åbo är i jämbredd med den förra en elegant inrättning, därtill kommer, att det är åtminstone tyst och stilla i den senare byggnaden, medan kriminaldårhusbyggnaden var som nämnts ett inferno — jag känner den, jag har själf byggt den.

FREDRIK WILHELM SCHOLANDER

*I veder det
Om en jeg
Som kunde
Et så mig
Mit arde
Det galler
Gik jeg de min Ni vil mig snart giffet
Et det først jeg shall Et indkom indfor*

*Jeg vedet i min ungdom mig til minnet
Her ledet mig Et faders ord og drag
Som vilde min undret, som mig glet til sinnet
Og derfor jeg kappet all en dag
Med stød af det, som i min ungdom færdig
Og hvad jeg hørt i gode vinders lag
Og hvad jeg hørt i heder klage rader
Et færdig en erlig om Et her fader*

Etter dette forordet

J. A.

Utdrag ur ett bref:

*Till Fru Ellen Kronberg,
född Scholander.*

Helsingfors den 22 juli 1904.

*I veckor två jag gått och tänkt på Eder.
(Ni ser jag stundom vackra tankar har).
From sounds to things jag kommit nu, jag beder
Er stå mig bi uti en sak, ja par.
Mitt ärende besvär Er ej bereder;
Det gäller blott i bref, ett litet svar.
Och jag är viss Ni vill mig svaret gifva.
Ni vet förut jag skall Er tacksam blifva.*

*Jag redan i min ungdom mig till minnes
Har tecknat upp Er faders ord, små drag,
Som väckt min undran, som mig gått till sinnes,
Och därför jag hoppas att en dag
Med stöd af det, som i min dagbok finnes,
Och hvad jag hört i goda vänners lag,
Och hvad jag läst i böcker långa rader,
Få färdig en essay om Er herr fader.*

Eder städse förbundne

J. A.

Utdrag ur ett bref:

Till H. Herr J. A.

Stockholm den 7 aug. 1904.

Tack för Ert bref i Tassos versmått skrifvet,
Så älskvärdt fyndigt som sin upphofsman!
Men icke nog med det, det till är blifvet
På grund af minnesgodhet varm och sann,
Som följt Er genom skiftesrika lifvet.
Att taga upp Er mantel jag ej kan,
Men ändå — hvad som tima vill det time!
Mitt svar skall blifva på ottave rime.

Alltså: om far en uppsats ni vill skrifva.
Ni kan förstå, den tanken gör mig glad.
Oändligt gärna vill jag ock Er gifva
Besked där tomma stå Er runas blad.

— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —

Från långa målarn hälsning jag er bringar,
Från dottern Margherita likaså,
Och mor som sena åldern ej betvingar,
Ber att hos Er sig påmint göra få.
— Men hvad dock tiden har för snabba vingar!
— Jag bums till glömda plikter måste gå,
På hemmets mark gro bara nässlor, tistlar,
När husmor skrifver långa vers epistlar.

Tillgifnast
Ellen Kronberg.

Fredrik Wilhelm Scholander.

Många gånger har jag, än af den ena än af den andra tidnings-, tidskrifts- och kalenderredaktören, uppmanats att i skrift ge en bild af Fredrik Wilhelm Scholander, men det har aldrig blifvit af, ehuru lusten varit stor; dels har jag varit rädd, dels har det bjudit mig emot. Rädd har jag varit, ty Scholanders bild är så mångskiftande, att den ej rymmes inom en ram, det har bjudit mig emot, ty likasom hos allt annat mänskligt funnos hos honom svagheter, som, då man icke skrifver panegyriker — jag afskyr dem — måste tagas med; jag håller på satsen „de mortuis nil nisi vere“. Och dock, lusten är större än fruktan — „det må då vara händt“, som Scholander skrifver i ett af sina bref.

Jag hade planlöst läst ett par terminer vid universitetet, mest hade jag tecknat i dess ritsal och målat i olja för ritmästaren v. Wright. Det var

icke i kära fars smak. Ville jag måla och rita, ja då skulle jag förtjäna mina penningar själf, i det afseendet ställde han till min disposition en s. k. duplikant-lärare plats vid lägre elementarläroverket i Viborg, med den för mina förhållanden enorma lönen af 1,200 mk per år. Jag tog platsen. Det värsta var, att man sade, ja man gaf mig svart på hvitt, att jag hade obestriddlig fallenhet för pedagogiken. Efter detta olyckliga papper var det icke värdt för mig att tala om den konstnärliga banan. Kära far hade känt Plageman, Mazér, Schützercrantz, Stäck och alla den tidens omtalade artister, „vestigia terrent“ hette det om dem, „gå ej den banan“ var hans sista ord. Till slut, när intet hjälpte, kompromissade vi. Öfverintendenten Edelfelt med sin son Albert hade besökt oss; efter diverse öfverläggningar mellan mig och de gamla blef det beslutet, att jag skulle bli arkitekt.

De svenska minnena, de svenska vännerna förde mig själfallet till Stockholm. Och en vacker höstdag 1870 sökte jag upp akademins ständiga sekreterare F. W. Scholander i den ohyggliga lägenhet svenska staten vid denna tid bestod denne man, en af sitt lands rikast begåfvade andar. Inom en halfmörk, kall förstuga var sekreterarens lägenhet inrymd en trappa upp i små låga, om en mezzanin påminnande rum. En del af rummen vette mot en sollös gränd. Det myllrade af barn i trapporna och rummen, blåögda, hvitlockiga småttingar af olika ålder och kön. När jag senare under årens lopp sett den sorgliga decimering tuberkulosen gjort i denna familj, har jag städse tänkt på detta första

intryck af den illustre professors bostad; det var i denna statens lägenhet dessa friska föräldrars barn ådrogo sig denna förödande sjukdom.

När jag trädde in, satt Scholander i det inre rummet mot strömmen med en Rembrandts mössa på det knollriga grå håret och binocle på näsan och målade. „Kommer strax, sitt ned“, ropade han med en djup, något skroflig kommandostämman. Om en stund kom han, en kort axelbred herre, i hastig, något vaggande gång emot mig och spände i mig ett par skarpa ögon under buskiga, grå ögonbryn.

„Hvad önskar herrn“, säger han nästan barskt. Jag framförde mitt ärende.

„Herrn är finne, hör jag. Dem ta vi gärna emot. Här ha gått tre, Höijer, Decker och Sjöström; följ deras exempel, så går det er väl.“

„Är ni från Helsingfors?“

„Nej, Viborg!“

„Nå jag må säga! Ni har Petersburg med dess akademi på näsan — ja huru långt är det nu från Viborg? Är det fyra timmars väg? Hvarför kommer ni till det här undanpetade, fattiga landet, utan framtid för konst och konstnärer.“ Och i ett brusande, långt tal lade han ut allt det elände, som följde med konstnärsskapet i Sverige, i ord, så starka och mustiga, att jag aldrig hört något dylikt och att de, — sedan Hagberg tryckte Schakespeares Henrik den fjärde, knappast gått igen hos en akademie professor. Rodnande och ytterst obehagligt berörd af detta tal, svarade jag att hvarken mina föräldrar eller jag eller någon finne, såvidt

jag känt och hört, någonsin ens tänkt studera vid akademien i Petersburg. Det var en sak som föll af sig själf.

Han märkte min förlägenhet, och med sin starka stämma, som, tycktes det mig, måste höras öfver hela våningen, sade han: „Det är bra, det tycker jag om, så ha de andra finnarna också, utom Mellgren, sagt. Jag känner för öfrigt Petersburgs akademi, där finnes en duktig italiensk professor och stora resurser har den inrättningen. Ni är välkommen. För öfrigt, ni har redan hört att de trenne finnar jag nämnt hedrat sig här; de höra till mina käraste elever“.

Så skref han upp mitt namn och skakade kraftigt hand med mig. „Ja ni är inskrifven nu, och har ni samma gry som de andra jag nämnt, så blir vi goda vänner. Gå upp i flygeln midt emot, anmäl er hos professor Haverman, installera er så godt ni kan. Jag kommer om några dagar upp och ser om er.“ Så var den saken klar.

„Skall jag icke anmäla mig hos akademins direktör?“

„Nej, det behöfs ej“, han skrapade sig i det grå knollriga håret, „ja, det vill säga jag gör det själf.“

Han måtte ha glömt anmälningen; jag gick i trenne veckors tid vid akademien utan några kalamiteter, men då brast det lös. J. Boklund kom öfver mig, men det var en historie för sig, som slutade med att Scholander tog allt på sin breda rygg.

Det stack i mig, att Scholander talat i så vanvördiga ordalag om gamla Sverige. Jag kunde icke låta bli att ge min förargelse luft, när jag relaterade

saken för min faderlige vän bankokommissarien Emanuel Deutsch, en på trettioalet till Sverige öfverflyttad finne.

— „Ja, kära du“, svarade han, „lägg nu inte det där på sinnet, han har väl haft någon förargelse vid intendentkontoret eller med elever vid akademien. För öfrigt,“ och han suckade djupt, „lefva vi alla i misströstans tecken i det här landet; försvarsfrågan har fallit igen.“

I själftva verket, då man kom till Sverige från det nyss vaknade, politiskt intresserade Finland, där hvarje studentpojke hade sin fullt utvecklade mening uti språk- och sociala frågor, där religion, konst och vetenskap skötos åt sidan för den enda stora frågan, vår kamp för vårt statsskick, vår nationella individualitet, kändes det underligt att höra ett tal sådant som Scholanders. Sanningen att säga, så hördes det talet litet hvarstans.

Af den lifskraftiga patriotismen i hemlandet fanns här vid denna tid icke ett spår, men väl förnam man raka motsatsen. Jag kan aldrig förgäta det intryck af äckel, som grep mig när jag läste riksdagsmannen Sjös yttrande i frågan om sitt fäderneslands försvar. Han tyckte rent af, att det ej lönade mödan att försvara Sverige; man ringaktade sitt eget i högsta grad, man lefde i missnöjets och, som Deutsch sade, i „misströstans“ tecken. Det tre år tidigare med förtjusning mottagna nya statsskicket var man ännu mindre nöjd med än vi nu med vår simpla, obildade enkammare.

Och utrikespolitiken sedan! Jag glömmar aldrig med hvilken indignation H. Wieselgren vid mitt

första besök dömde sitt lands politik i den svensk-danska frågan, icke heller den bitterhet, med hvilken J. J. Nordström talade om de fyra millioner, som i och för reglerande af Carl XV:s skulder betalats ut vid tiden för representationsförändringen, eller den härlige mannen Anders Fryxells sorg öfver de många misslyckade försöken att ordna landets försvar.

Jag tager mig friheten att här nedan aftrycka de första raderna af ett bref, som jag vid denna tid skref till min fader. Hvad jag säger är naivt och barnsligt, men det ger dock ett sant uttryck för hvad jag kände och tänkte om svensk politik vid denna tid, och det är dock mot denna bakgrund jag ser min vördade och afhållna lärare F. W. Scholanders misströstan och hans pessimism.

„Den här kungen tycker jag inte om. Man säger att han är populär, kan väl vara, om det gäller den närmaste omgifningen, ty om det vore sant i vidsträcktare mening, vore ju allt hvad han vill och arbetat för också populärt, men så är det ej. Han behöfver bara taga i med en sak, så går den inte. Han ville med i det danska kriget, men det gick ej. Han ville icke gå in på den nya representationen, men han tvangs att vara med. Han har gjort förslag på förslag om landets försvar, men allt har fallit till föga. Han besitter icke det anseende bland de ledande att han kunnat föra nationen med i de stora frågor han arbetat på, det har icke skett i någon enda sak. Mest förargar mig dock hans eftergifvenhet mot de uppkäftiga normmännen, och det af kära far citerade yttrandet, som han skall ha

fällt, „nog går det i min tid, men det blir värre för Oscars pojkar“, blir nog kanske sant till sin innebörd engång, om han sedan yttrat sig så eller ej.“

Den sinnesstämning, som besjälade det dåtida Sverige, har Bo Bergman kondenserat i följande bittra strof:

„Vi föddes gamla och vår släkt
Fick gråa hår i vaggan.
I drömmen härjade vi käckt,
Men sänkte genast flaggan,
När lifvet som piraten strök
Vår farkost allt för nära,
Nu sitta vi med rygg i krök
Och lappa hop vår ära.“

Det fanns ju bland all denna misströstan klara intellekt och varma hjärtan, hvilkas optimism lyste upp för mig hela den svenska världen inom min synkrets; jag nämner Arthur Hazelius, Gustaf Uppmark, Oskar Montelius samt hans till själ och sinne alltid unga moder. Öfver deras beslutsamma arbete och fasta framtidshopp läste jag städse orden: „Än kommer dag, än är ej allt förbi“, och den har kommit, den dag de väntat och vädjat till, klar och solig som en majdag i nordens.

Den kom trots allt, trots Norges listiga och orättfärdiga politik i dess så kallade frihets heliga fråga. Estland, Liffland, Finland, Norge, allt osvenskt har fallit ifrån. Sverige, ändtligen svenskt, konsoliderar sig i sitt rent svenska element, det nya Sverige bäres upp af en varm manlig patriotism, lika

vaken och medveten om sin egen kraft, som fri från nationell själfförhäfvelse.

* * *

Scholander kom jag främst i beröring med såsom *lärare*; det ligger därför i sakens natur att jag främst tecknar hans mångskiftande personlighet ur den synpunkten. Det kan nog också hända, att när allt lägges till allt den sidan var den största hos honom, och visst är, att när de mörka stunderna kommo öfver honom, när han inför andra och sig själf kunde raka ned allt hvad han gjort, bespotta sitt konstnärsskap såsom ingen annan gjort eller har rätt att göra det, han dock alltid gjorde ett undantag för sin verksamhet såsom lärare. Den verksamheten höll han helig, den var hans själs stolthet, den fasta grund, på hvilken hans anseende stod. I hans bref till vännerna och i det som han på anfordran af C. G. Estlander skref till denne kan man nog samt skönja, hvad han tänker om sig själf som ungdomens ledare. Till mig har han, sedan jag frånt att vara hans elev hade den lyckan att i tal som skrift af honom kallas „min unge vän“, mera än en gång och senast året före sin död sagt, hvad han tänkte i den vägen, „ty du lider af samma förbannelse som jag, en mångskiftande begåfning, du bör därför förstå mig bättre än många andra, som nu skälla på mig land och rike omkring och undergräfvat akademins byggnadsskola och mitt lifslånga arbete för denna skola“. I allra största korthet, med

bevarande af hans vid detta tillfälle fällda ord, vill jag här nedan sammanpressa kontentan af hans egen tanke om *professorn-läraren*.

„Sverige hade fullständigt förbrukat sitt konstnärsskap, sitt konstnärliga arf från Gustaf III:s tid. Det hade i seklets början gjort en ekonomisk, konstnärlig och moralisk bankrutt. När den nya tidens stora byggnadsfrågor skulle tagas upp, fanns det ingen kotte, som kunde lägga grundstenen för desamma, och detta uti ett land, som dock byggt Visby murar, Kalmar slott, kungaborgen och Norrebro. Vi hade hasat ner för branten och hunnit eländets djup, när jag var ung. Huru gick det med museet? Till vår evinnerliga skam bär det Berlins poststämpel på sin fasad — och det kunde ändå ha varit mycket sämre. När du nu ser dig omkring i vårt land, skall du finna att det är en svensk ande, som blåst lif i stenmassorna, och det är, tack vare de franska Bernadotternas hjälp, akademien, som, hvad den sedan är, och mycket är den ej, gjort detta; det är dock Boklunds och min skola. Sverige behöfver ej mera gå till utlandet efter arkitekter, vi ha råd att dela på dem åt er också, mina kära finska gossar.“

Ur allt stort han velat och icke kunnat, allt skönt han drömt, som blott förblifvit drömmar, var denna insats hans lifs största bragd, den var hans berättigade stolthet. Han blef knutpunkten för, vändpunkten i den svenska byggnadskonstens historia, och det var här man såg att det svenska dock stod hans hjärta närmast, äfven då han till min förfäran och vrede knöt näfvarna mot „detta

undanpetade och af Gud förgätna land, där konsten vantrifdes och där konstnärerna hade intet att göra“. Då kan man också förstå att han under ett verkamt lif, med tanken ständigt på flykt i skönhetens sju riken, aldrig glömde sin skola, aldrig kom för sent, aldrig gick för tidigt, aldrig var otålig, aldrig under lektionerna praeoccuperad i sina tankars värld. Hans skola var hans värld och hans lif, äfven då han, så tydligt att t. o. m. en utomstående kunde se det, gick och plitade ihop sina trestafviga rim och tusental af versfötter. Scholander var en barsk lärare. De förståndiga bland hans elever respekterade, men fruktade honom ej. — Man kände i luften att inom denna tvära och kort-huggna människa bodde en öfverlägsen ande, som satt inne med en ofantlig fond af världserfarenhet och människokännedom. Från sin klara och svala höjd af sakkunskap, vetande och erfarenhet såg han in i hvarje den minsta skrymsla af konstnärssjälarna. Man hade förtroende för hans förmåga, hans omdöme och hans rättsinne, men tänkte aldrig på att vädja till hans känsla, ty den var svagt utvecklad, och känslsamhet, detta den nordiska själens särmärke, felades honom fullkomligt.

När han steg in i den öfvermåttan enkla lärosalen i den gamla akademibyggnaden gick han, ehuru redan gammal, alltid med fasta, militäriska steg. Han slängde hatten ifrån sig, och var genast „in medias res“. Hans lektioner började efter en kort, högt uttalad hälsning omedelbart och utan preludeum. Ja, stundom kunde det hända, att hans ifver och hans ständigt arbetande hjärna tvingade honom

till att genast vid inträdet ge luft åt de tankar, som hvälfdes inom honom, och detta så plötsligt och oförberedt att talet började midt i en mening — se i detta afseende hans bref¹⁾.

Så hände det sig en dag då han trädde in, att han ännu i dörren sade „ . . . i den vägen kan man verkligen inte se något bättre. Makart saknar den nobless och enkelhet som karakteriserar denna tafla. Den är en triumf för vår svenska konst, och triumfens glans är så stor, att den ger återglans åt det här gamla skräppet,“ och han visade på akademi-byggnaden, „— — ja, gossar, jag menar Julius Kronbergs nyss uppställda jaktnymf.“ Den dagen var han förtjust och på sitt originella sätt gaf han luft åt sina tankar uti ett språk, så precist och klart, utan dubbelmening, att ingen möjlighet att missförstå hvad han tänkte kunde komma i fråga. När jag läst Ellen Keys svarfvade, dimdunkla, tyska fraser, har jag städse tänkt, att litet af Scholanders galliska klarhet i tal och skrift vore här oändligt välgörande. Midt under hans förtjusnings källklara flöden fick han syn på en af elevernas ritningar. Blixtsnabbt var han inne i situationen: „Herre, hvad vill det här säga? Bruten gafvel på ett fönster-entablement! Bort det, bort det! Det är barock, det är jesuitstil, tror herrn vi lida sådant här? Herrn har ruttna ögon som kan tåla att se sådant där. Ren renässans skall det vara, har jag inte

1) Hans afhandling „Reflexioner öfver målning, fragmentariskt framställd af en arkitekt“, börjar så här; . . . föröfrigt är det en känd sak att . . .

predikat den satsen i eviga tider för herrarna här.“ Lika plötsligt som han brusade upp, lugnade han sig åter. „Vet herrn för öfrigt hvar, när och huru de här fönsteromfattningarna kommo till? Jo, det talar Georgio Vassari, den själikära kanaljen om, — medelmåttig arkitekt för öfrigt — Baccio d'Agnolo är den första, som försökte sig på den saken, hvarför han af sina samtida förföljdes med smäderim och hånsonetter, hvilket dock ej hindrat eftervärlden, kanske hånarena själfva att begagna motivet. Och femtio år senare hade vi fönsterchambrangerna redan här, det var under Vasatiden, hertig Carl var den första, som införde dem.“

Så gick han från den ena till den andra, såg, rättade och ändrade. „Första budet i arkitektens katekes är: Gud och midtlarna. Andra budet är: En plan kan icke lösas nog enkelt, nog öfversiktligt, nog klart. Lösningen bör vara exakt som ett matematiskt problem.“ Originella paralleller, starka ord skydde han ej. Otroliga historier berättade han med allvarlig, ja barsk min, episoder från hans resor och från ynglingaåren, när han gick genom den „Nyströmska ekluten“, murade, blef gesäll och omsider slottsbyggmästare, allt gafs i klara, åskådliga, färdiga färger och blef genast bilder hos den, som hörde honom. Det måste sanningsenligt sägas, att han väjde hvarken för gatans eller skriftens ord, han grep dem i flykten där han fann dem, blott de uttryckte det han menade, och det gjorde de i allra högsta grad.

Uttryck, dem han lärt sig på murarställningarna, anekdoter och historier, som kunde komma

en dragon att rodna, gingo igen här i akademins lärosalar — jag påminner gamla kamrater, som möjligen läsa detta, om den skabrösa historien om fångarna på Marstrands fästning.

Dock skattade vi högt den alltbehärskande kunskap, det vett och den galliska bildning, som sökte, men ej lyckades dölja sig bakom dessa ej sällan grofhuggna ord och detta drastiska skämt.

Det, som vi skattade högre än allt annat, var dock när han någon gång tog upp en af de digra portföljerna från sin studietid. Då var det fest däruppe. Vi sågo en skymt af Italiens och Frankrikes sol i de låga rummen, vi beundrade den tekniska skicklighet, den konstfärdighet, som mätt, tecknat och med ett sinne för färgen, som få det ägt, trollat fram dessa välordnade studieblad.

Men dagar funnos, då han kom in till sin lektion tung och dyster. Mörka stunder, då han tviflade på sin konst, på sig själf och allt i världen, stunder som tryckte honom ned till jorden och besannade för enhver som såg honom predikarens ord „där mycken vishet är, där är mycken oro, och den som ökar sin kunskap, han ökar sina kval“. Då gick vår kära lärare mörk i hågen och tycktes begrunda lifsledans oförgängliga dokument, den konungsliga predikarens bok.

När konung Carl var döende, då fingo vi höra att vi gingo mot en Fimbulvinter i den svenska konstens värld. „När han är borta, ja då spränges låset i konstnäreringen, dess enskilda medlemmar skola skingras som löfven för stormen. Det skall gå som det gick med en Lafransen, en Werth-

müller, en Roslin och många flere. Europa skall nu lika som då taga alla dem som kunde något; vi här hemma skola blifva med hackorna i hand sedan alla matadorer flytt för nordens armod“. En annan gång, konungen var då död, hette det: „Nu blir det fiolspelarens, de långhåriga herrarnas af flöjten och stråken tid, nu skall väl tyskeriet opp igen som före och strax efter Gustaf III.“ Augustin Ehrensvärds ord „tänk aldrig på konst i Sverige“, „farväl natur, välkommen oreda“, voro motiv och slutreplik i hans tal vid denna tid. Där vällde vid sådana tillfällen fram bannord och misströstans klagovisor ur hans mun och detta med en energi och en målerisk kraft, som — skall jag säga uppriktigt — verkade som att hålla vatten på gåsen, ty vi voro unga och trodde ej på korpalåt. Vi trodde på lifvet, och det gjorde vi rätt i; pessimisterna böra slås ihjäl, har någon sagt, optimisterna ensamma ha rätt att lefva.

Det är att märka, att Scholander också när han själf var som mest tungsint icke tålte skolkning, arbetet skulle gå sin gilla gång. Gud nåde den som lämnat sig efter, den blef icke gammal i „denna kungliga majestätets inrättning som kallas akademi“, ty intresset för arbetet fick icke slappas. Det skulle icke förvåna mig, om någon som kände Scholander bättre än jag sade, att arbetsintensiteten hos honom själf var större i dessa misströstans stunder, ty arbetet var hans narkos och stimulans, någon annan begagnade han ej; umgänge, nöjen, libationer, fester utom hus lågo ej för hans lynne. Jag såg honom på Idun och på teatern,

då någon praktuppsättning förekom och en gång i en krets, där en revisor Björklund (?) sjöng Bellmanianer till pianoackompanjemang i förbigående sagdt på ett utomordentligt liffullt sätt. Scholander var betagen af musiken och sången.

„Scholander har varit en utmärkt konsthistorisk föreläsare“ hette det, när jag kom till akademien. Han hade då för längesedan lämnat denna syssla och „kommenderat in professor Nyblom först och Dietrichson sedan“, som termen lydde.

Jag har hört honom föreläsa endast tvenne gånger, den ena gången gällde det pompejansk konst och den andra egyptisk kulturhistoria. Det föreföll åtminstone som om båda dessa föreläsningar hållits så att säga händelsevis, som om han, där han gick af och an diagonalt öfver golvet, talat för att reda sina egna tankar, gjort det hela för sitt nöjes skull. Aldrig har jag sedan dess hört och aldrig kommer jag att höra maken till dessa föredrag. Han såg själf allting i bilder, och hvad han gaf, var dessa sina tankars scioptikonbilder. Man såg det som han såg i sin inbillnings flammande ljus. Det var icke Björnsons sprakande ord och färgraketer, inga gnistrande öfverord och språkjuveler, men det var plastiskt, åskådligt, skönt i hvardagsspråkets enkelhet, och hvad som var beundransvärdt, efter en timmes långt andragande knöt han slutet till början med samma ord, samma tankar och vändningar. Det hela var som en i elfenben konstfullt skuren medeltida rosenkrans, skuren i ett enda stycke af det ädla materialet, allt i en följd, i länk vid länk utan någon mekanisk samman-

bindning och än i dag, snart fyratio år sedan jag hörde honom tala, mins jag det väsentligaste, ja jag kan än i dag återge långa strofer ur denna föreläsning ord för ord. Slutstrofen lydde så här:

„Hela Egypten träder fram för oss i denna konst i skepnad af kejsaren-prästen. Hög till sin gestalt, praktfull till sin utstyrelse, skrider han fram tyst, mild och nådeutdelande.“

„Vi läsa landets öden på väggarna i dessa beundransvärda tempel, säkrare än vi läsa vårt eget folks förgångna lif i de dokument af olika slag, som vi besitta. från tider, som i jämförelse med Egyptens kronologi äro som dagsländans vid sidan af de i balsam och kryddor begrafna heliga djurens i klippgrottorna vid Nilen.“

Det ofvanstående har måhända sagts vackrare af andra, men icke med den kläm och fart, som Scholander det gjorde, han formligen graverade in det i hjärnans vindlingar och där sitter det. Det gafs vid hans föreläsningar inga „dehären“ och „dedäran“, inga återupprepningar och rättelser, en skådespelare hade icke kunnat bättre recitera sin roll än hvad Scholander gjorde med sitt föredrag. Såsom ett bevis på hans oförlikneliga minne vill jag nämna följande: Scholander hade vid den ena af dessa föreläsningar reciterat en egyptisk bön, som han själf försvenskat, den var utomordentligt vacker. Ett par år senare, sedan han gjort mig den stora äran att „dua“ mig, bad jag „farbror“ Scholander ge mig en afskrift af denna bön. Den, ja den, sade han, är „salomoniskt skön och davi-diskt djup“, och till min gränslösa förvåning reci-

terade han den genast, „stante pede,“ ur minnet. Ingen behöfver tro detta, ty det är otroligt, själf vet jag att det är sant.

Scholander ägde ett oerhördt rikt ordförråd. Frånsedt murarspråkets terminologi (se hans bref till Nyblom, C. G. Estlander m. fl.), skulle man ha trott att han någon period af sitt lif tillhört Guds barns skara, till den grad var han hemma i skrifiens ord- och språkformer. Fornsvenska uttryck har han begagnat mer än någon af sina samtida, utom Ibsen, och begagnat dem med smak. Se hans Fjolners saga, som i detta afseende är märkvärdig i sin korthet och uttrycksfullhet.

Men därutöfver begagnade han en hel mängd ord, uttryck och vändningar, som långt senare genom skriftställare inkomna i atelierspråket (G. Nordensvan, A. Engström m. fl.) vunnit burskap i det svenska tal- och skriftspråket. „Ja det gör godt i fasaden“, är en sådan i vida kretsar använd term.

Nyblom har i sin minnesruna nämnt, att han redan tidigt i Scholanders bref funnit uttrycket „det gör sig godt“, och till min förvåning finner jag uti mina anteckningar, att han redan 1872 på tal om Leckö slotts utplundring på 1840-talet sade: „Man får inte glömma att Sveriges konungar äfven bära den glorvördiga titeln Vandalorum rex,“ något som verkade nytt, spydigt och fyndigt, då Oscar Levertin för några år sedan begagnade samma uttryck. När professor Dietrichson uti sin föreläsning i stället för det svenska, stilren, stilriktig, gång på gång använde ordet „stilig“ rätt och slätt, ruskade Scholander sitt mäktiga hufvud och sade: „Brrrr! Fult

och osnyggt är det, men användbart. Ni skall få se gossar att det kommer att gå i oss“. Och det gjorde det ända till vedervärdighet.

Ännu ett drag, karaktäristiskt för honom som pedagog, var den lätthet med hvilken han satte sig in i sina elevers uppgifter, lefde sig in i dem och hjälpte upp dem. Vi hade en gång ett program till ett Odeion. I mitt projekt skulle ingå en fris öfver kolonnaden.

„Nå hvad vill herrn ha där“, frågade professorn.

„Ett Bacchuståg, och här i slutet, i nischen en kandelaber, som jag tänkt stjäla från detta arbete“, och jag visade honom ett exemplar af Pinellis teckningar till Greklands och Roms historia.

„Lycklige yngling, besitter ni den boken, det skönaste arbete jag kände i min barndom. Ur den har jag lärt att teckna figurer, den fanns hos en af våra bekanta och lånades mot mors heliga borgen ut åt mig.“ Han bläddrade i boken, som väckt så många minnen hos honom.

„Ge hit penna och färger så skall jag rita ett Bacchuståg åt er“, och likasom en annan skrifver, tecknade han ned de små figurerna med en förvånande säkerhet i all hast, tog till penseln och målade dem i ett nu.

Det hände sig engång att, medan han målade åt en af eleverna, en nypa snus föll midt i hela härligheten: „Ge hit ultramarin“, sade han; och han målade både det bruna och det blå in i pjesen, där den gula tonen med sina blå skiftningar tog sig väl ut.

Den respekt, som han alltid förde med sig i

skollokalen, gjorde att det var han, som likt majestätet frågade, man hade endast att svara. Att diskutera lämpligheten af undervisningens program, olika stilars företräde eller olikheter i åsikter, att taga sina personliga anlag till tals var en sak, som aldrig kunde komma i fråga.

Innan jag slutar detta kapitel om Scholander såsom lärare, måste jag belysa en fråga, som är eller snart nog kommer att bli aktuell hos oss, om icke hela vår arkitekturfedelning vid Polytekniska institutet skall gå under; den gäller hvad vi då kallade „ensidigheten i hans undervisning“. Scholander tillät ej i allmänhet sina elever att studera annat än grekisk, romersk och renässans-stil, en sak som dessa icke alltid voro belåtna med. Se här, i korthet sammanfattade, hans åsikter i denna fråga, åsikter, som delgifvits mig under flere olika samtal med honom, sedan jag lämnat akademien.

Studietiden i arkitektur vid akademien var endast fyra år. „Denna tid är så kort, att man hellre än att flyktigt smaka på alla konstens läckerheter måste vara betänkt på att äta sig grundligt mätt af en närande rätt. Det är, gå på djupet med en enda stil, och denna bör vara renässansen, ty romanisk stil är oss för antidiluviansk och gotiken blef aldrig fullt hemmastadd hos oss i Norden. Äfven dessa stilars bästa minnesmärken i vårt land äro i jämförelse med hvad utlandet har att bjuda på svaga och jämförda med svensk renässanskonst stå de sig slätt nog. Sedan Vasatiden ha vi byggt i renässans och man vågar säga åt dersamma gifvit en viss svensk prägel. När jag därför för tidens knapp-

hets skull väljer endast en stil, så väljer jag den, som är den viktigaste för vårt land. Därtill kommer ännu en sak: renässansens rötter stå så djupt i antikens jordmån, att jag inom samma ram kan innesluta både grekisk och romersk konst, åtminstone som paralleller, fränsetd att den räknar anförvandtskap med de många arterna af romanisk konst och äfven låter denna stilart behärskas, åtminstone i flykten. Vidare är att märka, att renässansen är så artrik, att den aldrig blir enformig. Vi ha den poetiska förrenässansen uti Italien, den måleriska franska under Valoiserna, den färgrika holländska, den naiva tyska, den pompösa Ludvig XIV:s stil och alla de ädla italienarnes från Brunelleschi uppåt, det är en rikedom, så sagolik som sagan, så skiftande som lifvet själf.

„Det är ännu en sak som talar för renässansen som akademisk studiestil och det är den nordiska rårheten, som måste hållas i tukt och tygel. Alla Europas bildade folk dela bördan att bevara vetandets vinningar och kulturens skatter. Också vi här i Sverige ha fått vår anpart af detta folkens gemensamma arbete. Vi måste hålla oss au niveau med Europas öfriga folk; nåväl, renässans har blifvit världsstilen och vi måste som bildade människor känna densamma, äfven om vi ej äro arkitekter. Som skol- och studiestil är den därför lämpligare än någon annan. Den kan visa bestämda, af erfarenheten vunna, af den allmänna smaken helgade regler; den är för konsten hvad grammatiken är för språket. Jag kan säga åt mina elever: gör detta och detta med noggrant iakttagande af partier och

moduler, ty gör ni så, då blir det vackert. Säg mig, hvilken annan stil kan uppvisa så många yttre och inre företräden? Ej heller har någon akademi någonsin utelämnat kolonnordningarna. I dem äro proportionernas ädlaste mått bundna. Begagna dem eller ej, det lämnar jag därhän, men kunna dem måste man, de äro resultat af århundradens erfarenhet; utan dem är förvildningen och råheten i antågande.“

Som bevis för att hans system, om det sedan kan kallas hans, ty de flesta akademier följa detta program, icke var oriktigt, framhöll han städse, att Helgo Zettervall, som han ställde mycket högt, visat sig vara en fin gothiker och inkommen i rundbågstilen så att han enligt Scholanders åsikt i denna senare stil hörde till Europas finaste kännare.

Mera än tjugu år ha gått sedan jag nedskref ofvanstående, min gamle lärares ord. Sedan dess har jag, för vårt vidkommande, sett det ombyggda studenthuset, sett polyteknikernas hus med dess råa vilddjur, grofva konstruktioner, reliefer, som påminna om mardrömmar, dörrhandtag, inför hvilka Goliath skulle stå tveksam, ja hvad allt har man icke med tillbörlig respekt för den nya stilens få geniala mästare i den vägen fått se hos oss. Det tyckes mig, att professorn i arkitektur vid polytekniska institutet borde ha mer än en sömnlös natt vid tanke på den tyska formvärld hans skola släppt ut öfver oss. Scholanders här ofvan fällda yttranden kunde tagas till motiv för ett par föreläsningar om året i fråga om konst och kultur.

Var Scholander glad eller betryckt, var han missnöjd eller arg, ty det sistnämnda kunde ju också hända, maken till lärare har jag likväl aldrig sett. Hans blixtrande personlighet behärskade oss alla, den verkade väckande, tändande, tjusande, och hvarför ej, stundom fränstötande, som lifvet själft. Men om någon nu skulle vilja försöka samma metod som han i sin pedagogik, så blefve det skandal. Han ensam hade rätt till den metoden, ty han hade med tiden blifvit en härskarsjäl, och han behärskade i lika hög grad sitt ämne som sin omgifning.

Af hvad han som konstnär gjort, skall alltid finnas något kvar att bedöma och döma honom; läraren Scholander blir glömd när vi, hans sista lärjungar gått hädan. Jag har därför uti denna anspråklösa runa, längre än den bautasten förläggaren gifvit mig egentligen tål vid, velat teckna honom sådan jag en gång haft lyckan att se honom och äran att få räknas bland en af hans omkring tvåhundra elever.

Till sist — och detta är och förblir läraren Scholanders vackraste minnesvård; han var och förblef på några få undantag när en vän till sina elever och mindes dem med nöje äfven sedan de lämnat akademien, där han regerat enväldigt upplyst i så många Herrans år.

Den moderna svenska arkitekturen, glänsande i sina två stora och rika flöden, den historiska stilen, företrädd af Gustaf Classon, och den nydanande, personliga stilen, företrädd af Ferdinand Boberg (Scholanders svärson), ha sitt ursprung och sin

källa i den skola Scholander mottog i det djupaste förfall och under ett lif af arbete återupprättade. Vid sidan af detta storverk blir allt det öfriga han utfört fyndigt, spirituellt, genialt, endast att anse som öfverloppsgärningar, spånor från det stora verk, som är hans lifsverk: academia rediviva. I detta förnyelsearbete af akademien ingår arkitekturskolan endast som en del; i egenskap af akademins mångåriga sekreterare ingrep han i institutets hela lif som en nyskapare, men i detta afseende ligger hans verksamhet utom ramen för mitt arbete.

* * *

Med *målaren* Scholander kom jag också i personlig beröring; han var såsom sådan lika ifrig, lika klar och färdig till aktion som i sin undervisning, men där fanns ett plus när det gällde måleriet, han var i den saken mera personlig, meddel-sam, varm, ja, till och med vek på sitt sätt, ty en känslomänniska var han ju ej.

Den diplomatiska kårens representanter i Sverige hade med undantag af Rysslands och Danmarks ministrar, synbarligen svårt att fylla ut sin tid. Sverige hade, sedan snart hundra år, trädt ut ur de kämpandes led. Under denna tid hade några allvarligare förvecklingar — jag frånser Tromsö-saken och den spansk-amerikanska fartygshandeln — icke funnits att utjämna mellan detta land och de andra europeiska makterna. Den diplomatiska kåren förnötte på sjuttioalet sin tid med ett „far niente“, som grefve de la Toure, Italiens minister, gäspande sade icke alltid vara „dolce“. Den i hela norden

bekanta portugisiske ministern da Cunha y Soto Mayor sysslade, oaktadt sin ålder, med att göra damerna sin kur. Den ofvannämnde grefve de la Toure ägnade mycken tid åt spelet, den amerikanska ministern Andrewsens bedref historiska forskning om Vinland det goda och den österrikiska v. Walterskirchen hade fallit offer för en kuriös passion, han möblerade om sin våning. I detta afseende var han en verklig konstnär. När han ställt ihop en riktigt lycklig grupp af möbler, draperier och konstverk — vi voro i Makartsbuketternas rysliga tid — lät han måla af dem. Hela hans kabinett var fullsatt af akvareller med motiv af hans egna rum, däribland några verkliga konstverk af framstående europeiska akvarellister. Af en ung dam, som sedan blef min hustru, blef jag rekommenderad hos den högvälborne österrikaren och hans oerhördt förnäma gemål som en, den där kunde i akvarell återgifva baron von Walterskirchens nyaste kombinationer af möbler och husgeråd. Då jag ej ville jäfva den unga damens goda tro om mig och min förmåga, tog jag, ehuru med förskräckelse, ihop med arbetet: en målning i stor skala af ministerhotellets matsal.

Det var ett mycket svårt arbete; dessutom min första akvarell efter naturen. Där fanns ett par stora ungerska silfverkärl mot en röklå fond, som jag aldrig lyckades få fram. I min nöd gick jag med mitt verk upp till Scholander. Han såg på mig och såg på det jag målat.

„Herre, har ni målat det här?“ frågade han.
„Ja“, svarade jag förskräckt.

„Nå“, så anamma, skall herrn gå igenom samma h—te som jag. Skall herrn i ekluten, i lifsslafveriet. Ni skall det så f—n heller. I dag skriver jag till herrns pappa, herrn skall bli målare.“

Min förskräckelse gaf sig; hvad skulle jag säga? Jag hade några terminer kvar vid akademien, jag var ung och ett ögonblick — tveksam.

Skulle den gamla striden med kära far kämpas om igen . . . Nej, det ville jag ej, jag trufdes utomordentligt väl i byggmästaryrket. Det erbjuder människosjälens mera omväxling än något annat yrke på jorden, den rena rama verkligheten och de högsta idealer om konsten gränsa här till hvarandra, från murbrukskäringarna till sånggudinnorna är där en oändlig värld att studera, fröjdas, skratta och gråta öfver. Men han skref till „herrns pappa“. Framför mig ligger hans långa varma bref, om hvilket jag först efter min faders död fick kännedom. Det är ett mästerverk i den uppbrusande stilen, skrifvet i en fart, med kläm och glans, ja till och med värme. Jag utesluter, så vidt det är möjligt, allt som rör min värda person och citerar.

Efter en inledning, som slutar med orden: „Alltså, räckkom hvarandra handen — därvid betyder miltalen intet — och må den saken vara sagd“, heter det: „Ack! om den unge mannen strax vid vår bekantskap hade tagit bladet från munnen, så hade säkerligen . . . hans natur är poetisk och — — —. Jag har rättighet att döma och tala, ty jag har 40 år kämpat en själsnötande strid emot mina anlag och min aldrig slocknande lust, ehuru jag rullat upp Sisyphus hällen på höjden och satt

mig på den. Jag ville bli målare, men tvangs att gå arkitektvägen; nu vid 60 år har jag bortkastat det hatade yrket och tagit penseln. Så kan det ock möjligen gå med unge — Hade jag blott tidigare kommit under fund med hans böjelse! Jag skulle då hafva tagit honom om hand på ett helt annat sätt, långt lärorikare, vida faderligare . . . Han har den rätta elden, släcken den ej! . . .“

Hvad kära far svarat på denna epistel vet jag ej, men med de andra akvarellerna åt baron von Walterskirchen, de voro fyra in summa, hjälpte Scholander mig, så att jag någorlunda hederligt kom ut ur den affären. Ja, han ökade sin godhet med att fråga mig: „Nå, hvad ämnar herrn begära för sitt arbete?“

Då jag sade, att jag icke visste det, skref han till mig ett bref på franska, „visa det här åt herrns baron, det kanske hjälper upp priset“. Och det gjorde så. I baron von Walterskirchen fick jag min första elev i akvarellmålning. Detta i förbigående, emedan mannen dyker upp i dessa minnen, frånsedt att han, då detta skrives, spelar en betydande roll i den marockanska världspolitiken.

Scholander var på min tid som konstnär mest känd som ornamentist och målare och som sådan stod han högt i ropet. Han var icke någon modern friluftsmålare. Han målade sina tafloer ogärna och sällan efter naturen. I sättet att se, minnas och återgifva påminte han mest om vår Munsterhjelm, ehuru han var iderikare och besatt ett vida mera omfattande fält för sin målning. Ny, frisk, direkt iakttagelse skall man

förgäfves söka hos honom. Han måste dömas efter sin tid och sin skola, han kan ej jämföras med nya idériktningars förkämpar. Det franska valörmåleriet, *plein air*, kom upp, då han redan var en gammal man, själf hör han till sextiotalets ateliermålare. Räknar man inom denna ram med det bästa han gjort — och det har han rätt till — har jag bland hans samtida icke funnit hans öfverman. Ju mera hans konstverk innehålla arkitektur och ornamentala detaljer, desto bättre äro de, ju mera de visa staffage, folk i aktion, dess svagare bli de. Som stämningsmålare är han klen. Djupast i hans inre fanns det som slog i sär hans konstnärsskap; han var som alla nordens konstnärer, nästan utan undantag, en ren romantiker, medan hela hans konstnärliga uppfostran i färg, i komposition, gick i de romaniska folkens, i gallisk och latinsk anda (se hans dikters form), han var i detta afseende en klassiker. Den eviga striden mellan ett, från unga år tillbakatryckt, ja kufvadt känslolif och en i mannaåren i Frankrike vunnen otrolig teknisk färdighet och akademisk syn på konsten, delade hans inre varelse i tvenne. De två riktningarna i hans själ flöto aldrig samman, enades aldrig. Jag tycker mig i alla hans målningar, liksom i hans på ottaverime berättade noveller, se detta, ja, talar ej själfva versens art för detta mitt antagande, den är klassisk italiensk i sin klara, men luftlösa, stundom hårda form.

Där funnos i hans målningar, jag talar om praktstyckena, allt som karaktäriserar akademikern par excellens front perspektivet, de akademiska midtlarna,

den klassiska gruppafvägningen, de fastslagna färgkontrasterna. David och Ingres hade ej kunnat göra allt detta bättre, men där saknades ej heller luftlösheten, stämningslösheten. Det fanns nog en stämning, den som motiv och färger i och för sig själf gifvo åskådaren direkte, men icke den stämning, som konstnären själf, tjusad och betagen, gaf oss. Hans själs temperament flödade icke ut genom bilderna. En del af hans tidigare akvareller påminna om den engelska (flandriska) målaren Louis Haghes arkitektur bilder, utgifna i litografi. Af dessa litografier ägde Scholander flere, han kopierade äfven några af dem, t. ex. Brudporten från Nürnberg och en af interiörerna i Liege. Ännu må om dessa hans stora akvareller nämnas, att flertalet af dem voro till den grad dekorativa ända in i sin själf, att de verkade som en utomordentligt grann sluttblå till en praktfull opera.

Men tog han en detalj, en portal, en kolonn, ett gotiskt löfverk, Sanct Göran och draken, eller hvad som helst som var hvad det var i sin realitet, då håller jag med Garnier: „Ingen af våra samtida skall kunna göra en bättre lavyr, en säkrare teckning än han“. Då fanns där stil, glans och den storhet, som det absoluta herraväldet öfver alla materialens och teknikens svårigheter ge ett verk. Och med hvilken fart var det gjordt. Första gången jag såg proceduren tycktes det mig som trolleri. Jag har sett Martino del Don, den kände italienaren, och Werestschagin måla akvarell, men Scholanders like i detta afseende såg jag aldrig. Den eviga sanningen rörande konsten gäller lika väl honom som

alla andra konstnärer, skickligheten må vara hur stor som helst uti öga och hand, utöfver konstnärrens egen personliga, andliga insats bär verket ej. Å andra sidan, om skaparlusten och den själsliga insatsen är än så stor, men öga och hand ej följa med, så går verket i alla fall förloradt.

En sak, som förstörde så många af Scholanders akvareller, var den underton af rosmadder och rå siena, som var obligat för nästan sagdt alla hans akvareller. Den undermålningen var ett arf från den äldre franska akvarellskolan, där den bibehöll sig ännu in på sjuttioalet. Jag skulle tro att Fortuny och Werestschagin äro de som bröto med detta måleri, en uppgift, som jag har af den gamle Lenepve. Denna „gulaktiga färgslöja“, som C. R. Nyblom kallar den, underlättar i själfva verket i betydlig mån arbetet — hvarför, skulle föra mig allt för långt från ämnet — olyckan är blott den att rosmaddern och alla de lätta, i purpur skiftande färgerna, „herrskalet“ som han kallade dem (jungfru Rosa, drängen Indigo, pastor Bensvart etc.) äro till den grad ömtåliga för solljuset, att inom några år endast de gula tonerna återstå. Var Scholanders ämne ett sydlänst landskap, så gick det varma gula förträffligt ihop med det hela, gaf en af soldis och hetta mättad luft, särskildt åt mellanplanet, men det passade illa för en nordisk bygd, för belysning i morgon- eller aftonljus. Redan Egron Lundgren sade om honom: „Han är middagsljusets målare“. Detta manér att lavera akvarellen var hos honom så ingrodt, att om han ock, som han själf sade: „lurat ut vännen Egron Lundgrens konst i

det nya maneret“ (att måla, icke lavera), han dock trots allt blef sin egen skola trogen, ehuru, jag betonar det uttryckligen, där fanns evolution i hans konst.

I pennteckningens svåra teknik var Scholander en mästare. Sant är att han förde denna teknik för långt. Han försökte med endast linjer (icke toner) få in clair obscur i sina teckningar, medan själfva maneret egentligen icke ligger åt det hållet. Där han nöjde sig med hvad pennan helt enkelt kan ge i och genom linjer af olika valör, där kom han till en teckning som var verkligen magistral. Därtill kommer ännu en sak, den är icke Holbeinsk, Dürersk, Cellinisk eller flämisk denna teckning, den är hans egen i art och stil. Lysande äro hans ornamentsmotiv, kyrkointeriörer, portaler och teckningar af borgar. Högst ställer jag hans teckningar till Fjölnersagan. I detta verk äro de enklare bilderna, där linjemaneret rätt och slätt kommit till användning, alldeles förträffliga. Det hela, dikt som bild ligger utomordentligt väl för hans temperament, en viss frisk kärfhets som förmildras däraf att det är byggdt på ett starkt bärande humoristiskt och rent nordiskt lustigt lynneshug. Verket är gjordt med en yrkesskicklighet som icke känner till några svårigheter. När de två kvinnorna sjunga sitt

„Mjöd må hans minnes

Märkes mål varda,

Löje hans bragders

Bautasten bli.“

så får Scholander ut det drastiska, det löjliga i denna forntida bragd, med en sådan dramatisk kraft att det lyser genom hela det ståtliga i tung drapa stil hållna kvädet.

„Då stupar Fjolner mot mjödkarets brädd,
Och dränktes i vindlösan sjö.
Men själf han sitt graföl till lystmäte drack,
Och det är hans häfdvunna bragd.“

Hvilket ypperligt stoff i denna dikt till en svensk operett, hvilka skiftande scener, festtåg, körer, solo för fornnordisk harpa, ja t. o. m. balettmotiv för thursar och alfer, och kostymer och perspektiver sedan!

* * *

Dock, jag förleades att gå utom ramen för mitt ämne, med skalden Scholander har jag icke kommit i personlig beröring. Jag återkommer till *arkitekten* Scholander. Den byggande konstnären Scholander har jag strängt taget aldrig sett. Då jag skrefs in vid akademien höll Scholander på att avsluta arbetet på den vackra judiska synagogan, den blef hans sista och är därtill hans bästa verk i byggnadskonst. Men då jag talar om människor som jag känt, d. ä. min personliga, subjektiva uppfattning af dem efter den beröring jag haft med dem, är jag dock tvungen att yttra mig äfven i denna sak, ty Scholander har i en byggnadsfråga — nationalmuseet — delgifvit mig akter, som innan C. R. Nybloms minnesruna utkom, voro obekanta för de

flesta. Om tillvaron af dessa akter visste jag genom kanslirådet Fr. Sander; att jag själf fick läsa dem berodde af en slump. Sommaren 1879 var jag i Stockholm och besökte som alltid, då jag var i tillfälle därtill, Scholander, denna gång på hans ämbetsrum. Han var vid tillfället på ett briljant humör och mycket meddelsam. Så blef det tal om nationalmuseibyget.

„Den frågan“, inföll jag, „borde farbror ha tagit om hand, makat undan tysken och gjort något helt och svenskt däraf. Farbror var uppfostrad, ja jag vill säga född till världen för den sakens skull.“

„Jo, passmante gosse lilla, det skulle jag ha gjort! Kom hit i morgon vid den här tiden, så skall du få läsa min „pinohistoria“ i den frågan.“

Det gjorde jag och fick verkligen del af den hemliga dossier, sammanställd af Scholander själf, hvars akter i historisk följd redogjorde för frågans gång. Som allt hvad Scholander skrifvit, var det medryckande spirituellt, men det grämer mig att säga, det var icke öfvertygande. Allt var förstått sant, alla detaljer från de för honom kritiska åren 1846—49 riktiga, men resultatet blef för mitt vidkommande ett annat än jag trott och önskat.

Vi Scholanders elever togo för gifvet — ja det var en trossats för oss — att om vår mästare, och icke den där herrn i Berlin, fått göra ritningarna till nationalmuseet, ja se då hade det varit något annat. Efter genomläsandet af arbetet var denna min stolta tro icke mera hållbar. Scholander var 1846 trettio år, således ingen dufunge mer, han borde ha vetat hvad han ville. Af akterna framgick emellertid, att

han varit oändligt eftergivande, obeslutsam och svag i den stora riksbyggnadsfrågan.

Se här i allra största korthet händelsernas följd i detta byggnadsärende. Det hela är en ragout på intriger, föga hedrande för tiden och dem som lagade till ragouten, för att icke säga pannkakan.

Den kända arkitekten, professorn och konstakademins allsmäktige sekreterare Pehr Axel Nyström, en man så imperativ att ekot af hans bragder ännu 1870 gaf genljud vid akademien, hade tillfrågats om han ville blifva öfverintendent. Han ville det ej, ty han hade mäktiga ovänner, men han genomdref att hans vän och förtrogne major M. G. Ankarsvärd utnämndes till den höga posten. Nyströms systemerson och blifvande måg var Scholander. Han blef betrodd med det ärofulla uppdraget att uppgöra ritningarna till museet; han var som Nordensvan säger „den kraftigast anlagda personligheten bland tidens unga konstnärer“. Valet var således godt.

Scholander hade i Paris oberoende af plats och kostnader uppgjort ett studieprojekt till ett museum. Till detta, som Scholander själf kallade det, „omöjliga projekt“ hade hans gynnare utverkat af riksdagen (med en rösts pluralitet) 750,000 kronor. Nu blef han, återkommen till landet (1846), befalld att uppgöra ett nytt projekt till en nybyggnad, som inrymde alla Sveriges konstskatter och kuriosa och litet till och som därtill skulle kunna uppföras för summan i fråga. Han låstes in i Kommendantsflygeln på slottet, befalldes att lägga sitt projekt i en Procrustes-säng och „förseddes för öfrigt med den underordnade tjäns-

temannens och släktingens munkorg;“ och så gick arbetet löst under hetsjakt af tidningarna och Nyströms många och starka ovänner. Om Scholander, som redan då var en kunnig, d. ä. oberoende man, hellre än att låna sig till detta verk (bildligt taladt) slagit näfven i bordet som en man och sagt åt sina chefer, sin morbror och svärfar: „Jag skall med uppjudande af hela min förmåga göra ett projekt, ett sannfärdigt projekt, som inrymmer hvad som begäres och kostar hvad det naturenligt skall kosta“, så hade antagligen ett godt projekt sett dagens ljus. Detta projekt hade med sanningens egen kraft arbetat sig fram, likaväl som Stülers senare projekt gjorde det, eller också hade projektet, godt som det var, fallit med heder och Scholander sluppit smälek och obehag af många slag. Men hårdt behandlad i sin ungdom, tilltuffsad af sin mäktige morbror, som på sitt sätt ville hans bästa, och, som Julius Lange sade om Scholander, „hela sitt lif ömtålig för kritik och människors omilda omdömen“, saknade han i det afgörande ögonblicket mod och presence d'esprit.

Han lät sig ledas och förledas i denna obehagliga affär, i hvilken Oscar I var den enda som spelade en verkligt nobel och vacker roll. Höjd öfver människorna och deras tillfälliga lidelser i denna fråga, höll konungen på frågans kärna, ett Sverige värdigt och vackert museum. Då konungen emellertid icke kunde tro på sina rådgifvare i denna sak (Scholander var förbjuden att meddela sig med honom), ville han höra en auktoritet, det blef Stüler, som då nyligen uppfört den nya musebyggnaden i Berlin. Till honom sändes därför en af

Sveriges duktigaste officerare, kapten Kleen (han var dessutom filosofie doktor) jämte Scholander för att förevisa ritningarna i fråga.

Nu först sade Scholander det han borde ha sagt långt före detta, att hans projekt var utförbart. Men i stället för att genom Stülers auktoritet yrka på att få göra ett nytt, fullt självständigt projekt, gaf han hela frågan förlorad och tillrådde tysken Stüler att göra ritningarna till det svenska nationalmuseet. Stüler besöker Stockholm och när han finner att Ankarswärds, Nyströms och äfven Scholanders prestige är djupt skadad, gör han, som hela tiden uppträdt med mycken takt och försiktighet, slag i saken, åtager sig arbetet — det fanns ingen annan utgång ur denna obehagliga affär. Scholander själf bär en del af ansvaret för att nationalmuseet bär Berlins poststämpel. Ja, detta är nu min åsikt i saken, efter att ha sett den skrift det gäller. Jag är glad, om någon öfverbevisar mig om motsatsen och med Scholander säger: „Herrn har ruttna ögon, ni ser orätt“. Ty jag ville gärna se min vördade lärare, också i denna fråga, som den målmedvetna man jag engång känt i honom. På äldre dagar har jag kommit att djupare tänka mig in i den fråga det nu gäller, och jag tillräknar mycket af Scholanders pessimism, hans mörka syn på konstföreteelserna i Sverige denna olyckliga utgång af museifrågan. Han kunde icke tro annat än att alla konstangelägenheter måste behandlas på samma smulgråts sätt som i hans ungdom.

Måhända kände han också inom sig, att han ej varit vuxen den stora uppgiften; ofta hörde vi

hans elever honom på tal om denna byggnadsfråga säga: „Gudskelof att det gick som det gick“.

Ett stöd för denna min åsikt, att han vid denna tid icke var vuxen uppgiften i fråga, har jag trott mig finna i följande meddelande af en visserligen obetydlig yrkesman. Yttrandet framkom för öfrigt med hela naivitetsens omedelbarhet och — förargade mig så grundligt, att jag redan därför icke förgätit det.

Efter geniet C. L. Engel fingo vi som chef för byggnadsstyrelsen i Finland en tysk af den rätta ullen. Han tjänte hvad land som helst, där det betaltes väl. Utan några vyer, ohyfsad och talanglös, gjorde han just jämnt hvad författningarna om hans tjänst föreskrefvo, men icke heller ett jota mer. När denne man, som aldrig lärde sig svenska — han kallades „fascht tammefan“, efter det yttrande han alltid bar på läpparna, blef pensionsmässig, lyftade han på vingarna och lämnade vårt land. Jag såg honom en och annan gång i utlandet, och hörde honom yttra sig med ringaktning om den nordiska konsten. Han hade känt Stüler och talte om att denne skulle ha sagt till honom själf, „att han (Stüler) för sin del icke var mån om att utföra den svenska museibyggnaden, men den duktigaste svensken, arkitekten Scholander var opröfvad, totalt förstörd af teoretiska, alltför långvariga studier, och förklarade dessutom sig själf icke kompetent att gå i land med uppgiften“.

Dessa ord höll jag att börja med för att vara ett löst och ovederhäftigt prat, men när jag så i Scholanders egna meddelanden läser att han själf uppmanat främlingen att göra ritningen till den

svenska museibyggnaden, har jag justerat mitt omdöme om „fascht tammefans“ yttrande. Där kunde finnas ett grand sanning i hvad han sagt.

Georg Nordensvan säger i sitt arbete „Sveriges konst“ om Scholander som arkitekt ord, som fackmännen öfverhufvudtaget kunna underskrifva. Jag hänvisar till boken i fråga, ty som redan nämnts, när jag blef bekant med honom hade han allaredan „tröttnat på yrket“. Det eviga mäklandet och jämkandet hade förtagit honom lusten därtill.

* * *

Sina elever stod Scholander bi med råd, dåd och rekommendationer, och de voro utomordentligt bärkraftiga. Arkitekten F. A. Sjöström skaffade han flere tillfällen till förtjänst, Th. Höijer fick bland andra arbeten genom honom det visserligen taggiga, men maktpåliggande och hedrande arbetet att tillfredsställa skulptören Molins fordringar på en piedestal till kung Karl XII:s staty. Tack vare hans förord fingo min vän och reskamrat O. Lindström och jag det för våra dåvarande förhållanden lukrativa arbetet att göra upp ritningar till ett förslag att reglera Buenos Ayres hamn, projekteradt af en hispaniserad svensk ingenjör. Scholander har jag äfven att tacka för att jag blef använd som arkitekt af den apostoliska vikarien i Stockholm vid skol- och kyrkoremonter. Ett mycket intressant uppdrag, som förde mig samman med flere af det dåtida Sveriges mest omtalade personer, fick jag genom att (tack vare Scholander) blifva antagen som biträde

åt min trofasta gamla vän och gynnare, stadsarkitekten Hedin och hofintendenten Nyström vid de stora tillrustningarna för Oscar II:s kröning.

En dag frågade Scholander mig om jag kände „en egyptisk finne“ Beckerbey, hvars ståtliga yttre och vinnande väsen gjort ett starkt intryck på honom. Som en saga från min tidiga ungdom föresväfvade mig namnet; kring detta anslöto sig romantiska minnen om enlevering och landsflykt, om strider i Marocko och senare i Mexico, äfventyr dem jag hört berättas af ett ögonvittne, och jag förtäljde nu för Scholander det lilla jag trodde mig veta. „Nå“ sade han eftersinnande „kanske det då icke är så lämpligt som jag först trodde, men i alla fall, vill ni, när ni slutat här, ta plats som arkitekt hos khediven i Egypten, så tror jag det icke skall möta oöfverstigliga hinder. Beckerbey har frågat sig före hos mig. Där nere ha de nu en uttjänt norрман, han vill afgå och Beckerbey vill ha en nordbo på den platsen. Jag har nämnt edert namn. Men tala nu med herrns far om den saken.“

Jag blef förstås förtjust, fick Beckerbeys adress, han bodde vid Arsenalsgatan, i samma hus och samma våning, där jag senare träffade grefve Gobineau och den nu så ryktbara markis Ito, Japans största statsman. Beckerbey var en oändligt gentil herre, han betog mig genast, och under de dagar vi voro tillsammans gjorde vi upp hela engagementet. Det blef en hel roman af den saken, en roman, som slutade en solig sommarmorgon, när jag från khedivens krigsfartyg såg Nea-

pel som en skimrande pärla på blåa vågor lysa emot mig, såg Vesuvius som en lilasfärgad silhuett stiga upp ur havets klarhet för att försvinna i himmelens, allt medan jag, jämte ett ungt franskt löjtnantsämne, väntade med klappande hjärta på svar från pyramidernas herre. Ack, det blef intet af saken! Khediven var en detroniserad furste, „han hade icke ens en fullmakt för en liten obetydlig fänrik, än mindre för en palatsarkitekt“. Man rekommenderade mig i alla fall att resa till Konstantinopel, där afgjordes i det engelska ministerhotellet allt som rörde Egypten. Jag följde rådet, som var dumt förstås, men resan var gudomlig.

Mycket vatten hade runnit öfver tidens hjul, när Beckerbey och jag genom tredje person ännu engång kommo i beröring med hvarandra; han hade under tiden totalt glömt bort mig, namnet mindes han, men huru och hvarför vi träffats hade han förgätit, — men det hör till en annan historia.

* * *

När jag skulle resa ut och var på afskedsvisit hos Scholander sade denne: — „Låt mig gifva er ett råd, att gifva råd är mitt yrke, jag är betald därför. Far inte till Rom för att drömma bort ert lif, som jag gjort, och hemfalla åt målningen och bli en dylig amfibie som jag. Tag del i den moderna tekniken i lifvet, studera byggnadskonsten sådan den är i dag, kasta er in i byggnadsfrågorna för dagen, jag har nämligen af Hedin och Nyström

hört att där finnes virke i er till — — —. I Rom blir man andligen kväst af de där herrarna Bramante et comp. Den medfödda skaparelusten går under, man lider af att hvarje ögonblick minnas deras öfverlägsenhet. Leta inte bland grafvarna. Se, studera och njut, men glöm icke att målet för er tekniska uppfostran är tillämpningen i lifvet; det är: se framåt.“ Ja hvem skulle tro att det är en gammal professor som talar så.

Men han blef nu egentligen aldrig gammal, knappast ens till åren. Om det eljes vore lämpligt, skulle det icke vara svårt att visa det han var äldre 1846 än vid hunna sextio år. Ännu något år innan han dog träffade jag honom, han var frisk och ung och arg så det blixtrade om honom, det var som en lössläppt naturmakt. Han lefde och dundrade värre öfver „sina Israels barn“, hans egna och akademiens „uppfödingar“ och „utsändningar“. „Du har hört skandalen med Ernst I Josephson, och sen kommer Ernst II Jacobsson och är med om att reorganisera byggnadsskolan så att det blir bara ingeniörofficerare igen, som i min ungdom. Es ist kein Spas, es wird Ernst.“

„Arkitekter äro och måste vara konstnärer, ingeniörer äro och måste vara vetenskapsmän; hos de förra är fantasin den stora motorn för deras verksamhet, hos de senare är det det rena tänkandet som är drifkraften. Rör i hop det där och du har om en generation åter af den sorten, som jag fick slåss med i hela min ungdomstid i det här landet. Det blir naturligtvis byggmästarene som sen göra allt, medan de hyperlärdade her-

rarna få draga till svångremmen och skriva konst-kritik.“¹⁾)

Denna omorganisation af byggnadsskolan vid akademien (skolan har till sin grundläggande och väsentligaste del öfverflyttats till det teknologiska institutet) grämde honom otroligt. „Man kunde ha väntat därmed tills professor Scholander afgått“, var hans åsikt om saken, och äfven detta yttrande visar huru högt han satte sin egen lärareverksamhet.

* *

Scholanders mångsidighet — för öfrigt i hög grad utmärkande för det svenska snillet, jag nämner Gustaf Wasa, E. Svedenborg, V. Rydberg, Atlantics fader O. Rudbeck m. fl. var ett ofta ventileradt samtalsämne bland hans elever, vänner och vedersakare, också han hade sådana.

Mångsidigheten är något som sedan urminnestider följt arkitektens yrke åt. (Redan Vitruvius yrkade på att en dugande arkitekt bör känna musikens lagar.) En hel del af nordens stora byggnadskonstnärer ha varit lidelsefullt hängifna musiker, utom Scholander själf vill jag nämna C. L. Engel, H. Zettervall, P. U. Stenhammar m. fl. Yrket själf ammar upp till liebhäberier. Sansovino och Lionardo voro stensnidare och målare, Engel var mineralog, Schinkel målare, Gellerstedt poet, Vasari konsthistoriker, Tessinerna samlare och skriftställare m. fl.

Scholander yttrade sig ogärna själf i denna fråga, den plågade honom synbarligen, som man

¹⁾ Så har det tillsvidare icke gått, åtminstone i Stockholm, men väl i Helsingfors. Af tio nybyggnadsritningar hos oss äro sex uppgjorda i byggmästareateljéer.

ser af den bittra smädedikten af honom själf öfver honom själf, där han drager ned allt hos sig, men märk väl icke sin lärareverksamhet. Ett par gånger har han yttrat sig i denna sak i min närvaro. „Ombyte förnöjer heter det, ombyte är hvila borde det heta. När man är grundligt trött på att i månader skriva: Sedan Ers kongl. majestät behagat i nåder etc. etc., då smakar det skönt att taga i med målning och vers, det är en formlig själens och sinnets hvila.“ Han dref med allvar, om jag riktigt förstod honom, den satsen, att „den mångsidigt begåfvade människan hvilade partiellt som mythernas Argus“; de nervcentra hos honom som tröttnat att dikta eller komponera vid ritbordet, kommo i ro medan hans själ sysslade med musik eller målning.

Se här ett försök till förklaring af den mångsidiga begåfningen. Den må vara huru skiftande, huru brokig som helst, den har en urkälla likasom prismats mångfärgade ljus, mänskligt sedt, är ett — det hvita solljus som brytes i linsen.

Scholander såg allt i bilder. Han personifierade allt.

Mosslupna högsätet intogs af *nöd*
Våld skulle ingången stänga
Sorg närde ärilns glöd

heter det i hans bästa dikt, Fjolners saga. Huru han personifierade färgerna har jag redan talat om, ja hela tidehvarf och stilriktningar, (se hans ord om Egyptens kultur) fingo genom honom personifikationens vederhäftiga prägel.

Allt detta är ett bevis för att af hans sjäsegenskaper fantasin, inbillningskraften, diktningsgåfvan var den förhärskande. Fantasin hämtar sitt stoff ur verkligheten, ur det sedda, det hörda, det kända, medan dessas själfständiga lif visar sig i en ombildning af detta stoff, allt efter den personliga karaktären hos den med rik fantasi begåfvade människan. Fantasin förstorar t. ex. en fara hos den räddhågade, förminskar den hos den djärfve. Den låter älskaren hos föremålet för sin låga se ett större mått af skönhet än där i verkligheten finnes etc. Den rör sig lifligt eller trögt, påverkas hos den ena personen mera af färgen, hos den andra af formen, hos den ena af toner, hos den andra af fysisk retning, hos nästan alla af vinet. Ju högre mått af skönhet fantasin förmår att uppbära, ju lifligare, starkare och rikare dess bild- och intrycksvärld flyter, dess större är värdet af denna gudagåfva, som, på samma gång fri och ofri, sann och osann, arbetar, bringar lycka och olycka öfver individen, allt efter det högre eller lägre moraliska värdet hos henne själf. De gamla grekerna talade om det gudomliga vanvettet, konstnärsinspirationen, i själfva verket: fantasins två yttersta poler äro nere i djupet vanvettet, högst uppe det konstnärliga skapandet, och med tanken på fantasins lif kan man med den heraklitiska skolan säga: panta rei. „allt flyter“.

Scholanders fantasilif var främst starkt färg, därefter formbildande, han var mera måleriskt än plastiskt anlagd. Man kan bläddrande i hans bildverk följa hans föreställningars värld bättre än någon annan svensk konstnär, ty dels rörde han sig

ej på de stora djupen, dels gaf han form åt snart sagdt alla sina starka intryck, dels är hans fantasi-värld klar som ett källsprång. Hans förvånansvärda mångsidighet går ut ur denna ena och alla uppfinningars urkälla, en rörlig, liflig fantasi. Hans fantasilif är rent, klart och kyligt, beroende på att han själf var en sval natur, om än ifrig. Ifvern, hetsigheten kom af det dubbelfif han lefde i en ständig växling och omkastning mellan fantasins lekar och praktisk verksamhet.

Hade han haft lika mycket känsla och inre hjärtevärm, som han besatt lifaktighet i sin fantasi, och hade han haft förmåga att taga vara på dessa sin fantasibilder, då hade han varit en väldig konstnär, men här brast det. *Luisiella*, hans största och bästa novell, är ett talande vittnesbörd i denna sak. Äfven en läsare med trög fantasi tvingas att se samma bilder dem Scholander sett inom sig själf, då han diktade detta kvinnoöde, men äfven ett varmt, ja öfverkänsligt hjärta hos läsaren kommer aldrig upp till den grad af värme och medlidande för hjältinnan som t. ex. för en Manon Lescot, Violette, Virginie m. fl. kvinnotyper ur samma värld, och dock är Scholanders grepp på motivet gjordt med större skicklighet och framför allt lyckligare val af miliö, än flere af de här ofvannämnda. Hvarför? Jo Prevost, Dumas, Saint Pierre äga möjligen en mindre liflig fantasi men de ha ett mjukare temperament, ett varmt, flödande, känsligt sinne.

I Jakob Burckhardts torra men utomordenligt förträffliga renässans studier heter det om Lionardo da Vinci; „man kan ej säga att Lionardo da Vinci

splittrade sig genom sin mångsidighet, *enär den var hans natur*, och just genom mångsidigheten i kraftutöfningen blef hans hjärna i stånd att åstadkomma storverk. Hade hans snille begränsat sig, skulle det nedtryckt sig själf till en medelmåttä. Lionardo da Vincis mångsidiga intressen utstrålade som radier från ett centrum, hans med vetgirighet och skarpsinne förenade *skönhetssinne*.

Victor Rydberg har i en briljant skrifven kon-
turteckning — en skrift som är att anse som skrif-
ven af Rydberg pro domo — öfver Lionardo da
Vinci talat gyllne ord om de mångsidiga konstnär-
naturerna. Det heter här bland annat: — „Sak-
nade människosläktet vidt omfattande snillen, skulle
dess tänkande och görande varda till idel styckverk . . .
Det är skäl att påminnas och åter påminnas därom
i denna arbetsfördelningens tid. Och äfven därom,
att hvad man kallar fantasin, den af själstorrheten
och den praktiska snusförnuftigheten medlidsamt
betraktade fantasin, är de stora upptäckternas spring-
källa. Hos Lionardo voro skaldens inbillningskraft
och vetenskapsmannens skarpsinne förenade.“

Dessa vackert sagda och djupt tänkta ord har
jag alltid, då det gäller Scholander, hållit i minnet.
De hafva i sin mån sin tillämpning på honom som
ock på den, som nedskref dem.

Af en slump har jag kommit att se Scholanders
„curriculum vitæ“ skrifvet af honom själf, då han
kallades att intaga platsen som hedersdoktor vid
Upsala universitet. Den påminte mig verkligen om
det kända brefvet från Lionardo da Vinci till hertig
Ludovico Sforza i Milano; det heter i brefvet „jag

är ingenjör, fysiker, arkitekt, fästningsbyggare, skulptör och lustspelare m. m. och“, tillägger han, „dessutom är jag målare.“

När Scholander räknat upp sina kunskaper, insikter och värdigheter och sagt att han var arkitekt, målare, dekoratör, poet, professor, intendent, så kunde han till sist ha sagt ännu engång: „dessutom är jag akademins för de fria konsterna sekreterare, talar franska som en inföding och skriver italienska felfritt“, ty som sekreterare var han akademins styresman, som en grundlig kännare af de två romaniska språken fortsatte han i akademien de franska traditioner, som denna akademi alltid företräd.

Högst når hans personlighet som lärare, mäktigast verkar han i sin tids konst som akademins sekreterare.

* * *

Scholander var en lysande ordkonstnär, men icke därför alltid skald. Han var en briljant färgkonstnär, men icke därför alltid målare-poet. Han var arkitekt, men till följd af uppgifternas armod blef han ej den byggnadskonstnär, till hvilken förutsättningar funnos. Hvad var han då? Han var väckaren, återupprättaren, den stora sammanhållaren i den svenska konsten.

Han lotsade den engång stolta, sedan så skamligt ramponerade fregatt, som hette „svensk konst“, från dödvatten, marvatten, mellan fattigdomens skär och likgiltighetens grund, lotsade den i stiltje och dåsig lugn — han hade själf varit glad om det

stormat oftare — till löftets heliga land. Där han stod högre än de andra såg han det landet skimra i fjärran. Att hans kommandostämman kanske någongång hördes längre än det behöfdes, det måste man förlåta honom, ty han var en af de få, som kände allvaret i faran, som sågo vägen klart och tydligt. Att Sveriges konst nu är en världskonst, som enligt min mening för närvarande besitter större djup och innehåll än det öfriga Europas, är näst alla goda gåfvors gifvare hans verk och hans ära. Det är känt att han i stort sedt styrde och ställde vid akademien. Det var han, som engång skref till Boklund: „marche till Paris“, och som „kommanderade Nyblom in till akademien“ som dess föreläsare. Han drog in v. Rosen, Dietrichson och Börjeson m. fl. till samfäldt oafslåttligt arbete för höjande af svensk konst. Själf gick han med exemplets makt outtröttlig i spetsen för det hela.

Kronan på hans pinohistoria är att vi andra kunna säga: „Nu är Sverige vordet en man“ äfven i konstens värld.

Scholander dog den 9 maj 1881; „han dog som rammad af blixten på sin post, midt i sitt arbete uppe på akademien. Han var då sextiofem år. Vi sörja honom djupt“, skrifver en gammal kamrat till mig. Hösten 1888 aftäcktes den minnesvård, som vi hans forna lärjungar rest på hans graf. Arkitekten, skalden Th. Gellerstedt läste upp några af honom diktade strofer. Jag citerar den första versen:

„Fast åren gått förbi din graf,
Vår skuld vi aldrig glömt;

Den gäldas ej — betalas af
 Den kan blott med att minnas ömt.“

* * *

Sedan ofvanstående var skrifvet och delvis blifvit satt, läste jag upp det hela för Th. Höijer, en af F. W. Scholanders nu lefvande äldsta elever. När jag slutat sade han: „Allt detta är sant och vackert, men du har glömt en sak och den bör tilläggas: Scholander var en ädel människa, fri från intriger och baktankar. Aldrig hörde man honom tala illa om sina medmänniskor, också underströk han för oss vid en af sina lektioner dessa ord: „En konstnär, han må sedan äga hvilka naturliga förutsättningar som helst, kan aldrig blifva i högre mening stor, om han icke är en ädel människa.“ Jag har skrifvit det.

Kardinal Henri de Bonnechose.

Då jag första gången kom till det genomromantiska och vackra Rouen, uppmanades jag af en medresande på det ifrigaste att taga in på „Hôtel des armes de France“. Jag följde hans råd och behöfde icke beklaga mig. Normandiet är det franska kökets förlofvade land, dess befolkning står, och är därom fullt medveten, på en högre moralisk och bildningsnivå än det öfriga Frankrikes. Rouen är den enda stad i Frankrike, som icke tryckes ned af Paris, den verkar icke landsort, tvärtom, den ger intryck af hufvudstaden i en ort, rik på historiska minnen, rik på andlig kraft och materiella resurser. Det lilla hotellet där jag tagit in var en god pröfvosten på normandisk själfständighet. Här bodde provinsens rika godsägare, här togo kyrkans representanter in, här vårdades den normandiska kökstraditionen (sjöfågel, hafsfisk, grönsaker och världens finaste päron och äpplen) med kärlek och insikt. Då jag tog in på hotellet var det öfverfullt med präster och

andra guds barn. Enkla rufsiga landtpräster, myndiga prostar, eleganta abbeer, riktiga chevaliers de notre saint sauveur, som termen lydde, torra magra nunnor, kyrkosångare och abbedissor. Öfver hela hotellet sväfvade kardinalens, Rouens ärkebiskops ande. Man talade om hvad den mäktige mannen gjort och tänkte göra, hans mässor, herdabref och emottagningar i oändlighet. Hans eminens magnifika person fyllde hela denna skara af herrans tjänare med fruktan, hängifvenhet och kärlek. Vid middagarna — och hvilka middagar — hade jag till granne en tjusfull abbé med djupa mörka ögon, omgifna af stora blå ringar. Hans händer voro fina, hvita och alltför väl vårdade, hans manér en raffinerad hofmans. Också hans tankars värld rörde sig kring kardinalen, hos hvilken han var anställd som något slags sekreterare i byggnadsfrågor. Sedan han i tre eller fyra dagars tid talat om Monseigneur l'archevêque i alla mjuka och vackra tonarter, kom han till sist fram med namnet de Bonnechose, det hade jag ej hört tills dato. „Henri Boisnormande de Bonnechose, seigneur de Boulaye!“ frågade jag.

„Ja,“ svarade min eleganta präst, „just han, nu kardinal och ärkebiskop, före detta generalprokurator i Besançon, fordom en af Frankrikes finaste jurister, nu dess mest inflytelserika och sanna präst.“

„Till honom har jag ett rekommendationsbref.“ Det gick som en elektrisk stöt igenom guds barnen. Den eleganta prästen såg misstänksamt på mig och han frågade: „Får man ödmjukast fråga från hvem, och ämnar ni icke gå upp till palatset för att aflämna brevet?“

„Ja, när jag lämnade Stockholm fick jag af vänner och bekanta väl ett dussin rekommendationsbref, och jag minns att där fanns ett till de Bonnechose, ty namnet gaf anledning till ordlekar. För öfrigt har jag icke begagnat mig af något enda af dessa bref; jag talar icke ännu franska så att jag skulle våga mig upp.“

Prästen och jag gingo upp på mitt rum, jag öppnade min kappsäck, riktigt, där låg brevet. Det var från italienska ministerns i Stockholm greve Sallier de la Tous gemål de Brimon, född här i det sköna Normandiet, och jag skulle tro besläktad med familjen Bonnechose. Hon hade låtit inskrifva sig som elev vid konstakademin i Stockholm, vi voro så att säga akademi-kamrater, fränsedt att hon var min förlofvades bästa vän.

Den unga prästens sinnesrörelse öfver detta dyrbara bref var märkbar. För denna rekommendation skulle han ha gifvit ett bra långt stycke af den salighet han hoppades på, det, brevet nämligen, hade bra mycket underlättat hans demarche mot purpurhatten, ty han sträfvade upp, högst upp, skön, slug, energisk och kunnig som han var.

„Ni måste ovillkorligen gå upp“, öfver den texten predikade han i trenne dagar och fick sin åsikt inplantad i mig, trots allt. I katedralen i Rouen finnes i dess norra flygel en vindeltrappa, skuren i kalksten i götisk stil. För den trappans skull resa herrar arkitekter till Rouen, den är ett konstverk i konstruktion och stil. När jag stod där nere i trappan med rekommendationsbrevet i fickan, stod min vackra präst där uppe, nickade och lockade.

Trappan ledde till ärkebiskopens bibliotek, bortom detta låg hans bostad. Jag skulle se modellen till Falguières minnesvård äfven en celever kyrkans tjänare J. B. de la Salle, beställd af kardinalen. Jag gick upp för den konstrika trappan, kom in i det utomordentligt stilfulla medeltidsrummet, just då en högväxt blond och vacker gammal man trädde in på motsatta sidan af rummet. Alla reste sig och bockade vördnadsfullt, de närmaste föllo på knä för den gamle, det var kardinalen. Med undantag af gamle Anders Fryxell har jag aldrig sett en kyrkans man mera majestätisk än denne kardinal. Det silfverhvita håret, den röda kalotten, den fotsida sutanen, det gyllne korset, allt gaf stil, färg och glans åt denne nobla man, där han hög och rak stod inunder ett spetsbågshvalf med det rikaste ljusflöde från det götiskt formade fönstret kring sin vackra och ädla gestalt. Hans anlete med de kloka, blå ögonen, den friska färgen, den utomordentligt fint modellerade munnen ingaf på samma gång vördnad och förtroende. Min vackra präst tog till orda i de mest höfviska ordalag. Och med uttryck af den mest viljelösa lydnad och underkastelse frambar han mitt ärende och mitt bref.

Kardinalen öppnade brefvet, läste det och hälsade mig hjärtligt välkommen. „Ni är svensk?“ frågade han. „Nej finne!“ „Finlande, Lifflande, Courlande“ repeterade han för sig själf och strök sig öfver pannan. „Ja jag vet, de baltiska provinserna, man är luteran där, katolikerna lida stort betryck hos eder.“

Han visade mig en teckning och ett par modeller till ett monument som han projekterat, till res-

taurationer af olika delar af kyrkorna i Evreux och Bayeux. Min unga eleganta präst skötte om de svarta portföljerna och var lycklig. Hans hvita händer rörde sig öfver mörka kartonger, bruna portföljer och svarta mappar med en elegans och snabbhet som ett par lifliga hvita sommarfjärilar. Hans tal dröp af ljufhet, hela hans varelse smalt i hänförelse. Vid det här laget är han helt visst biskop i något bättre stift i Frankrike.

Två timmar senare befann han sig öfverlycklig hos mig, han var sin höga herres ställföreträdare, kardinalen gjorde visit hos mig i hans person och inbjöd mig på middag till ärkebiskopshuset. Det var en fransk middag, icke mera än tolf personer, präster, arkitekter och historiker voro inbjudna. En bland gästerna var synbarligen inbjuden för min skull, det var en ruffsig skeppspräst från Cherbourg med tredubbel haka, glimmande ögon och ett sprudlande humör, som icke ens kardinalens närvaro fullt kunde binda. Han hade varit med om belägringen af Bomarsund och dess intagande af sedermera marskalken Baraguay d'Hilliers. Han kände till Kastelholm, Dragsfjärd och Åland och var oöfverträfflig i sina minnen från 1854—55. Han hade samma dag besökt marskalken¹⁾ som han afgudade, och ville nödvändigt föra mig på en visit till denne, som för tillfället vistades i Rouen. Skeppsprästen

¹⁾ Baraguay d'Hilliers dog 1878. Han samlade skandinaviska ord i den normandiska dialekten och lär ha förtecknat flere hundra ord som enligt hans åsikt hade nordiskt ursprung. Jag träffade marskalken senare i Paris, hans ordsamling fick jag aldrig se.

var i denna krets specialist för Finland, han kände bland annat namnet på finnarnas kärleksgud, som hette — Perkele. I all sin lustighet gick han icke en enda gång utöfver hvad som på franska kan sägas vid en stor och helig mans bord. Franskan är ett gudomligt språk. Bland konstnärerna såg jag här J. A. Falguière¹⁾, den ryktbara skulptören-målaren, arkitekten Deperthes och kardinalens egen arkitekt mr Barthelemy.

*

Kardinalen var en verklig bekantskap att göra. Skön till sitt yttre, med manér, plastiska som en utbildad skådespelares, därtill högväxt, blond som en svensk. Han var utomordentligt kunskapsrik, beläst och berest. Han var klädd med en omsorg och elegans, som genast var märkbar. Purpursutanen klädde honom utomordentligt väl. Vi, hans gäster, bespisades såsom man kan det endast i Normandiet, själf var han sträng i sin spisordning. Vi drucko ett godt rödt vin, han själf sin provins' älsklingsdryck, cider. Både när vi satte oss till bords och då vi stego upp från bordet, höll hans kaplan en latinsk bön, till hvilken kardinalen uttalade ett högt amen. Duktyg, silfver, servis allt var furstligt. Vid desserten läste en af prästerna upp ett kapitel ur en bok; jag märkte att han kunde kapitlet utantill, ty ehuru han höll boken uppslagen,

¹⁾ Född i Toulouse, stod han hela sitt lif de franska klerikalerna nära, hvilket icke hindrade honom att skapa det stora monumentet öfver Gambetta, klerikalernas värsta fiende.

följde hans ögon uppmärksamt skeppsprästens förehafvanden.

Efter middagen gingo vi alla in i en fruktansvärdt kall sal af enorma dimensioner. Här promenerade kardinalen en half timme. Jag flydde halfdöd af köld till en brasa i en kamin i ett inre rum, något som i hög grad roade kardinalen. Klockan precis åtta var stor mottagning. Det gick till som på hofvet. Generaler, prefekter, senatorer, professorer från staden och omnejden, gamla och unga damer gjorde sin uppvaktning hos den gamla kardinalen, som satt i en väldig stol vid en flammande brasa. Några präster spelade piquet om två sous och voro i hög grad ifriga i sitt spel. Den första aftonen talades det mest om familjen Bernadotte och dess lysande historia. Af alla konungakronor, som under och efter Napoleons fall tagits upp ur tidens ström, voro numera den württembergiska och den svensk-norska de enda som innehafvarena förstått att behålla. Man prisade Sveriges lycka att äga en fullt monarkisk styrelseform. Alla gäster utan undantag voro fullblodsrojalister, icke ett godt ord hörde jag talas om republiken. Man beklagade Mac Mahons svåra ställning, det tycktes mig som om man funnit hans plats som republikens president rent af förnedrande för honom. Öfverhufvudtaget träffade jag under åren 1875—78 ingen republikan — utom bland konstnärerna och den yngsta ungdomen — i de kretsar där jag umgicks i Frankrike. Under aftonens lopp kommo och gingo gästerna i det gamla, ärevördiga palatset som i en offentlig sal, man bjöds på vatten och apelsin-

eller granatsaft samt cassis. Klockan tio voro rummen tomta. När jag tog afsked sade kardinalen till mig: „I morgon och mest alla dagar träffar ni mig i skogen kring Bonsecours kyrka“. I denna vackra park, som låg 2 á 3 kilometer utom staden, såg jag honom ofta. Han var intresserad af att tala om differenserna mellan de två trosbekännelserna samt särskildt om helgon- och mirakeldyrkan samt påfvens ofelbarhet.

Se här i korthet hans släkts och hans egen historia, sammanställd med tillhjälp af uppgifter, lämnade mig af den unga prästen, och en liten folkskrift som delades ut i katedralens förstuga, med de tillägg jag själf inhämtat ur första hand.

*

I centrum af Normandiet finner man det gamla herresätet Boulaye, i femhundra år bebodt af medlemmar af familjen Bonnechose. Dess gamla vapen, tre hufvuden i face i silfverfält, ser man än i dag öfver ingången till husets port. Därunder läses valspråket „Fide ac virtute“. Ur detta gamla adelsnäste i skyddet af denna devis ha gått ut krigare i oändlighet. En Louis Gaston blef page hos Ludvig XVI. När konungen blef mördad, flydde han jämte en mängd andra adelsmän till Holland, frestade lyckan i Amerika under ett par år och återkom till Holland, där han gifte sig med en plantageägars dotter M:lle Schaas, om hvilken det sades att hon förenade i sig allt som imponerar och allt som är tilldragande hos kvinnan. Hon var, som sonen Henri, högväxt, blond och vacker. Af trenne

rikt begåfvade söner föddes Henri, den blifvande kardinalen år 1800, Emile blef en känd historie-skrifvare, Louis lefver än i folksångerna i Vendé; han föll efter vilda strider för monarkin med ett gladt och högt „jag dör för Gud och konungen“.

Äktenskapet blef, oaktadt makarna hörde till olika religioner, lyckligt. Fadern var en indifferent katolik, modern brinnande i sin lutherska tro. Under Napoleons tid svingade sig fadern upp till fransk resident i Nimvegen. När kejsardömet föll flydde han till Frankrike och blef underprefekt i det i balladerna berömda Yvetot i Normandiet, just där släktens stamgods låg. Barnen gingo i det protestantiska lyceet i Nimvegen, de uppfostrades enligt J. J. Rousseaus system utan religionsundervisning, hette det, de skulle själfva vid mognare år välja den religionsform de ville omfatta. Så var det i teorin, men moderns inverkan tillskref kardinalen, „att han vid denna tid höll katolicismen för endast vidskepelse och ceremonier, medan protestantismen syntes honom vara de upplysta andarnas religion“.

Och dock, han skulle bli en troende katolik. I närheten af hans hembygd fans en katolsk präst, en af de obemärkta, de tysta i landet, men stark genom värmen och intensiteten i sin tro. Denna blef Henri de Bonnechose förtrogne. Och nu inträffade „ett underverk“, Gud själf ingrep i hans lefnads öden. Hans mor reste till Holland för att ordna några arfsangelägenheter, under hennes bortavaro greps den unga Henri af en stor själaångest och vände sig till den ofvannämnda katolska prästen.

Under dennes suggestiva inverkan fördes han inom loppet af några veckor till katolicismen, men då han visste att detta skulle djupt bedröfva hans moder, tvekade han och uppsköt konfirmationen dag för dag. Prästen bad honom då att skriva om saken till modern. Och om där ej inom en viss tid följde svar på hans bref, då skulle Henri taga detta som ett uttalande af Guds vilja i striden om hans själ. Han skref, men intet svar kom. Han skref ännu tvenne bref, men denna moder, som aldrig lämnat ett bref obesvaradt, teg nu. Detta var ju uppenbarligen ett bevis på Herrens ingripande, och Henri de Bonnechose begick kommunionen efter katolsk ritus. Dagen därpå kom hans moder hem, förkrossad öfver det steg sonen tagit, men Rom hade vunnit och räddat en själ. Underverket hade skett, modern och brefven hade farit om hvarandra.

Henri de Bonnechose hade studerat juridik, han var under Ludvig XVIII prokurator i Besançon. Här förälskade han sig i en ung starkt klerikalt sinnad dam, friade, men fick det öfverraskande svaret: „Henri de Bonnechose skall förmäla sig med en förnämligare brud, med *kyrkan*“. Kort därpå föll hertigen af Berry (tronföljaren) för mördarehand, hela det monarkiska Frankrike var upprördt. Konungen var blifven blind, svårigheterna kring tronen ökades, revolutionen hotade Frankrike åter, Henri de Bonnechose var förkrossad af de enskilda och allmänna olyckorna.

I de monarkiska kretsarna i Besançon diskuteras nu legitimitetsidén med lidelse, till hvem skulle man nu sluta sig, Karl X, hertigen af Bordeaux

eller Ludvig Philip? Henri de Bonnechose lyssnade på talet för och talet mot; plötsligt reser han sig upp: „ni vet ej, säger han, hvilket parti ni skall taga, jag har tagit mitt, jag lämnar eder, jag blir präst, ora pro me“. Hans broder hade dött för Karl X, hans kärlek var krossad, själfva den bärande kraften i monarkismen, legitimiteten, var genom Ludvig Philips tronbestigning uppoffrad. Man kan godt förstå att han, en fantasimänniska, skulle söka sin tröst i klostrets och kyrkans sköte. Han blef nu präst, utan att genomgå präst-seminariet, något som de strängaste katolikerna aldrig riktigt förlåtit honom, kom till Rom, trädde där i beröring med Gregorius XIV och Pius IX, hvilka högt skattade hans nobla later, hans höga intelligens, hans sanna tro och lydaktighet. På framställning af Napoleon III, som ville vinna den gamla legitimiteten, blef han kardinal 1863. Denna utnämning gaf honom plats i den franska senaten. Det sades om honom att han bländats af kardinalpurpurn och kejsarens courtoisie — ett ögonblick. Långt före Napoleons fall var han åter legitimist som förr.

* * *

Dock, en finsk läsare förstår honom bättre om jag i stället för att ge ännu flere yttre hållpunkter för hans lif, gör några paralleller mellan ärkebiskopen af Rouen och våra egna finska ärkebiskopar från den nya ærans tid. Om vi skulle tänka oss, att vårt ännu för några år sedan (som det sades) troende, gudfruktiga och inåtvända folk hade emotta-

git en uppmaning af ärkebiskop Gustaf Johansson att insamla medel till en minnesvård, i form af en fontän, öfver en för ett par hundra år sedan afliden kyrkans tjänare, t. ex. Herman Witte.¹⁾

Om vi vidare skulle tänka oss, att ärkebiskopens appell emottogs med glädje af det finska folket, att medlen inflöto rikligt till domkapitlen, att ärkebiskopen hos landets mest lysande skulptör Ville Vallgren beställde en fontän att uppställas å torget vid domkyrkan i Åbo, att i fontänen ingingo bilder, symboliserande den världsbesegrande lutherdomen och midt ibland allt detta Herman Witte undervisande ett barn. När allt är färdigt, det hela tager blott fyra år i anspråk, inbjuder ärkebiskopen landets regering, dess hofrättspresidenter, biskopar och domkapitlen till den stora invigningsfesten, till hvilken domkyrkans klockare komponerat en kantat, som sjunges af klockarskolans i Åbo elever. Själf håller ärkebiskop Johansson ett glänsande invigningstal, medan t. ex. biskop Forsman, numera Koskimies, från Uleåborg inför tiotusental af åhörare prisar Herman Wittes lifsgärning — — — ja så skulle man säga, att detta är rena vansinnet, något sådant kan aldrig hända, af en finsk hjärna ens tänkas. Ingen finsk biskop, hvarken Johansson eller någon af hans kolleger i det nyaste skedet af vår historia äga eller ägde den auktoritet, att de ens skulle våga komma fram med något dylikt.

1) Född 1666, blef 1721 biskop i Åbo, död där 1728.

Men i det syndiga och, som vi i vår själförfälvelse säga, lättsinniga Frankrike, där har en ärkebiskop kardinal de Bonnechose gjort allt detta. Han hade utfärdat en inbjudning till en teckning af bidrag för en minnesvård öfver J. B. de la Salle ¹⁾, om hvilkens betydighet, innan kardinalen tog den till tals, de goda normanderna visste ungefär lika mycket d. v. s. lika litet som vi hos oss veta om biskop Herman Wittes. Den berömda skulptören Falguières har modellerat minnesvården, fontänen, arkitekten Deperthes har vårdat sig om de arkitektoniska detaljerna. Invigningsfesten, till hvilken äfven min ringhet fick en inbjudning, tillgick som det nämnts här ofvan. Präster, bara präster ledde och behärskade hela den pompösa akten. Generalitetet, trupperna, den lärda världen, konstnärerna underkastade sig med glädje deras ledning. Men hvarför kan det ske solennt under anslutning af statens högsta funktionärer och en oräknelig folkskara i det syndiga Frankrike, som om man öfverflyttar hela apparaten till det gudaktiga Finland måste anses rent af omöjligt, ja t. o. m. löjligt? Jo, tron är icke död i Frankrike som hos oss, det fick Clemenceau nyligen röna i sin dumma strid mot Jean d'Arc's minne och biskopen i Orleans. Aktningen för prästaståndet är, trots allt, högre där än hos oss.

När Frankrike stod vid randen af sin undergång, när Normandiet besattes af fienden, när Rouen blef brandskattadt af tyskarna på ett rent barbariskt sätt,

¹⁾ Född i Reims 1751, död i Rouen 1819, stiftare af samfundet Den kristna skolans vänner.

då begaf sig dess ärkebiskop till Versaiiles, talade med Bismarck, Manteuffel, Moltke, och han gaf sig ej, innan han fick tala äfven med den nysskrönte kejsar Wilhelm, som för öfrigt låg sjuk och först vägrade att taga emot kardinalen. Kardinalens stolta personlighet, iförd den praktfulla purpurn, hans varma franska hjärta, hans glödande ord, och hans oförfärade uppträdande afvände olyckan i dess vidd från den vackra staden, den blef ej ruinerad.

På den härliga medeltida porten i Rouen Gross Horloge, för hvars skull ensamt man bör resa till Rouen, finnes en naiv skulptur, en herde och några får, och där under står „Pastor bonus: Vitam suam ponit pro ovibus suis“. Där kolon tecknet står, hade någon ristat in de Bonnechoses namn. Han var den goda herden, som när olyckan nalkades tog vård om sina får, och när freden kom lyssnade de till hans tal, ty de kände hans röst.

Huru gick det hos oss när ofärden kom öfver oss? Ack, det veta vi alla Hos oss är Gud fennoman och han lär ha befallt att vi andra, vi svensksinnade skola utrotas, som judarna utrotade the amalekiter. I det stora prästbladet U. S. har jag läst, „att svenskhetens böldsår, som alltjämt varar sig och stinker, är förtjänt af en föraktad graf“. Prästerna i Frankrike betyda något i de bildade kretsarna, kanske t. o. m. något för mycket, hos oss står den vida öfvervägande delen af dem i rent fientligt förhållande till just dessa kretsar, d. ä. till de svenska talande, det svensktfödda elementet i vårt land.

Sedan branden i Åbo 1827 fick Åbo domkyrka, frånsedt att den erhöll ett fult torn, till sitt inre stå nästan som en ruin. Dess härliga marmorverk fingo förfalla, liken i kyrkans grafvar, grafvar betalade med hundratal daler af ägarne, bestulos och vanhelgades, jag vet icke att några af det sederena, allvarliga finska folkets ärkebiskopar gjort något som helst för att hindra råheten i detta fall. När ändtligen något gjordes, var det en ringa kyrkans tjänare pastor A. Lindman, som med en fattig litteratör doktor H. Pinello och en poet Zachris Topelius satte i rörelse hela den stora apparaten, „en mark åt de döde“, en finskfödd rysk målare stod dem bi i det stora verket. Mark för mark ha de betalat åter vår hedersskuld åt gångna generationer, men hvar voro ärkebiskoparne? De hade bort gå i spetsen för saken redan dagen efter branden.

I det lättfärdiga Frankrike gick det annorlunda till efter den stora revolutionens bravader i konstens tempelgårdar. Biskoparna togo sig saken an. Jag har sett kardinal de Bonnechose, omgifven af skulptörerna Falguières och Legrain, af arkitekterna Depertthes, Barthelemy och Lemaire, i „kommittén för återställande af domkyrkans i Rouen fornminnen“ i fullt arbete. Kardinalens entusiasm tvang Napoleon III, och senare MacMahon, att fullborda den praktfulla takryttaren på Rouens kyrka, att återställa grafhällen på Richard Lejönhjärtas graf. Hans upplysta ifver omfattade hela Normandiets fornminnen, själf lade han, när Mont Saint Michels oförlikneliga kloster var återställt i sitt forna skick, en gyllne krona prydd med ädel-

stenar på hufvudet af ärkeengeln Michaels staty i kyrkan, Jag vet ett hufvud som denna krona bättre passat på och passat till, ärkebiskopens eget. Han var den starka Michael, som besekrat den råhetens drake, som revolutionens furier släppt lös. Hvar är den finska ärkebiskop, som likt denna kardinal drager med andans svärd i skönhetens gloriasken ut i kamp mot den grufligaste drake världen skådat, den finska råhetens och själfbelåtenhetens röda vilddjur.

På 1860-talet bröt koleran ned som en blixtnedfall från himlen plötsligt ut i Carcaçonne, där kardinalen då var biskop. I den hemska sjukdomen förlorade han en abbot, sin sekreterare, pastorn i katedralkyrkan, sju andra präster, hans närmaste grannar, vidare hans bästa vän, en gammal vördnadsvärd abbé, och några af husfolket. Men döden förskräckte mannen ej, han själf ingaf mod med sitt exempel. I sin kyrka predikade han ömsom evangelium, ömsom hygieni; gick han ut, besökte han hospital och pesthärdar för att trösta de döende. Framför mig ligger ett herdabref, som han skref med anledning af denna pestilencia. Det heter häri: „I veten att den gode herden ger sitt lif för fåren, intet offer får vara er för dyrt för att rädda den hjord, som anförtrotts eder. Blifven trofasta på den plats, där herren ställt eder, och styrken edert evighetshopp med den tanken, att martyrkronan lika visst väntar offren för pliktuppfyllelsen som dem hvilka bekänna sin tro.“ Hans mod, hans kraft, hans praktiska åtgärder att lugna och hjälpa folket väckte hans samtids beundran, och

regeringen gaf sent omsider i hederslegionens kommandörskors ett erkännande åt hans medborgerliga dygd.

Hvarken i samtida anteckningar af en Wallin, en Thileman eller en Gadolin, eller i min faders bref har jag funnit en rad om hvad den finska ärkebiskopen gjorde, då hans stad hemsöktes af den asiatiska gästen. Jo, det står verkligen antecknadt, att han reste till — Pargas.

Jag skulle kunna göra ännu en följd af paralleller, men nöjer mig med endast en. När en prästman hos oss når prelatens högsta ärepost, blir han vanligen stum som predikant. Han hälsar då och då med ett skriftens språk en ortodox generalguvernörs besök i Nikolaikyrkan, assisterar då och då vid en landtdags öppnande, det är i regeln allt. Kardinal de Bonnechose omtalade för mig, att från den dag han blef prästvigd han läst sin mässa och predikat hvarje helgdag i sitt lif, han var vid den tid jag såg honom omkring 75 år. Han hade förkunnat ordet i Peterskyrkan, i Sixtinska kapellet, i Lateranen, i Rouen, Orleans och Paris, hvarhelst det fanns ett herrans hus, domkyrka eller det fattigaste kapell. I hans eget stift fanns icke en kyrka, där han ej låtit sin stämma ljuda.

I mitt fädernehem, som bars upp och besjälades af den mest brinnande lutherska tro, var den katolska prästen eo ipso en styggelse. Jag vågade därför knappast ens skriva till hemmet, att jag här var en flitig gäst hos en kardinal, en katolsk kyrkofurste, därtill en den mest förledande gamle man jag någonsin sett. För min lutherdom kunde de

där hemma vara lugna, ty guds barnabarn ha vanligen, om där finnes en gnista inre lif i dem, lidit så mycket, tänkt så mycket i unga år, sett och erfarit så mycket af de andliga stormarna, hvirflarna och rörelserna, att denna för tidiga och, jag fruktar det, vanligen alltför påträngande själaväckelse blir dem en börda för lifvet. De isolera sig i de flesta fall snart och bli oåtkomliga för religiösa känslöpåtryckningar af hvad slag det vara må. En ren tillfällighet, en rekommendation gifven af höflighet och vänlighet hade låtit mig sammanträffa med denne man, och jag medger, att icke biskopen-kardinalen, men människan-presten intog mig i hög grad. Den sista skymtten af religiös ofördragsamhet tog han ifrån mig.

Att jag föröfrigt vann hans bevågenhet, därtill bidrog den omständigheten, att jag kände Normandiets historia så där tämligen väl, kände alla dess hertigars namn och ordningsföljd från Rollon, den skandinaviska sjörofvaren, till Richard Lejonhjärta och Johan utan land. Kardinalen var nämligen en lokal patriot, hvars like jag ej sett sedan jag var gäst hos de österbottniska studenterna i Cyklopernas håla. ¹⁾ Att jag kände hans hembygds historia, den normandiska, romaniska och götiska stilen var ju själfallet, men allt detta väckte hans förvåning och intresserade honom på det allra högsta. Hans egen arkitekt herr Barthelemy förde oss ännu närmare, och sist och slutligen, han var en

¹⁾ Ett studentkafé i hörnet af Alexanders- och Mikaelsgatan, besökt nästan endast af österbottniska studenter.

väldig proselytmakare, hans intresse var synbarligen att vinna en själ för Rom. Detta var ju både hans plikt och hans ära. Jag var ju ett möjligt subjekt, ung, ensam i främmande land, jag var intresserad af att höra hans utläggningar, hans jämförande filosofiska betraktelser. Fransk vältalighet är för mig höjden af ordets konst. Detta härliga språk med dess välklang, dess musikaliskt undulerande perioder, dess genomskinliga klarhet och den glans och ståt det tillåter, tjusar mig oemotståndligt, sätter mina nerver i dallring. Såsom kardinal de Bonnehose talte det, med en underström af värme och trosnit, har jag aldrig hört detta språk framföras af någon, hvarken Coquelin eller Sarah Bernhardt. Det var en ren konstnjutning i och för sig, ensamt det förklarar framgången af hans vidt berömda proselytmakeri. När han lade ut de små, så små differenserna mellan katolicismen och protestantismen, blefvo de idel bagateller, medan vinsten af katolicismen, det eviga lifvet och själens ro, blef så förunderligt stor. Att höra på honom, det var som att sitta på parketten af en teater eller en fransk domsal; jag hörde på honom med förtjusning, men därvid blef det, jag hade icke förgäfvets läst den på sin tid berömda romanen Pater Clemens, Fältskärens berättelser och alla de frihetsglödande böckerna i morfars bibliotek. Det förunderliga var att han ej förtröttades. Från 1875 till 1881 besökte jag honom hvarje gång mig förunnades lyckan att trampa Frankrikes jord; han tog städse vid med dessa omvändelseförsök.

Det var icke blott i religion kardinalen talade, han hade upplefvat mycket, sett alla tidehvarfvets stora politiker, dess drivande andar. I Frankrikes storpolitik hade han ingripit mera än någon annan kyrkans furste. Det var rent af storartadt att höra honom tala om t. ex. statskuppen den 2 dec. 1851. Han var då biskop i Carcaçonne, men vistades tillfälligtvis i Paris.

Den 1 dec. var han inbjuden till presidenten Napoleons hof i Elyséepalatset, jämte ett hundratal personer. Napoleon tog emot sina gäster med ett lugn, en utsökt artighet och en kallblodighet, som icke lät någon människa ens ana, att han som bäst höll på med sin statskupp. Då och då såg man Persigny komma in genom en liten tapetdörr, hviska några ord i hans öra, emottaga en hviskning eller en nickning och åter försvinna. Prinsen själf fortsatte sin konversation, oberörd af den världshistoriska händelse, som han midt i denna sällskapliga sammanvaro dirigerade. De Bonnechose gick sent hem, och „ni kan tänka er min förvåning“ — sade han, „när betjänten morgonen därpå kommer in och säger: monseigneur, den demokratiska republiken är störtad, Napoleon har Jag rusade upp, sprang oklädd som jag var till fönstret, där drog artilleriet fram i långsamt tåg, medan Saint Arnauds bekanta proklamation med hot om fusilliering för dem, som försvarade republiken, lyste på muren midt emot mitt fönster“. Biskopen klädde hastigt på sig, ilade till Elyséen, mötte soldater och officerare öfverallt. Efter ett oändligt parlamentering slapp han in i palatset, och här gjordes den stora handeln med

hierarkin upp. Kyrkan, påfven, religionen skulle respekteras, ifall prästerna voro med om den stora suffragen. Biskopen ilade ännu samma dag ned till Carcaçonne, kallade stiftets präster samman, predikade lydaktighet, och nu gick suffragen med glans. När detta Napoleons nyuppfunna stora nummer åter togs upp året därpå, bar den fram det demokratiska kejsardömet med 7,824,189 ja mot 253,115 nej. Biskopen hade sluppit att på nära håll se statskuppens offer, dess blod och dess nedrigheter, det skedda öfversåg han med och drog däraf den nytta han kunde — för kyrkan.

Kardinalens beundran för Pius IX var utomordentlig och jämförlig endast med hans ovilja mot det italienska konungadömet. Napoleonernas fall var för honom en akt af gudomlig rättvisa och hämnd, de hade antastat den heliga stolen; särskildt den tredje Napoleon hade, oaktadt de löften han gifvit bland annat kardinalen själf, förstört kyrkostaten, beredt det suveräna påfvedömet fall. Påfven måste, för att kunna vara påfve — något som jag för min del aldrig förstått — vara en suverän härskare. Han förlät Napoleonerna aldrig deras vänskaps- och släktförbindelser med Victor Emanuels hus, och ehuru han vistades årtal i Rom, ville han aldrig ha något att göra med „Savoyarden“. Jo engång, men då hade kyrkan själf felat. Kyrkan hade brutalt farit fram med en ung man; denne blef förtviflad, blef röfvare i Romagnan, greps och dömdes till döden endast några och tjugu år gammal. Hans öde var upprörande, i sonettens korta stanser var hans saga som följer:

Som gosse stängdes jag i klostergårdar
och slöts ur alla jordens fröjder ut.
I stället lofvades vid livvets slut
mig evig fröjd, inunder marmorvårdar.

Den fjäder, som man djupast tryckte, spände,
sitt bakslag gaf dess starkare engång.
Hvar droppe i mitt inre sjöng en sång
om friheten, dess helga eld mig brände.

En mun, ett ögonpar jag sedan såg.
Fast ingen himmelsk glöd uti dem låg
mot dem jag bytte paradiset fröjder.

Fri blef jag nu, jag ut i världen drog.
Af fria sällar fann jag mer än nog
bland röfvare på Apenniners höjder.

De Bonnechose ville godtgöra hvad hans medbröder, hvad kyrkan förbrutit. Han besökte den franskfödda italienska prinsessan Clothilde i Turin, han bad huset Savoyen om förskoning, vädjande till dess vapen, det hvita korset. Prinsessan hade gjort allt hvad hon kunnat. Hon hade smultit i tårar, hon hade bedt sin gemål, legat vid konungens fötter, allt förgäfves. Mannens lif var förverkadt. Kardinalen förlät huset Savoyen aldrig dess hårdhet, sig själf aldrig sin undfallenhet.

*

Kardinalen såg *ned* på lutherdomen, redan därför att den var tysk, medan han fördrog den anglikanska kyrkan och de engelska sekterna. „När har ni hört att en katolsk eller en anglikansk prin-

sess, för att vinna en timlig krona, huru lysande som helst, skulle gått öfver till en främmande trosbekännelse? Men huru många exempel ges det däremot ej på att tyska, lutherska prinsessor bytt sin tro, ja de finnas som gjort det tvenne gånger, för att blifva drottningar eller kejsarinnor. Om sultanen vore monogamist mötte det ej hinder att finna åt honom en sultaninna i det stora prinsessnederlaget på andra sidan Rhen, färdig att när som helst öfvergå till muhamedanismen.“

Han var föröfrigt, utom att han var en stor organisatör, en härskarsjäl, en from biskop, en fintbildad man och stor människokännare, en konservativ af renaste vatten och en nobel fransk patriot.

Han förlät statskuppen. Solferino, Magenta, Castelfidardo, som af frihetens vänner hälsats med jubel, voro sorgedagar för honom. När dogmen om påfvens ofelbarhet i månader tagits till tals och biskopar och kardinaler från hela världen samlats i Rom för att fastslå denna heliga skandal, då var det kardinal de Bonnechose, som med sin juridiska bildning och fintlighet, bland sexhundra olika förslag, letade rätt på den formel som förde pluraliteten med sig. Han gjorde det utan entusiasm men af lydaktighet för påfven, för att spara konklaven skammen af de många och långa talens resultatlöshet. Han gjorde det för att påskynda de franska prästernas hemresa, ty nu behöfde kyrkan dem där hemma i Gallia transalpina. Kanonerna hade talat vid Wörth och Wissembourg, det knakade i den Napoleonska tronens grundvalar, ofärden kom öfver Frankrikes hus, nu måste hvarje biskop vara på sin plats — för

att arbeta för Henrik V. Han älskade icke det fria ordet, sådant det format sig i Frankrike. Han fruktade judarna, de voro en semitisk frätande syra, som prisade köttets evangelium och hånade idealen. Han lydde själf och fordrade oblidkelig lydnad af sina präster. Gud nåde den biskop, som förbi honom vallfärdade till Rom. Han var en kyrkans furste, en furste som ville och kunde härska. Frankrikes olycka var, det predikade han ständigt för mig, vörnadskänslans, auktoritetens död. Ingen trodde mer, ingen lydde mer, själfviskheten och själfsväldet regerade sedan revolutionens dagar, detta var hans stora och ständiga sorg.

Enligt hans åsikt, sådan jag fattade den, var människan, i motsats till hvad Rousseau lärde, ond till sin natur. Folken voro vilddjur, råheten var deras arfvedel, endast gudsfruktan och dekalogen höllo dem i styr. Gud band den råa hopen genom trenne gyllene kedjor: monarkin, hierarkin, och aristokratin. Monarkin var den ur traditionernas natt utgångna helgade makt, som bevakade den borgerliga ordningen bland jordens nationer, den lefde och föll med legitimitetsidén. Hierarkin var den från Gud själf emanerade samvetsväktaren, de ideala krafvens gode man. Aristokratin var det medium, den generator, till hvilken alla genom ädelhet i åsikter, kunskaper och bildning fick tillträde, och ur hvilken monarkin och hierarkin togo sitt material i styrelsens tjänst. Där dessa trenne gyllene kedjor voro rena och starka som i England, i Skandinavien och delvis i Tyskland, där gick det folken väl. „Helas! Il n'est pas ainsi en France“.

Paris' vapen, ett på vreda vågor vaggande fartyg, detta var den sannaste bilden af det moderna Frankrike under det sistförflutna seklet, men för att valspråket „*fluctuat nec mergitur*“ skulle vara sant, måste statens och kyrkans styresmän pejla djupen, se upp mot himmelens stjärnor och söka

sina lotsar där de funnos. De funnos enligt hans förmenande i den katolska tron och legitimitetens princip.

När man ytligt betraktar kardinal de Bonnehoses åtgöranden i fransk politik, vore man först böjd att säga, att han var en intrigant och trolös präst, sådana det 18:de seklet hade så många att uppvisa särskildt i Italien och Tyskland. Intrigant och trolös, ty han arbetade under republiken, för orleanister, bourboner, bonapartister och för påfven, främst påfven. Men ser man närmare på saken, måste man först sammanslå alla de härskande familjerna i en grupp. Han var fullblods monarkist. Han underhöll förbindelser med alla franska prinsar, ty han trodde ej på franska republikens bestånd, utan väntade dess fall när som helst. Han var färdig att taga hvilken af prinsarna som helst, endast statens lugn, kyrkans frihet och hvad han kallade „*le developpement de la morale générale*“ garanterades. Och hvarför skulle han tro på republiken? Han var född i den stora republikens tid, han hade öfverlevvat Napoleon I:s upphöjelse och fall, sett Ludvig XVIII komma och gå, de hundra dagarnas härlighet dränkas i blod vid Waterloo, Karl X krönas och gå i landsflykt, Ludvig Phi-

lip och den andra republiken gå under, Napoleon III:s raketliknande, lysande färd mot lyckans zenit och dess förfärande fall. Nu såg han den tredje republiken i händerna på presidenter, som alla med undantag af Thiers enligt hans bestämda mening voro obegåfvade män, ledda och förledda af opportunistiska ministerpresidenter, af hvilka en var en „malfaiteur et une creature immorale“: Gambetta. Skulle icke han förbereda sig på att rättfärdighetens storm skulle sopa bort allt detta? I all denna ömklighet, i denna föränderlighet var det blott en sak som stod fast, oantastad, stor och helig, Guds allmänneliga kyrka på jorden. Det var den enda klippan han ville och kunde bygga på, så mycket mer som denna kyrka i dessa yttersta tider leddes af tvenne lysande karaktärer: „godheten själf Pius IX och de romaniska folkens enda verkliga statsman i seklets slut, Leo XIII“.

Hvem kan egentligen tadla honom därför, att han icke trodde på en Gambetta? Han hade sett tio statsformer, två kejsare, tre konungar och två republiker gå under, hade sett högtidligt besvurna författningar kullkastas och dränkas i blod, hade sett män, dagsopinionens hjältar, blåsas bort af en folkets och pöbelns nyck. Hvem kunde under slika förhållanden bli lojal? Hvem kan tadla honom därför att han icke älskade denna republik, den var ju enligt hans åsikt kristendomsfientlig, det är auktoritetslös; för honom var den Frankrikes olycka. Där alla fronderade, där gjorde han det ock. Jag vill icke försvara honom, men jag kan förstå honom. Statsrätten och folkmoralen, sedda på håll,

visa sig som ett alplandskap i morgonljus: endast tvenne färger, hvitt och svart. När man rycker det närmare in på lifvet, finner man till sin förvåning, att där finnas mellantoner, gradationer, som man ej anat, linjen färgerna emellan är icke alls någon linje, den är ett plan i chiaroscuro, hvarken hvitt eller svart. Där finnas mellantoner, gradationer af oväntad vidd och betydelse.

* * *

Vår värld är bra liten i alla fall. I början af 80-talet träffade jag på en ångare mellan Åbo och Stockholm en nordisk trävaruagent och hans franska fru. Den vackra frun bar en originell hatt, prydd med hvita ripvingar och ett par ripfötter. Mellan tårna på den lurfviga fågelfoten gnistrade en efterbildning af en iskristall. Vi blefvo bekanta, och mellan oss uppstod följande samtal:

— Ni kommer från norden, min fru, ni bär minnen af fjällens vackraste fågel, ripan, i er hatt.

— Nej, min herre! Jag kommer från södern. Kan ni tänka, att denna originella prydnad har jag från Rouen, där vi äro bosatta. Den härstammar från kardinal de . . .

— Jag fortsatte . . . de Bonnechoses kök.

— Ja, det slår in.

— I sådant fall är det mig ni har att tacka för hatten med ripvingar och fötter. Jag sände kardinalen på vårvintern en korg med ripor, med en nordisk affärsman, som tack för mig i tiden visad gästfrihet.

— Ah, ni känner den heliga mannen, sade den unga frun förtjust.

När mannen och jag kommo bakom rökhyten, vände han sig till mig. Med ett dystert tonfall sade han: „jaså, min herre känner den f—n? Han ville väl omvända er?“

— Ja!

— Nå ni klarade Er?

— Ja visst!

— Ni var icke gift då!

— Nej!

— Ja, men jag är det! Och han suckade djupt. Den sucken faller tillbaka på kardinalen.

* * *

Ofvanstående var allaredan tryckfärdigt, då jag, som skrivit till en person anställd vid lyceet Corneille i Rouen, med begäran om ett bättre porträtt af kardinalen, helst ett efter Falguières byst, erhöll det porträtt, som pryder den första sidan af detta minne, och därjämte ett arbete om 1176 sidor, en enda panegyrik öfver kardinal de Bonnechose. Det är skrivet af en fanatisk katolsk biskop och gör icke ett behagligt intryck. Kardinal de Bonnechose var en människa, det är: han hade sina förtjänster och sina fel. Han behöfver ej glorifieras, hans goda sidor voro lysande nog för att tåla vid de skuggor felen gáfvo honom. Hans härsklystnad och hans underhandlingar med monarkisterna kunna ej bortförklaras.

Ur detta digra arbete antecknar jag emellertid

följande ord (sida 475, del II). „Kardinal de Bonnechese excellerade i att tala med protestanter, utan att såra deras känslor, allt medan han belyste de punkter i deras troslära, som skilja dem från den sanna kyrkan“. Gör jag en liten reservation mot de tre sista orden — ty hvar är den sanna kyrkan? — är ofvanstående sant i ordets fulla bemärkelse: han talade som en fint bildad man skall tala om dessa saker, med respekt för alla trosbekännelser.

Arbetet innehåller för öfrigt ett par hundra sidor historier om lyckliga omvändelser, små psykologiska kuriosas med Guds underverk och Guds ingripande af samma art som skedde vid kardinalens egen omvändelse. I nästan alla dessa omvändelser är det makan, modern, som blir Guds och kardinalens mellanhand och lyckliga medhjälperska i striden för Rom. Jag förstod trävaruagentens suckan.

Kardinalen dog utan föregående sjukdom i oktober 1883 i sitt åttiondefjärde år. Panegyrikens författare egnar flere blad åt den ståtliga begravningen, den bereder honom en alldeles särskild glädje. Ministrar, trupper, den kommenderande generalen etc. voro officiellt med. Detta utvisar nämligen, att kyrkan i Frankrike ännu är en makt, en stat i staten.

Innehåll:

	Sid
Ignoi Wornanen	1
Erik Johan Bäck	23
Heinrich Schliemann	47
Wladimir Swertschkoff	73
Nikolai Adlerberg	119
Severin Gabriel Falkman	167
Fanny Churberg	207
Fredrik Wilhelm Scholander	243
Kardinal Henri de Bonnechose	295

Pris 4 Mk.50 p.

Suom. elämäkerrat 7.

KANSALLISKIRJASTO-KANSALLISKOKOELMA

120 101 9344

Mq. B. k 45918

+

